

THE
WAQIAT-I-ALAMGIRI
OF
AQIL KHAN RAZI

*(An account of the war of succession between
the sons of the Emperor Shah Jahan)*

Edited By
KHAN BAHADUR MAULVI HAJI ZAFAR HASAN, O.B.E.

6554

954.0236

Aqi / Zaf

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI.

Acc. No. 6554

Date. 21/8/57

Call No. 954.0236/Hgk/zaf.

Inscribed

to the

SACRED MEMORY OF THE LATE

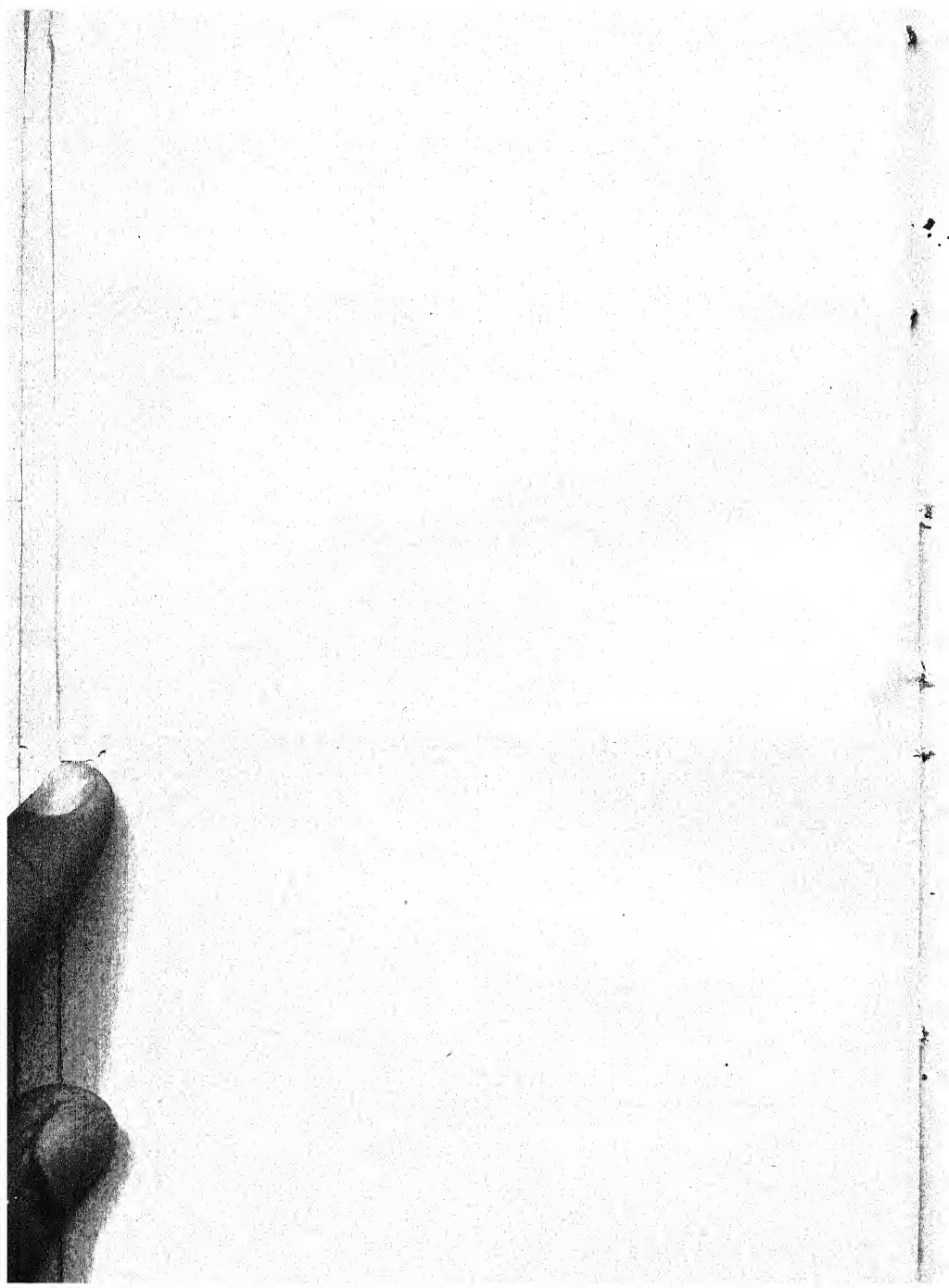
KHAN BAHADUR NAWAB Dr. SIR
MUHAMMAD MUZAMILULLAH KHAN,
K.C.S.I., LL.D.

Rais-i-Azam, Bhikampur

Sometime Vice-Chancellor, Muslim University, Aligarh

Scholar, Patriot, Philanthropist

وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ

PREFACE

More than fifteen years ago a manuscript of the *Waqiat-i-Alamgiri* was brought to my notice, and I was able to acquire it for my private manuscript collection. On perusal of the manuscript I was convinced of the desirability of editing and publishing it in order to bring it within the reach of the students of history; but my official occupations stood in my way. Nevertheless with that object in view, I purchased another manuscript of the work which happily fell into my hands.

On my retirement from service in the Archaeological Survey of India, Professor Muhammad Habib of the Muslim University, Aligarh, induced me to edit the book, suggesting that I should offer it for publication to the Aligarh Historical Institute. The Managing Committee of the Institute kindly agreed to include it among the series it is bringing out, and decided to meet the expenses out of the donation of Rs. 6,000/- received from the Bhikampur Estate through the kindness of Mr. S.A.T. Naqvi, I.C.S., Collector, Aligarh, and Mr. Qutbu-d-Din, Special Manager, Court of Wards. I express my deep sense of gratitude to the members of the Committee—Nawab Sadr Yar Jang Sahib, Mr. M.B. Ahmad, I.C.S., Khan Bahadur Obaidu-r-Rahman Sahib, Professor A.B.A. Halim, Professor Muhammad Habib, Mr. S.A. Rashid and Dr. Saiyid Moinu-l-Haq—for their enthusiastic support in the prosecution of the work. The late Khan Bahadur Dr. Sir Nawab Muhammad Muzammillullah Khan, K.C.S.I., LL.D., of Bhikampur was, as those who came into contact with him will always remember, not only a benefactor of educational institutions, and in particular of the Muslim University, but also an eminent scholar of Arabic and Persian. It is a privilege for me to have this work inscribed to his sacred memory—

شادم از زندگى خویش که کارے کردم

The manuscripts of the *Waqiat-i-Alamgiri* are not rare and they can be found in both Indian and foreign libraries (1). I have used four manuscripts described hereafter (2).

(1) The three manuscripts preserved in the Lytton Library of the Muslim University, Aligarh, may be specially mentioned here. Two of them belong to the Abdu-s-Salam collection and one to the Subhanullah collection, but owing to the strict restrictions imposed by the donors upon their use I was unable to utilize them for editing the present text.

(2) While I was busy with the task of editing the book, I learnt that it had already been published by Dr. Muhammad Abdullah Chaghtai at Lahore. The examination of a printed copy of that edition, however, led me to decide that I should carry on my work.

In the course of collating the manuscript I noticed that there were many variations in the text. Presumably this was due to the use by the author of unfamiliar words, which, not being clearly intelligible to the transcribers, were read by them in various ways. The copy for the press was made from MS. No. 1, which is the best, but the edited text is not based on it entirely. Such readings of the doubtful words as appeared to me to be most appropriate and were probably the author's own words have been adopted in the text, while the variant readings have been given in the foot-notes. The lacunas in the manuscripts have not been noted, but the text has been completed by careful collaboration. The rubrics in the manuscripts dividing the book into several chapters are not similar, nor are the divisions of the text into chapters uniform. They do not seem to have formed part of the author's work, but were added by the transcribers according to their own taste. The rubrics of MS. No. 1 are more detailed, they have been adopted as headings of the chapters in the Persian text.

The manuscripts used by me are described below:—

I. *Manuscript belonging to the Editor and indicated as (الف).*

It is written in fair *Nastaliq* characters and comprises 39 folios, 9½ inches by 6 inches, with 19 lines to a page, some pages being written in diagonal lines. The colophon containing the name of the transcribers and the date of transcription runs as follows:—

نسخه واقعات عالمگیری من تصنیف عاقل خان رازی بتاریخ
سیرم شهر جهادی اندنی سنه یکهزار دوصد سی و چهار هجری
روز سه شنبه وقت یکنیم پاس روز بقیه انده در بلده دارالاساره
لکهنو در چهارونی مبارک بخط ادقرا العباد خوشوقت را
صورت اتمام پذیرفت.

"This manuscript copy of the *Waqiat-i-Alamgiri*, compiled by Aqil Khan Razi, was transcribed by the humblest of men, Khushwaqt Rai, on Tuesday, the third of the month of *Jumadi-us-Sani*, the year one thousand two hundred and thirty-four Hijra (30th March, 1818 A.D.) at one and a half *pases* (watches) before the close of the day at the auspicious *chhaoni* (cantonment) in the Daru-l-Imarat, Lucknow."

II. *A manuscript belonging to the Hardinge Library, Delhi, No. 32, and indicated as (ب).—*It is written in clear

Nastaliq characters, and contains 116 folios, $9\frac{1}{2}$ inches by 6 inches, with 13 lines to a page. The colophon, which bears no date, is given below :—

تواریخ معنی الدین محمد اورنگ زیب بادشاہ غازی نور اللہ
سرقندہ باختتام رسید و تمام گردید اللہ توفیق والہستعان العاقبت
بالخیر والسلام - بخط محض بے ربط بندہ ہر دیو سنگہ قوم
سوروج دردار السورور بہر تہہ پور بپاس خاطر مظہر لطف و کرم
معدن اخلاق اتم لالہ صاحب جگناتھ جی عامل کچہری حضور
تخصیل در عالم بے سامانی و کم فرصتی پیرایہ نقل پوشانیدہ شد۔

"*Tawarikh-i-Muhaiyu-d-Din Muhammad Aurangzeb*, the victorious king—may God illuminate his grave—was brought to completion with the assistance of God, may the end be good and peaceful! It was transcribed with the crude pen of the servant, Hardeo Singh of the Suroj (?) clan at Daru-s-Surur Bharatpur in uncertainty and haste for Lala Sahib Jagannath Ji, the Superintendent of the court of Huzur Tahsil, who is courteous and benevolent and possesses amiable disposition."

III. *A manuscript belonging to the Royal Asiatic Society of Bengal, Curzon Collection, No. 698 and indicated as (ج).*—It is written in fine *Nastaliq* characters, and comprises

118 pages of foolscap folio size, $13\frac{1}{2}$ inches by $8\frac{1}{2}$ inches, each page containing 15 lines. As stated in the colophon it was copied from an ancient manuscript, dated 1171 A.H. (1758 A.D.), and preserved in the Library of Daru-l-Ulum Nadwatu-l-Ulama, Lucknow. The manuscript is defective, many blank spaces being left out by the transcriber for the words which he could not decipher. Its colophon runs as follows :—

این "نسخہ واقعات عالمگیری" از نسخہ مرقومہ شہر
رمضان المبارک سنہ ۱۱۷۱ کہ در کتب خانہ "دارالعلوم ندوۃ العلماء
اکھنڈو" اودہ موجود است بہامہ محرم الحرام سنہ ۱۳۲۷ھ نقل شد

"This manuscript copy of the '*Wagiat-i-Alamgiri*' was transcribed during the sacred month of *Muharram*, the year 1327 A.H. (1909 A.D.) from the manuscript which is dated the blessed month of *Ramazan* 1171 A.H. (1758 A.D.) and is preserved in the Library of 'Daru-l-Ulum Nadwatu-l-Ulama, Lucknow', Oudh."

IV.—A manuscript belonging to the Editor and indicated as (د).—It is written in indifferent *Nastaliq* characters, except for a few pages which are transcribed in the *Shikasta* script, and comprises 81 folios, $8\frac{1}{2}$ inches by $5\frac{1}{2}$ inches. The number of lines in the pages is not uniform, and ranges from 11 to 21. It is the oldest of all the four manuscripts, but contains many mistakes with blank spaces left out for rubrics. After finishing the text, the transcriber has added a few lines, lavishly praising the equitable administration of the period when the book was composed (*i.e.* Aurangzeb's reign), and bemoaning the hardship and adversity of his own times (Shah Alam II's reign). The remark runs as follows:—

تہام شد وقائع عالمگیری بعون او تعالیٰ شانہ در حینے کہ بعد ملت
پیشہ و نصفت اندیشہ کہ از احکام حکمش رعایا برآیا کہ و دایع
از سببکانہ اند مرنع الحال چہما کہ از قوت روزمرہ واکل و شرب
از منہ دار حساب می بینند و خود را کشتہ می سازند عجب زمانہ
ناہنجار بر شہنشاہ روزگار ساری شدہ کہ باین مراتب علوی امانت
ایزدی را مرتقی نہردہ در عدالت نہ عالم را ساو کہ ونہ دہانیان را
شفقتی کو خار مغیل جہان سردر شدہ کہ مراد ان قسم عنایت
میشود۔

"The *Waqiat-i-Alamgiri* was finished with the help of the glorious God at the time when owing to the equitable administration of the just and upright Sultan, the people, placed by God under his charge, were in easy circumstances, as compared to us, who are dying for daily food and livelihood. What an unhappy mood has pervaded the Emperor that inspite of such an exalted position he has ignored the trust of God. With his justice he does not do good to the people, nor does he show any favour to them, as if he is obsessed with the evils of the world that such an attitude has been adopted by him".

There is a colophon containing the name of the transcriber and the date of transcription:—

تہمت تہام شد کارمن نظام شد۔ کتاب نسخہ عالمگیر نامہ (۱)
بروز چہم بتاریخ بیست نہم ۲۹ شہر جہاد الاول (۲) روز

(1) The scribe refers to the book here as *Alamgir Nama*, while in the remark quoted above it is referred to as *Waqiat-i-Alamgiri*.

(2) The correct spelling is جہادی الاول

ساوس سنه ۱۱۸۳ (۳) یکہزار یکصد ہشتاد سہ بدستخط بندہ
 درگاہ داسکھدرائے ولد بد سنگھ ابن ہرکرن قوم دھوسر ساکن
 قصبہ کانود در شاگردی خلیفہ صاحب شرف الدین جیودر قصبہ
 ربواری حسن ترقیم یافت

“(The book) is finished, and my task is brought to its completion. The manuscript copy of the book of *Alamgir Nama* was transcribed on Friday, the 29th of the month of *Jumadiu-l-Awwal*, the day of *Mawas*, the year 1183 (Hijra) (30th September, 1769 A.D.), by the slave, Dilsukh Rai, son of Budh Singh, son of Harkaran, of the Dhusar caste and resident of the town of Kanud, under the tutelage of Khalifa Sahib Sharafu-d-Din Jiu in the town of Rewari”.

The Institute gave me full freedom to make whatever arrangements I thought best for the printing of the book. Professor Muhammad Habib, however, kindly looked through the Introduction and carefully compared the English Summary with the Persian Text. On the ground that “the *Waqiat-i-Alamgiri* challenges comparison with Bernier and must be explored both for detailed facts and for atmosphere” he suggested that the English Summary should be enlarged so as to include every thing that is of any historical importance, and he himself took the trouble of amplifying it. I am in duty bound to express my grateful thanks for all the pains he has taken in the matter. The English Summary does not pretend to be a true translation; there would be no profit in needlessly attempting to find English equivalents for all the rhetorical adjectives, metaphors and figures of speech of our author. But I do hope that for the sake of the English reader there has been included in the Summary every thing that really matters.

My sincere thanks are also due to Maulvi Qadir-i-Azam, Mr. Maqbul Hasan B.A., B.T., and Saiyid Rashidul Haq, M.Sc., for their valuable help which they ungrudgingly gave me in collating the manuscripts.

DELHI,
 October, 1945.

ZAFAR HASAN

(3) Contrary to the usual practice the figures are written from right to left.

CONTENTS

1. Introduction, 1-3.
2. Memoir of the author, 4-6.
3. Summary of the Waqiat-i-Alamgiri, 6-56.

(i) The book begins without the usual doxology. It introduces Aurangzeb abruptly, eulogizing him and sketching his character, 6— Aurangzeb's birth, 7— elephant fight at Akbarabad (Agra), the Balkh campaign is incidently referred to here, 7.

(ii) Shah Jahan appoints Dara Shukoh as his heir-apparent, 8— the latter conceives a design for the destruction of his brothers, 8— Shah Jahan distributes his Empire among his sons, 8— Aurangzeb is allowed to proceed to the Deccan, 8— he makes an agreement with Shah Shuja for mutual support and defence against the evil designs of Dara Shukoh, 8— Aurangzeb's campaign against Qutbu-l-Mulk, the king of Golconda, for the rescue of Mir Jumla, 9— flight of Qutbu-l-Mulk from Bhagnagar to Haidarabad, 9— Mir Jumla is sent to Shah Jahan who appoints him Wazir with the title of Muazzam Khan, 10— expedition against Ali Adil Shah, the king of Bijapur, at the advice of Mir Jumla, 10— recall of Imperial forces which were sent to the Deccan with Mir Jumla Muazzam Khan, 10— Aurangzeb hears of intrigues against him in the Central Government, 12.

(iii) Aurangzeb marches with an army of thirty thousand to Akbarabad, 12— he enters into an agreement with Murad Bakhsh and wins him over to his side, 13— he fights Jaswant Singh and Qasim Khan near Ujjain, 14— Jaswant Singh flies from the battle-field and Qasim Khan is wounded, 16— Aurangzeb receives a letter from Jahanara, 16— he sends a petition to Shah Jahan in reply, 17.

(iv) Aurangzeb defeats Dara Shukoh at the battle of Samugarh, 20— Dara Shukoh retreats to Akbarabad in great distress, 23.

(v) The officers at Akbarabad hasten to offer their allegiance to Aurangzeb, 24— Aurangzeb marches from Samugarh and stays at Bagh-i-Dahra, 24— his correspondence with Shah Jahan, who calls him for an interview but he does not agree, 24— Jahanara visits Aurangzeb but her embassy fails, 28— Aurangzeb decides to meet Shah Jahan but subsequently gives up the intention, 29— he captures Agra Fort and places Shah Jahan in confinement, 30— he proceeds to Shahjahanabad (Delhi) to subdue Dara Shukoh, 30— Murad Bakhsh adopts an unfriendly attitude and is imprisoned, 30.

(vi) Aurangzeb's first accession at Bagh-i-Aizzahad, 33— he proceeds to Multan in pursuit of Dara Shukoh, 36— he hears

the news of Shah Shuja's march for the conquest of the kingdom, 36— he details an army for the pursuit of Dara Shukoh and appoints Fidai Khan to the Governorship of Oudh in order to suppress the revolt of Shah Shuja, 36— Aurangzeb himself proceeds to eastern regions of the Empire and faces Shah Shuja at Khajwa, 36— Jaswant Singh deserts Aurangzeb and plunders his camp, 37.

(vii) Battle between Shah Shuja and Aurangzeb, 37— many soldiers and chiefs of Aurangzeb desert him, 38— the Rajput followers of Jaswant Singh plunder the deserters, 38— Shayasta Khan, who was posted at Akbarabad and had Shah Jahan in his custody, is perplexed on hearing the news and intends to go away to the Deccan, 39— Aurangzeb remains resolute on the battle-field and shows no anxiety, 39— he defeats Shah Shuja and deposes Sultan Muhammad (his eldest son) to expel Shah Shuja from Bengal and subdue the country, 40.

(viii) Dara Shukoh reaches Gujrat from Multan and Thatta, 40— Shah Nawaz Khan, Governor of Gujrat, espouses his cause with an army of twenty thousand horsemen, 41— Jaswant Singh sends Nahar Khan Rajput, one of his trusted servants, to Dara Shukoh offering him his services, 41— Dara Shukoh marches along with Shah Nawaz Khan to meet Jaswant Singh, 41— Aurangzeb learns of these incidents and proceeds to Akbarabad, 41— he keeps Jaswant Singh from joining Dara Shukoh through the instrumentality of Jai Singh, 41— he fights Dara Shukoh near Ajmer, 43— Dara Shukoh is defeated and flies to Gujrat with ladies of his harem, 45— Jai Singh and Bahadur Khan are detailed to pursue Dara Shukoh, 45.

(ix) Pursuit of Shah Shuja, 47— flight of Sultan Muhammad to Shah Shuja, 50— his return and imprisonment in the Gwalior Fort, 54— victory over Shah Shuja, 54.

(x) Muazzam Khan's expedition against Assam, 55— his death, 55— Aurangzeb's illness and his recovery, 55— death of Shah Jahan, 56.

पान

दक -

संचाल

INTRODUCTION

The *Waqiat-i-Alamgiri*, the Persian text and English summary of which is being placed before the public, deals with the history of the war of succession, which took place among the sons of Shah Jahan during the life-time of that Emperor. Strictly speaking, it is a memoir on the struggle of Aurangzeb for the crown, and describes his accomplishments, his expeditions in the Deccan, his conflicts with Dara Shukoh and Shah Shuja, the confinement of Shah Jahan and Sultan Murad, and Aurangzeb's accession to the throne. During the war the author, Aqil Khan Razi, who had been in the service of Aurangzeb, was staying at Daulatabad in the Deccan, but soon after the accession he was called to the court. Consequently, he was not an eye-witness of the events related by him, but he appears to have based his memoir on the information he collected from official records and from persons who had actually participated in the war. The characteristic feature of the work is that the author has shown himself free from bias, and has abstained from making comments on any of the incidents, which he seems to have presented in their true colour.

Except the *Alamgir Nama*, the book under notice is the only contemporary Persian record of the fratricidal war, which raised Aurangzeb to the throne. But the *Alamgir Nama* is a court chronicle and, as the author of it himself states, it was written under the personal instruction and supervision of Aurangzeb (1). Consequently, it is one-sided and not free from partiality. The author of the *Waqiat-i-Alamgiri*, however, shows himself unbiased and unaffected by any undue influence. He praises Aurangzeb for his learning and piety, equity and justice, dignity and grace, and military skill and prowess; but at the same time he mentions his vanquished brothers with due respect, and abstains from sarcastic or undignified remarks about them. While he lays bare the indiscretion of Dara Shukoh in his high-handed dealings with his brothers and in his persistent attempts to harass them, he does not hesitate in exposing the diplomatic manoeuvres of Aurangzeb. He states in plain words the stratagems devised by Aurangzeb to achieve his objects, but offers no comments and leaves the reader to form his own opinion about them. The author gives us extracts and summaries of the correspondence between Aurangzeb on one side and the Princess Jahanara and Shah Jahan on the other, as well as an

(1) *Alamgir Nama* by Muhammad Kazim, Persian text, Bibliotheca Indica, p. 23.

abstract of the conversation between the Princess and Aurangzeb, during which the Princess requested him to visit Shah Jahan, submit his grievances to his father and bring the sanguinary affair to an end by a peaceful settlement, for which she suggested tentative terms. He has also described the circumstances which prevented Aurangzeb from paying a visit to Shah Jahan, although he actually started from his camp for the purpose. The events relating to Sultan Murad's arrest and imprisonment, the pursuit of Dara Shukoh and his ultimate defeat at Ajmer, and the battles with Shah Shuja ending in the destruction of his power and his flight to Assam have been narrated in detail, but curiously enough there is no reference to the execution of Dara Shukoh. It appears that the author preferred to confine himself to the narration of those events only concerning which he could obtain correct information from reliable sources. As regards authenticity of his information, it may be stated with confidence that although he did not himself witness the events related by him, he was familiar with people who had participated in them, and he was also in a position to get access to official papers. Since he preferred to remain incognito, carefully avoiding any reference to himself in the text, no ulterior motive, no desire of pleasing the authorities of the day or blackmailing any one's character can be attributed to him. These facts enhance the value of the work as a historical record, the importance of which cannot be overrated.

The style of the *Waqiat-i Alamgiri*, like most Persian prose-works of its period, is florid and ornate, abounding in rhetorical embellishments and overlaid with metaphors. In accordance with the literary taste of his time, the author frequently indulges in exaggeration and verbosity, but his choice of words and measured phrases lends a dignity and grace to his composition, which is delightful and charming. Judged by its own standard, it is a fine piece of Persian literature.

Unlike most Persian works, the *Waqiat-i Alamgiri* does not contain a preface or introduction, in which the author, after writing *Hamd* (praises of Allah), *Na't* (praises of the Holy Prophet), *Man-qabat* (praises of the members of the Prophet's family, the four pious Caliphs and the spiritual guide or *Pir* of the writer, if any) and *Madh* (eulogy of the reigning monarch) (1), generally makes some references to himself and gives the name of the book and the date of its composition. The *Waqiat* begins with a commentary on the virtues of Aurangzeb. The name of the book and its author is not given anywhere in the text. The work has, consequently, been called by different titles in the colophons of the manuscripts by the scribes according to their information and knowledge. The colophons of certain manuscripts also bear the name

(1) It was a convention with the medieval Persian and Arabic writers to begin their works with *Hamd*, *Nat*, etc., and in India this practice was followed even by most of the Hindu authors.

of the author, but here again there is a disagreement among them. The various titles by which the work is known are: (1) *Waqiat-i-Alamgiri*, (2) *Zafar Nama-i-Alamgiri*, (3) *Waqaya-i-Alamgiri*, (4) *Halat-i-Alamgiri*, (5) *Tawarikh-i-Muhiyu-d-Din Muhammad Aurangzeb* and (6) *Aurang Nama*. As regards the authorship it is generally ascribed to Aqil Khan Razi, while the name of Mir Khan, Governor of Kabul, has also been mentioned in that connection (1). But Khafi Khan, author of *Muntakhabu-l-Lubab*, when referring to this work, definitely clears these points. He gives the title of *Waqiat-i-Alamgiri* to our book and states that it was compiled by Aqil Khan Khafi. His words are as follows:-

اگرچه مولفان عهد نویس هر سه عالمگیر نامه منزوی ساختن
اعلیٰ حضرت را موافق مرضی مبارک مجمل بزبان قام برآورده
اما عاقل خاں خافی در واقعات عالمگیری تألیف خود بشرح و بسط
ذکر کرده (2)

Translation

"Although the historiographers of the reign (of Aurangzeb), who compiled all the three *Alamgir Namas* in compliance with the august wishes, have only very briefly described the incident of the confinement of His Majesty (Shah Jahan), yet Aqil Khan Khafi has related it with details in his work, the *Waqiat-i-Alamgiri*."

Nothing can be stated with any certainty about the date of the composition of the *Waqiat*. The last event to which it refers is the death of Shah Jahan in 1076 A.H. (1666 A.D.); and it may, therefore, be inferred that the work was not completed before that date. Ten years after his accession (in 1668 A.D.) Aurangzeb promulgated an order prohibiting the compilation of the history of his reign (3). If the absence of a preface and introduction, so that the *Waqiat* may not look like a formal historical treatise, and the author's avoidance of all references to himself are in any way due to this alleged order of Aurangzeb, then we may conclude that the book was written some time between 1078 and 1108 A.H. (1668-1696 A.D.), i.e., between the promulgation of Aurangzeb's order and the author's death.

-
- (1) See the *Catalogue of the Persian Manuscript in the British Museum London* by Charles Rieu, vol. 1, p. 265 No: Add. 26234; and *Catalogue of the Persian Manuscripts in the Library of India Office*, by Herman Ethe, vol. 1, column 132, No: 345.
 - (2) *Mantakhabu-l-Lubab* by Khafi Khan, Persian Text, Bibliotheca Indica, vol. 11, p. 32.
 - (3) *Mantakhabu-l-Lubab* vol II, p. 211.

MEMOIR OF THE AUTHOR

Mir Askari, better known as Aqil Khan Razi, comes from a family of the Sayyids of Khwaf in Khurasan but he was born in India (1). He was an early follower of Aurangzeb, who at the time of his accession conferred upon him the title of Aqil Khan (2). His official career was very chequered: he abandoned his rank and had twice to lead a retired life, but the royal favour extended to him persuaded him to resume the service of the state. From the references made to him in the historical works, it may be inferred that he did not indulge in politics and court intrigues, but preferred to lead a peaceful life devoted to literary pursuits. Poetry was his favourite subject. He left behind him a *Diwan* and several *Masnawis* (3), but in prose no other work, except the *Waqiat-i-Alamgiri*, is ascribed to him. The poetical surname of *Razi* is said to have been assumed by him after the saint Burhanu-d-Din Raz-i-Ilahi, in whom he had a great faith (4), and he was called Khafi because of his ancestral home at Khwaf.

Aqil Khan, as has been stated already, began his official career in the service of Prince Aurangzeb. When the Prince marched from the Deccan to Agra with the intention of visiting Shah Jahan who was ill (5), Aqil Khan held the post of Second *Bakhshi*. He was left behind in charge of the city of Daulatabad (6). Subsequently, the fort of Daulatabad was placed under his charge, and his rank was raised to 1500 *zat* and 500 *sawars* (7). After the accession of Aurangzeb to the throne, he was ordered to accompany Prince Muazzam to the court (8). Here he was appointed *Faujdar* of the *Doab* (the country between the Ganges and the Jumna), and his rank was raised to 1500 *zat* and 1000 *sawars* (9). In the year 1072 A.H. (1661-62 A.D.) he was allowed to retire and relinquish his rank on account of ill-health, and was

- (1) *Catalogue of the Persian Manuscripts in the British Museum* vol. II, p. 699, No. Or 347; *Maasiru-l-Umara* by Shah Nawaz Khan, Persian text, Bibliotheca Indica, Vol. II, p. 821.
- (2) *Catalogue*, Vol. II, p. 699; *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, p. 821.
- (3) *Catalogue*, Vol. II, p. 699; *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, p. 823.
- (4) *Catalogue*, Vol. II, p. 699; *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, p. 823. Shaikh Burhanu-d-Din was a saint at Burhanpur. He was much revered for piety, and Aurangzeb, before he proceeded to Agra to fight for throne, attended upon him to ask for his blessings. It was, however, with great difficulty that the saint agreed to see Aurangzeb (see *Muntakhabu-l-Lubab*, Vol. II, p. 11).
- (5) *Alamgir Nama* by Muhammad Kazim, Persian Text, Bibliotheca Indica, p. 41; *Maasir-i-Alamgiri* by Mustaid Khan, Persian text, Bibliotheca Indica, p. 4; *Maasiru-l-Umara* Vol. II, p. 821.
- (6) *Alamgir Nama*, p. 44 & 194; *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, p. 821, has Aurangabad in place of Daulatabad.
- (7) *Alamgir Nama*, pp. 193—94 and 401.
- (8) *Maasir-i-Alamgiri*, p. 26.
- (9) *Alamgir Nama*, p. 478.

granted an annual pension of nine thousand rupees (1). In 1074 A.H. (1663-64 A.D.), Aurangzeb on his return-journey from Kashmir held a Darbar at Lahore, and Aqil Khan, who had been staying there, agreed to enter the royal service again and was granted his rank, which was raised to 2000 *zat* and 700 *sawars* (2). He appears to have joined the retinue of the Emperor, who, on his arrival at Delhi, appointed him to the post of *Darogha of Ghushl Khana* (3). Three years later, in 1077 A.H. (1666-67 A.D.), his rank was further raised to 2500 *zat* and 700 *sawars* (4). It is not known how long he worked as the *Darogha of Ghushl Khana*, but we learn that in the year 1079 A.H. (1668-69 A.D.) he held the post of *Darogha of Dak Chauki*. He retired again from the state-service with a pension of twelve thousand rupees, which was sanctioned in 1087 A.H. (1676-77 A.D.) (5). During his retirement he seems to have maintained his relations with the court, as a *Khilat* and a dagger worth seven thousand rupees were conferred upon him by Prince Shah Alam under the royal orders in 1089 A.H. (1678-79 A.D.) (6). Soon after we find him appointed to the post of *Bakhshi-i-Tan* in the year 1090 A.H. (1679-80 A.D.) (7). In the 24th regnal year of Aurangzeb (1681 A.D.) he was appointed governor of the province of *Daru-l-Khilafat Delhi*, and a *Khilat* was conferred upon him together with a dagger studded with jewels and a string of pearls (8). He held this post till his death, which occurred in 1108 A.H. (1696-97 A.D.) (9).

It is said that Aqil Khan was strict and bold in the performance of his duties, that he showed a spirit of independence and frankness, that he was arrogant towards his superiors and maintained self possession in poverty and privation. He is given the credit for being generous and benevolent, honest and sincere, and

-
- (1) *Alamgir Nama* p. 630. Khafi Khan (*Muntakhabu-l-Lubab* Vol. 11, p. 127) says that he was granted a pension of fifty thousand rupees while the *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, p. 321 records the amount of pension as ten thousand rupees; Mustaid Khan (*Maasir-i-Alamgiri*, p. 37), however, reduces it to one thousand rupees only.
 - (2) *Alamgir Nama*, p. 843; *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, p. 321.
 - (3) *Muntakhabu-l-Lubab*, Vol. 11, p. 177; *Maasiru-l-Umara*, Vol. 11, p. 3214. The term "*Ghushl Khana*" refers to the chamber of private audience, now known as the *Diwan-i-Khas* and it should not be confused with the royal bath-room (*Hamam*). The post of the *Darogha of Ghushl Khana* was similar to the office of the Chamberlain.
 - (4) *Alamgir Nama*, p. 981; *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, p. 322.
 - (5) *Maasir-i-Alamgiri*, pp. 82 and 153; *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, p. 322.
 - (6) *Maasir-i-Alamgiri*, p. 168.
 - (7) *Maasir-i-Alamgiri*, p. 176; *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, p. 322.
 - (8) *Maasir-i-Alamgiri*, p. 195; *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, p. 322.
 - (9) *Maasir-i-Alamgiri*, p. 383; *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, p. 322.

steadfast in his religion (1). It is not improbable that his strictness and arrogance may have been responsible for his temporary retirements from service, but his sterling merits received due recognition from Aurangzeb and never failed to recommend him to royal favour.

SUMMARY OF THE WAQIAT-I-ALAMGIRI

I

The book begins with a eulogy of Aurangzeb, who is praised for his noble parentage, amiable disposition, formidable courage, equitable justice, honest behaviour, strict compliance with the Islamic law and many other excellent qualities and accomplishments. 'He is king *darwesh* in character, a ruler possessing Divine virtues. His holy nature is free from human defects, and his sacred inner spirit is exempted from the temptations of the flesh'. 'Fate has assigned the bridle of the steed of the fortune to the control of his servants and it may be said without exaggeration that in peace and in war, in boldness and in firmness of purpose, in strength and in patience, none like His Majesty has arisen in the House of Timur'. Specifically it is related that he was a profound scholar and an expert in the art of calligraphy; that he applied himself to the copying of the *Quran* as a sacred task inspite of the heavy burden of the state affairs; that he learnt the *Quran* by heart (2) after his accession to the throne; that he was strict in saying his prayers and in the observance of many other pious duties and 'kept most hours of the night alive with his devotions'; that he often fasted and had reduced his diet and increased supererogatory prayers. 'After morning prayers and devotions he always gives the oppressed and the injured admission to his private apartment, and hearing their complaints directly, applies the ointment of the justice to the wounds of their heart; in addition to this the written petitions of complaints are submitted to him in the harem for his perusal, and he passes orders on them under his own signatures and hands them over to the officers concerned for necessary action; again after the midday prayer he calls those officers of the state to his presence for diligent inquiries and extensive investigation'.

(1) *Maasiru-l-Umra*. Vol. II, pp. 822-3. See also *Muntakhabu-l-Lubab*, Vol. II, p. 376, where Aqil Khan is mentioned as one of the most honest and benevolent officers of Aurangzeb.

(2) Prior to Aurangzeb no member of the House of Timur is known to have been a *Hafiz* of the *Quran* (i.e., to have learnt the *Quran* by heart). This deficiency in his religious study during his boy-hood was made good by him at an advanced age when he became independent, although at that stage he was labouring under the disadvantage that he could not devote his undivided attention to the sacred task, nor was his memory so sharp as it had been in his boy-hood and youth. It may be mentioned that Zebu-n-Nisa, one of his daughters, was also a *Hafiza*,

Aurangzeb was born in the night of Sunday, the 15th of the month of *Zigada*, the year 1027 A. H. (3rd November 1618 A. D.) at Dohad in the *Suba* of Gujrat (now Bombay Presidency). Talib Kalim, the poet laureate of Shah Jahan, found the date of his birth in the chronogram "*Aftab-i-Alamtab*" minus *Alif* (1). On reaching the year of discretion he distinguished himself by rectitude and amiable manners, dignity and eminence, fortitude and courage, so that 'the small and the great took the omen of rulership of His Majesty; his brothers and the great *Khans*, calculating his achievements, began to reckon with this fact; and everyone, who had any wisdom and intelligence, marking the signs of wealth and authority on his august forehead, knew for certain that time would ultimately place the reins of government and royalty in the power of His Majesty's servants'.

[Our author does not take the trouble of giving a consecutive account of the career of Aurangzeb till the beginning of the war of succession. The only incident of which he has cared to give a somewhat detailed description is an elephant-fight at Akbarabad (Agra), in which Aurangzeb showed remarkable self-possession and courage and had narrow escape]. One day when His Majesty Shah Jahan, the *Sahibqiran-i-Sani*, appeared in the apartment of *Darshan* to show himself to the people, he ordered an elephant-fight. Two huge elephants were made to engage in a combat, and they grappled so ferociously that the fire-works and other attempts to disentangle them failed. As the cloud of smoke from fire-works and dust rendered the sight of the combat invisible from the *Darshan*, the princes came down to view it at close quarters. They mounted their horses and took their stand near the scene of struggle. Since the fighting would not come to an end, His Majesty also mounted on a horse and came to a corner of the field. Out of respect for His Majesty and the arrangements made by the heralds, the crowd withdrew and the noise made by it subsided, and the field was left open. Incidentally the two fighting elephants also disengaged themselves at that time and took rest for a while, standing opposite to each other with blood-shot eyes. All of a sudden one of them ran towards Aurangzeb, who was still a boy. The elephant-driver tried his best to control the brute, but it would not heed him. The people in the elephant's path dispersed so that there was no obstacle between him and Aurangzeb. 'The prince, inspite of his tender age, showed no anxiety or nervousness, but faced the brute straight like Rustam or Bahman. A great howl rose from the people at this sight and reached the ethereal sphere'. Standing in his stirrups, Aurangzeb flung a spear at the head of the elephant with all his might. Enraged at this stroke, the brute twisted its trunk round Aurangzeb's horse and threw it to the

(1) The numerical value of "*Aftab-i-Alamtab*" is 1028, and deducting one from it, i.e., the numerical value of "*Alif*", there remains 1027

ground, but the prince jumped up, drew his sword and attacked the raging beast. Providentially, at this moment the other elephant suddenly ran forward to make an assault on its opponent, and the latter turned its attention from the prince towards it. Thus Aurangzeb was saved from a fatal accident. This happened on Monday, the 27th of *Ziqada* 1042, when Aurangzeb was only fifteen years old.

Among the many military expeditions of Aurangzeb mention may be made of the battle of Balkh against Abdul Aziz Khan, the ruler of Turan, on the 9th of Jumadiu-l-Awwal, 1057 A. D. (1647 A. D.). The event is narrated in detail in the history of the reign of Shah Jahan, and it shows the boldness, military skill, fortitude and endurance of Aurangzeb.

II

Dara Shukoh was appointed by Shah Jahan as his heir-apparent. 'His Highness (*An Janab*), on account of arrogance and pride, which are the worst evils of mankind, began to suppose, in fact to believe, that he was by right and hereditary claim the ruler of the extensive empire of Hindustan and the substitute of His Majesty Shah Jahan, and he made it his object to put an end to the existence of his brothers, who were co-heirs and partners in the Kingdom and Throne. He was constantly planning this in his mind; publicly as well as secretly he strove his utmost to attain this ignoble aim. Aurangzeb and the other high-minded princes, becoming aware of this, also began to make plans for the preservation of their life and honour, and the management of their affairs. Insecure from such a powerful enemy, who had great dignity and power and a large number of helpers and followers, so far as possible they tried to protect themselves; and secretly planning to collect the means for warding off his evil designs, they permitted themselves no negligence or carelessness in this difficult task.' In order to maintain peace among his sons, Shah Jahan distributed his empire among them, the province of Bengal being assigned to Shah Shuja, the province of the Deccan to Aurangzeb and the province of Gujrat to Sultan Murad.

In the year 1062 A. H. (1652 A. D.), when Shah Jahan was staying at Kabul, Aurangzeb and Shah Shuja were allowed to proceed to their respective provinces. On their arrival at Akbarabad (Agra), they entertained each other for six days; for three days Aurangzeb was a guest of Shah Shuja, and similarly for three days Shah Shuja was the guest of Aurangzeb. The relations of the two brothers were further strengthened by matrimonial alliances: a daughter of Shah Shuja was engaged to Sultan Muhammad, the eldest son of Aurangzeb, and a daughter

of Aurangzeb to Zainul-l-Abidin, the son of Shah Shuja. On that occasion they also informed each other of the secrets of their hearts, and opening their lips to discuss their common affairs said "Their elder brother, like a wolf, is thirsty for the blood of his (younger) brothers. At present, when the shadow of His Majesty the Sahib Qiran-i-Sani is spread over the heads of the people, we are not safe from his designs. God protect us. On the day, time puts the reins of Government in his hands peace, rest and security will turn away their faces from us and our joy of life will be gone. It will be impossible for us to struggle with him then. Under these circumstances it seems wise and advisable, that we three brothers, adopting the path of unity and alliance should, with our united force and strength, extinguish the fire of his evil and break the furnace of his strength and power". They strengthened their agreements and the foundations of their friendship and sincerity with oaths and pious declarations.

While Aurangzeb was busy with the management of his province it so happened that Mir Jumla (1), the Prime Minister of Qutbu-l-Mulk (2), the king of Golconda, having been oppressed by his master approached Aurangzeb for protection. The matter was referred to Shah Jahan, who issued orders that Mir Jumla should be saved from his enemies and from the persecution of Qutbu-l-Mulk, and sent to the court. On receipt of these orders Aurangzeb sent a letter to Qutbu-l-Mulk, saying that as his son, Sultan Muhammad, intended to go to his uncle in Bengal by way of Orissa it would be appropriate if Qutbu-l-Mulk afforded him all facilities, he needed, in passing through his territory. Qutbu-l-Mulk 'placed the finger of consent on his eye-ball' and set himself to make preparations for the hospitality of the Prince. But the Prince, instead of going as a guest, proceeded with all the equipment of war and was followed by Aurangzeb himself. It was not till the Prince had reached Bhagnagar, that Qutbu-l-Mulk learnt of the real state of affairs; and realizing his dangerous position, fled with his family from Bhagnagar to Haiderabad, taking with him such valuable property as could be removed in that confusion. The Prince took possession of Bhagnagar; most

- (1) Mir Jumla, whose real name was Mir Muhammad Said, was a Sayid and belonged to Urdistan in Persia. On his arrival in Golconda he was shown great favour by its ruler, Sultan Abdullah Qutb Shah, who raised him to a high rank and position. His son Muhammad Amin Khan incurred the displeasure of Qutb Shah by his improper behaviour, and Mir Jumla threw himself on the protection of Shah Jahan, who took him in his service, conferred upon him the title of Muazzam Khan and the rank of 6,000 *zat* and 6,000 *sawars*, and appointed him to the post of prime minister. (See *Maasiru-l-Umara*, Vol III. pp. 530 et seq).
- (2) Abdullah Qutb Shah was the sixth Sultan of the Qutb Shahi Dynasty of Golconda. He reigned for many years under the protection of the Mughal Empire and died in 1674 A.D. He was succeeded by his son-in-law, Abul Hasan, better known as Tana Shah. (See the *Oriental Biographical Dictionary* by Beale).

of the palaces and work-shops were plundered, with the result that huge spoils including excellent books, China wares, etc., fell into the possession of the invader. Aurangzeb on reaching there confiscated to himself most of the precious and rare goods and articles. However, peace was made; Mir Jumla was rescued by Aurangzeb 'from the whirlpool of misfortune and distress'; Qutbul-Mulk gave his daughter in marriage to Sultan Muhammad and thus found security from the violent onslaught of Aurangzeb.

Aurangzeb returned to Aurangabad with Mir Jumla, whom he took into his confidence. The latter made solemn promises to support Aurangzeb's cause; and was then sent to the Daru-l-Khilafat, Shahjahanabad, to present himself at the royal court. The Emperor showed him great favour, conferred upon him the title of Muazzam Khan and appointed him to the high post of *Wizarat*, which had fallen vacant owing to the death of Sadullah Khan.

As Mir Jumla had been accustomed to the climate of the Deccan, and had also made promises to Aurangzeb to support him, he induced Shah Jahan to sanction the conquest of the surviving principalities in that part of the country and to depute him for taking part in the expeditions against them. Muhammad Amin Khan, his son, was appointed to act for him as *Wazir* during his absence, and he was allowed to take with him a few valiant *Amirs*, such as Mahabat Khan (1), Rao Satar Sal (2), Najabat Khan (3), etc. He marched to meet Aurangzeb, who, according to his advice, made preparations for the conquest of the territory of Adil Shah, the king of Bijapur. The forts of Bidar and Kalyani were soon reduced and Gulbarga was besieged. Then the news of Shah Jahan's illness disturbed the campaign.

At the instance of Dara Shukoh two royal *farmans* (orders) were issued to Mahabat Khan and Rao Satar Sal respectively, requiring them, with all the Mughals and Rajputs under their

-
- (1) Mahabat Khan, whose real name was Mirza Luhrasp, was the second son of the celebrated Mahabat Khan of the reign of Jahangir. He had this title conferred upon him in the 25th year of the reign of Shah Jahan, when his rank was raised to 5,000 *zat* and 5,000 *sawars*. He died in 1085 A.H. (1674-75 A.D.) during the reign of Aurangzeb (See *Maasiru-l-Umara* Vol. 111, pp. 590-94).
 - (2) Rao Satar Sal Hada was the son of Gopi Nath and the grandson of Rao Ratan. He held the rank of 3,500 *zat* and 3,500 *sawars*. He was killed in the battle of Sammugarh fighting for Dara Shukoh (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. 11, pp. 260-63).
 - (3) Najabat Khan, whose real name was Mirza Shuja, was the son of Mirza Shahrugh of Badakhshan. He held the rank of 5,000 under Shahjahan. He stayed with Aurangzeb in the Deccan against the order of Dara Shukoh requiring him to return to the court, and had his rank raised to 7,000 *zat* and 7,000 *sawars*. He died in the 7th year of the reign of Aurangzeb (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. 111, p. 821-27).

command, to return immediately to the Court; they were not to allow any of their followers to stay in the Deccan, nor were they to take leave of Aurangzeb. The two officers, at a time when the enemy force was overwhelming, started for the Imperial Court. Far from taking Aurangzeb's permission, they did not even see him before their departure. This caused a great confusion in Aurangzeb's camp; he raised the siege of Gulbarga and retreated to Aurangabad, where dreadful stories, originating from the dismal news of the Emperor's illness, were brought to his knowledge. Rumours of sedition and rebellion were also in circulation, such as the closing of the roads to messengers by Dara Shukoh, the imprisonment of the *wakils* (agents) of his brother princes and the governors of the provinces, the restriction upon the *wakils* of the chiefs of the frontier districts against writing any news of the Court, the revolt of Shah Shuja and the despatch of Sulaiman Shukoh with a large army against him, the engagement of these two forces, the defeat of Shah Shuja, and the accession of Murad Bakhsh on the throne in Gujrat. Aurangzeb refrained from committing any thing improper, but set himself to make inquiries about the health of the Emperor and the rumours which were afloat.

About this time Aurangzeb was informed that Muazzam Khan had also started for the Imperial Court like Mahabat Khan and Rao Satar Sal. Since the prince had a high object in view and a heavy task to perform, he considered that the departure of such a resourceful noble to the Court and his joining Dara Shukoh would be injurious to his interest, and he had recourse to a stratagem. He sent a message to Muazzam Khan, saying that since he regarded the Amir as his well-wisher, he was anxious that he should not depart without taking leave of him. But Muazzam Khan tried to avoid the meeting. "As I have received a royal order calling me to the Court," he replied, "as an officer and a servant I have no alternative but to comply with it". Aurangzeb sent a second message to him, this time through his son, Sultan Muazzam, stating that, as the *Amir* was going to the court, he had certain important matters to be explained to him privately, and for this purpose an interview was necessary. Sultan Muazzam succeeded in his mission, and as soon as Muazzam Khan entered the private apartment of Aurangzeb, he was arrested. All his treasure and property were also confiscated, and his attendants were taken by the prince in his own service. Aurangzeb was thus supplied with the means for carrying out his scheme. He still avoided an open rebellion, and wrote to the Emperor that as he had observed the signs of revolt in the behaviour of Muazzam Khan, he had made him prisoner. Aurangzeb further added that had he not done so, Muazzam Khan would have joined the rulers of the Deccan.

(1) Sulaiman Shukoh was the eldest son of Dara Shukoh.

Soon afterward it was brought to Aurangzeb's ears, that by the orders of the Emperor, Qasim Khan (1) had been appointed *Subedar* (Governor) of Gujrat, Murad was ordered to go to the Deccan and take possession of Berar, which had hitherto been given to Aurangzeb as a *Jagir* for his salary, and lastly Raja Jaswant Singh (2) had been assigned the Governorship (*iyalat*) of Malwa with the instruction that if Murad Bakhsh hesitated to leave Gujrat, the Raja was to help Qasim Khan in driving him away to the Deccan and then return to Ujjain. These changes were made at the instigation of Dara Shukoh. He wanted to remove Khan-i-Jahan Shayasta Khan (3), whom he considered an opponent, from Ujjain and to post Raja Jaswant Singh and Qasim Khan there so that, if Aurangzeb desired to march northwards, they should block his way and fight him, if necessary. Dara's third object in these moves was obvious; if Murad, showing insolence and disobeying the imperial order, started for Northern India he was to be prevented from doing so, and even driven from Gujrat to the Deccan.

III

Annoyed at the hostile attitude of the Central Government, Aurangzeb considered it inadvisable to remain silent any more. 'Lifting the veil of secrecy off his affairs, he told his loyal officers what was in his heart'. Employees of the various departments were instructed to make all necessary preparations for the journey and to collect equipment of war. He imprisoned Shah Nawaz

-
- (1) Qasim Khan was the son of Hashim Khan and the grandson of Qasim Khan Mir-i-Bahr (Admiral). He was gradually promoted to the rank of 4,000 *zat* and 2,500 *sawars*; in the year 1068 A. H. (1657-58 A. D.), when he was appointed Governor of the province of Gujrat, his rank was raised at the recommendation of Dara Shukoh to 5,000 *zat* and 5,000 *sawars* (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. III, pp. 95-99.)
 - (2) Maharaja Jaswant Singh was the chief of the Rathor clan of Rajputs and the Raja of Jodhpur. At the instance of his father, Raja Gaj Singh, he was allowed by the Emperor Shah Jhan to succeed his father in supersession of elder brother, Amar Singh. By gradual promotion he rose to the rank of 7,000 *zat* and 7,000 *sawars*, when he was appointed Governor of Malwa at the beginning of 31st year of the reign of Shah-Jahan (See *Maasiru-l-Umara* Vol. III. pp. 599-604).
 - (3) Shayasta Khan, Amiru-l-Umara, was the son of Yaminu-d-Daula Asaf Khan and the grandson of Itimadu-d-Daula, Mirza Ghiyas Beg, the father of the celebrated Nur Jahan. In the 28th year of the reign of Shah Jahan (1654 A.D.), he was appointed governor of the province of Malwa and deputed under the royal orders to support Aurangzeb in his expedition against Golconda; at the recommendation of Aurangzeb his rank was raised to 6,000 *zat* and 6,000 *sawars*. After the subjugation of Golconda, he returned to his province, but in the 30th regnal year of Shah Jahan (1656 A.D.), he was ordered again to proceed with all possible speed to Daulatabad in the Deccan to assist Aurangzeb in the conquest of the kingdom of Bijapur (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, pp. 690-706).

Khan (1), the son of Rustam Safvi, who had shown himself opposed to his views, and wrote to Murad Bakhsh advising him to avoid encounter with the royal force under Raja Jaswant Singh, which was stronger than that of his own, and to wait till Aurangzeb had arrived. Accordingly Murad gave up the idea of fighting the Raja, marched towards Mandu for two or three days and encamped there waiting for Aurangzeb's arrival. The Raja took this to mean the flight of Murad and his inability to meet the Imperial forces on account of his weakness. He wrote to this effect to the Imperial Court, where the anxiety caused by the rebellion of Murad subsided, and fears due to the movements of Aurangzeb were allayed. On this occasion some of the high officers, who were friendly to Aurangzeb, suggested to Dara Shukoh that since the flight of Murad had restored the Emperor's peace of mind, it would be advisable to allow Isa Beg, the *wakil* of Aurangzeb, to proceed to the Deccan and inform his master of the state of the Emperor's health, so that he might be relieved of misapprehensions on that account and refrain from doing anything improper. Acting on this advice, Dara Shukoh in his simplicity recommended the matter to Shah Jahan. The Emperor permitted Isa Beg to depart, and entrusted him with a letter written with his own hand. There seemed, however, no room for apprehension from Aurangzeb who had been constantly sending letters of submission with *dalis* (baskets) of grapes to the Emperor, and now that the confusion raised by the rebellion of Murad had subsided, Shah Jahan moved from Akbarabad to the Daru-l-Khilafat, Shahjahanabad.

Contrary to the instructions given to him by the Emperor to dissuade Aurangzeb from rebellion, Isa Beg made him all the more firm in that resolve by giving an exaggerated account of the affairs of the Central Government, *viz.*, the weakness of the Emperor who was unable to move or ride, the expedition of the Imperial troops under Sulaiman Shukoh to the eastern uesion, the absence of many officers and warriors from the Court and the growing influence of Dara Shukoh. Aurangzeb won over some of the officers of the Imperial forces stationed with him and conferred the titles of *Khan-i-Khanan* and *Khan-i-Alam* on Najabat Khan and his son respectively. And as it was inadvisable to leave Murad Bakhsh, who in his stupidity and ignorance assuming kingship aspired to further conquest, to his own design, Aurangzeb decided to unite him to his victorious army. Consequently, he wrote an affectionate letter to Murad, and the following arrangements were made with firm oaths, "One-third of

(1) Shah Nawaz Khan, whose real name was Badiu-z-Zaman, was the son of Mirza Rustam. He had the title of Shah Nawaz Khan conferred upon him during the reign of Jahangir; under Shah Jahan he rose to the rank of 5,000 *zat* and 5,000 *sauvats*. He was deputed with other officers of the state to assist Aurangzeb in the conquest of the kingdom of Bijapur. (See *Maasiru-l-Umara* V. II. pp. 670-676).

the spoils of war were to go to Sultan Murad and two-thirds to Aurangzeb; after the conquest of the whole territory of Shah Jahan and the Empire of Hindustan the provinces of the Punjab, Multan, Thatta, Kashmir and Kabul were to go to Murad, and Murad was to raise the standard of kingship in these provinces, beat his drum as a ruler and have the coins and the *Khutba* in his own name'. Thanks to these 'enchantments and fables' (stratagems) Murad consented to ally himself with Aurangzeb and moved from his centre. Thus making his position secure in all respects, Aurangzeb marched from Burhanpur with an army thirty thousand strong on the 1st of Rajab 1068 A.H. (4th April, 1658 A.D.).

When Aurangzeb was eight *farsakh* (1) from Ujjain, Murad Bakhsh approached from the direction of Gujrat. Prince Sultan Muhammad was deputed to receive him and he met his uncle on the bank of the pond of Divalpur on the 19th of Rajab 1068 A.H. (22nd April, 1658 A.D.). Next day an interview between the two brothers took place at Divalpur where Aurangzeb had encamped, and the united forces proceeded towards Ujjain. Jaswant Singh who had been encamped at Ujjain was much perplexed at this turn of affairs. He was no match for Aurangzeb, who was renowned for his valour and generalship, and possessed a long experience of warfare; moreover he considered it beyond his position to fight a prince of the royal blood. Nor was it possible for him to turn aside and allow Aurangzeb to pass, for the Emperor had ordered him to fight. Reluctantly he prepared for battle. Aurangzeb also anxious to avoid a conflict and the shedding of innocent blood, sent a message to Jaswant Singh: "As the object of my march is to pay my respects to His Majesty and to inquire about his health, you should desist from foolish and impudent opposition, but come to see me; you should also refrain from an enterprise that is quite beyond your capacity, and save the people from the onslaught of the victorious army". "As I have been deputed to this duty from the royal throne, there is no alternative for me but to devote my life to its performance without stepping beyond my proper sphere", the Raja replied, "if your Highness will go back and not proceed any further without His Majesty's permission it will be possible (to avoid a battle), otherwise I should be excused this insolence". It was out of question for Aurangzeb to pay any regard to this request and he marched onward.

Jaswant Singh in his inexperience had taken his post in a low and uneven ground with many ups and downs, and by cutting the bank of the Narbada tank he had made a piece of two hundred yards of land muddy. Next day, Friday, the 22nd of Rajab, 1068 A.H. (25th of April 1658 A.D.), he drew up his troops on this narrow and uneven ground and marched to battle. Qasim Khan

(1) *Farsakh* is 12,000 yards in length (See *Ghiyasul-Lughat*).

with ten thousand horsemen led the van, Raja Rai Singh (1) with five thousand horsemen commanded the right wing and Baluji with five thousand horsemen was in charge of the left wing. Jaswant Singh himself took his position in the centre with ten thousand valiant and life-sacrificing Rajputs. On Aurangzeb's side, the left wing was commanded by Prince Sultan Muhammad, who had five thousand horsemen under him, while Najabat Khan, Khan-i-Khanan, 'like an iron hill' stationed himself in front of the army. The right wing was in charge of Shaikh Mir (2), the van was commanded by Zulfiqar Khan (3) with seven thousand valiant soldiers. The right and left flanks were in charge of Bahadur Khan and Islam Khan (4) respectively. Murshad Quli Khan (5) placed his artillery before the ranks of Zulfiqar Khan and gave orders to fire. Aurangzeb himself occupied the centre with seven thousand soldiers consisting of his special body guard (*Jan bazan i chauki-i-khas*) and other warriors 'strong like the wall of Alexander and the Elburz mountain'. Murad stationed himself with his army separately on the left.

The battle raged violently, and soon the troops of both sides came to grips fighting ferociously with their swords and spears. Murshad Quli Khan, wounded by an arrow, breathed his last, and the ranks of Aurangzeb's army began to shake; but Murad Bakhsh 'like a mountain of fire' moved to the assistance of the left wing, and Najabat Khan on his side 'sewed the Rajputs

aja Rai Singh Sisodia was the son of Rana Amar Singh of Bhimpur, who was a devoted servant of Shah Jahan when he was a prince, and gave his life for him. On the accession of Shah Jahan to the throne Rai Singh was granted the rank of 2,000 *zat* and 1,000 *sawars* and the title of Raja. He distinguished himself by various military services and rose to the rank of 5,000 *zat* and 4,000 *sawars* (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, pp. 297-301).

- (2) Shaikh Mir was a Sayid by birth and one of the best generals of Aurangzeb (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, pp. 668-670; and the *Biographical Dictionary* p. 371).
- (3) Zulfiqar Khan, whose real name was Muhammad Beg, was the chief of the artillery of Aurangzeb, and had the title of Zulfiqar Khan conferred upon him when the prince marched from Burhanpur to Agra to contest the throne (See *Maasirul Umara*, Vol. II, pp. 89-93).
- (4) The real name of Islam Khan was Mir Ziaud-Din Husain Badakhshi. He was in the service of Aurangzeb, who conferred upon him the title of Himmat Khan when he set out from Burhanpur, and the title of Islam Khan after his victory over Jaswant Singh near Ujjain (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, pp. 217-220; and *Biographical Dictionary* p. 182).
- (5) Murshad Quli Khan had originally been in the service of Ali Mardan Khan when the latter was governor of Qandhar on behalf of the King of Persia. On Ali Mardan Khan's making over that place to Shah Jahan, he came with him to India and was taken in the Imperial service. Under Shah Jahan he was gradually promoted to the rank of 2,000 *zat* and 1,000 *sawars*, and was posted in the Deccan as the *Diwan* of the Lower Ghats. When the war of succession broke out he offered his services to Aurangzeb, who raised his rank to 3,000 (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. III, pp. 493-495).

together with his spear'. Once more the battle blazed forth in full fury. The imperialists, posted through the inexperience of their commander on uneven ground, had the disadvantage of not being able to use all their men or to manoeuvre freely on account of insufficient space and the swamp; nevertheless Jaswant Singh and the Rajputs carried on the conflict till midday and undauntedly sacrificed their lives. Jaswant Singh, inspite of being wounded, continued to induce his followers to carry on the struggle, but his troops were pressed hard. As many as forty prominent Rajput chiefs, including Raja Mukand Singh and a large number of Rajput soldiers were killed. Qasim Khan, who was also wounded, lost courage and along with Jaswant Singh took to flight. The imperial army, after being routed, was pursued three or four *Korohs* (1), and Aurangzeb made his victorious entry into the city of Ujjain. He stayed there for three days and then resumed his march to the capital (Dar-ul-Khilafat).

The dismal news of Jaswant Singh's discomfiture was carried by the state-messangers, Saqi Beg and Rustam Beg, post haste to Shah Jahan at Bilochpur. The Emperor at Dara Shukoh's request returned from Bilochpur to Akbarabad. Dara Shukoh, distressed by the turn of affairs, was anxious to adopt all possible measures for the suppression of the revolt. He succeeded in collecting a force of one hundred thousand horsemen, consisting of his own contingents and the contingents of the *amirs* and the crown troops; and starting from Akbarabad on the 25th of *Shaban*, 1068 A.H. (28th June, 1658 A.D.), he pitched his camp on the bank of the Chambal. His plan was to seize all the ferries and by posting his soldiers and artillery at strategic points to stop Aurangzeb from crossing the river; but with the meager experience of warfare, he was incapable of conceiving or carrying out any military scheme successfully. Proceeding further, Aurangzeb discovered Dara's plan and consulted his officers about a road that should lead him to his destination. 'The *Zamindar* of Bhadawar, led by his auspicious star and good fortune, approached Aurangzeb's officers and promised to undertake this service.' Aurangzeb, as a measure of policy, left his camp equipage at Sarai Kuwari and, guided by the *Zamindar*, marched twenty-five *Korohs* and crossed the Chambal on foot at the Ford of Bhadawar. At this stage Aurangzeb received a letter from the princess Jahanara, which was brought to him by her *Bakhshi*, Muhammad Faruq.

The Princess wrote: "Praise be to God that His Majesty the Sahib Qiran Sani is free from all bodily infirmities, which afflict the human frame, and is devoting all his attention to the

(1) *Koroh* and *Kos* are both derived from the Sanskrit word *Krosa*, which literally means a shout, i.e. the distance of shout. On an average a *Koroh* is equal to two miles.

improvement of the condition of his subjects and the maintenance of peace in the Empire. Being just and equitable by nature, he does not like any one, particularly any of his sons, to commit any acts causing disturbance among the people and disorder in the country. Now that he is striving with all his power to dispel the confusion caused by his illness, the prevailing conflicts and dissensions, which are ruinous and destructive to the country and the people, will be a source of great pain and grief to him, in particular the unbecoming and improper action of this wise and prudent brother (Aurangzeb), who is endowed with an elegant disposition, a noble mind, amiable manners and mildness of temper. It is with the solicitude for his felicity that these few words are being written, so that he may be advised to keep himself away from objectionable and evil deeds. If your advance is with the object of creating disturbance and making war, you should yourself judge how impolite it is on your part to encounter and draw the sword against your own father, in whose obedience lies the pleasure of God and His Prophet, and to shed blood of innocent people. The result of such an action will be nothing but disgrace and ultimate ruin. Even if your expedition is due to antagonism to Prince Dara Shukoh, it cannot be approved by the principle of wisdom, for according to the Islamic law and convention the elder brother has the status of a father. His Majesty holds the same view. In short, the strife and hostile contest began by this sagacious and high minded brother (Aurangzeb), who is esteemed for his laudable demeanour, praiseworthy behaviour and generous disposition, and who has always endeavoured to fulfil the wishes of the holy and blessed Emperor, is not to be appreciated in any way or by any person; for the life of a few days in this transitory and evil world and its deceitful and deceptive enjoyments are no compensation for eternal infamy and misfortune. 'Don't, don't, for the virtuous do not behave like this'.

The best course for you would be to abstain from these injurious and harmful operations and try your best to please the just and religious Emperor; so that considering his satisfaction as your eternal bliss, you may refrain from shedding the blood of the followers of Islam during the auspicious month of *Ramazan*. You should submit yourself to the orders of your benefactor and your ruler, as the commandment of God in that respect refers to obedience to the Emperor. If you have any other object it would be advisable for you to remain encamped where you are and submit your wishes in writing, so that the matter may be represented to His Majesty, and efforts be made for the fulfilment of your wishes".

In reply to Jahanara's letter, Aurangzeb wrote a petition (*arz dasht*) to Shah Jahan and, after crossing the Chambal, permitted Muhammad Faruq to depart with it. It was to the following effect: "During these days the administration of the

kingdom has passed out of Your Majesty's hands, and the power of the elder Prince (Dara Shukoh) over the affairs of the State is beyond all description. Relying on his power he is determined on annihilating his brothers, and his efforts in this respect are increasing day by day. Thus he has sent Sulaiman Shukoh with a force against Shah Shuja, the sagacious son of Your Majesty, and destroyed his dignity and reputation of thirty two years; and Your Majesty, suffering a great deal of affront and indignity from the grandson of Parwez (1), has been put to shame before the people of the world. Similarly guided by his inordinate desire and inclination, he always tries to harm his brothers and to ruin and destroy my affairs. Besides, his actions are always also contrary to (the principles) of the Empire, faith and religion, and injurious to the interest of country and people. As regards this well-wisher (Aurangzeb), he stopped all my emoluments and means of income, and has caused me various injuries. At the time when I had invaded the Kingdom of Bijapur according to the orders of your Majesty, and was laying siege to certain forts, and *amirs* and soldiers were sacrificing their lives in the operation in opposition to a host of opponents assembled from all quarters, the dismal news of your Majesty's illness distracted the Imperial army and rendered the enemy bold. Nevertheless the victorious army, after taking the strongholds of Bidar and Kalyani, besieged Gulbarga, and brought such a heavy pressure to bear upon the besieged that Gulbarga was about to surrender. The king of Bijapur began to think of saving his kingdom by making a suitable offer, as he was afraid that his country would be conquered and annexed to the Empire. It was in these circumstances that the elder Prince (Dara) deputed his servants to summon the Imperial officers and to console and conciliate the King of Bijapur; they went secretly to the ruler of Bijapur and encouraged him in his hostility and opposition to this disciple (*Murid*) (i.e. Aurangzeb). He (Dara) issued such strict orders to the royal commanders for their immediate return from Gulbarga that they had no time or opportunity to take leave of me, and they started in great haste for the Court without even seeing me. This placed me in an awkward position and compelled me to abandon the expedition which was nearing its successful completion. It was only by my good fortune that I could retire with safety. Heaven forbid, had any untoward incident happened, it would have brought disgrace to the State for years to come and been recorded in the annals of the period. It is evident that had any calamity occurred owing to the want of foresight and providence in the elder Prince, who indulging in his selfish motives does not care

(1) Sulaiman Shukoh's mother was the princess Nadira Begam, who was the daughter of Parwez, the second son of Jahangir and the brother of Shah Jahan. The remark seems to remind Shahjahan of the defeat and discomfiture sustained by him from Parwez, when he (Shah Jahan) revolted against his father. Jahangir.

if the whole world is involved in destruction, the remedy would have been beyond the power of the slaves of the Emperor. However, having great experience in the art of war and knowing how to administer military affairs, and being at the same time aware of the tactics of the warriors of the locality, I did not take into consideration the vast multitude of the forces of the enemy, and brought off my troops from that dangerous position to a safe refuge. More surprising still, not being contented with having caused me this distress, he transferred the *Mahal* of Berar from the *Jagir* of this well-wisher, who has ever been loyal and obedient, and assigned it to one (Murad), who had committed many acts of impudence and had been guilty of rebellion. Owing to his selfish motives he has represented my cause incorrectly to Your Majesty, accusing me malignantly of many crimes and evils. By his insistence and solicitations he had a large army under Jaswant Singh despatched against me, his object being to find an excuse for wresting from me the small province conferred upon me, to bring about my ruin and destruction and to leave me unprovided for in the desert of affliction and anguish. As by deceit and stratagem he has gained ascendancy over Your Majesty's mind, you give credit to his words, and considering your other sons, who are sincere in their character, as the enemies of the State, you pass orders against them according to his suggestions. Your Majesty makes absolutely no investigation and inquiries into the case of your innocent sons; nor do you take any interest in the administrative and financial affairs of the State, which have been placed entirely under his control. He is beyond doubt thirsty for our innocent blood. As the matter had come to this pass, I decided that it was my duty, according to the canons of reason, to protect my life and my honour, and that I should present myself before Your Majesty and explain the position to you personally. When I reached Ujjain, Jaswant Singh, who had been ordered by the elder Prince to oppose me, stood in my way and prohibited me from proceeding further; and although he was clearly informed, that my object was to pay a visit to Your Majesty, he declined to listen to me and commenced hostilities. Consequently, I was compelled to remove him from my path. It is evident that had my intention been other than that of waiting upon Your Majesty, it would not have been difficult to arrest him and his followers after such a disastrous defeat. Now the elder Prince has himself marched to Dholpur with a large army to guard the roads and ferries of the Chambal. According to his belief he has prevented me from crossing the river, but as my aim is to wait upon Your Majesty, and not to fight anybody, I have crossed the Chambal by the ford of Bhadawar, and am proceeding to pay my respects to you. It is heard that he is so persistent in his desire of depriving me of the honour of waiting upon Your Majesty that he intends to offer battle. However, it will not be advantageous to him to fight and oppose a loyal disciple like

myself. It would be desirable that, behaving like a senior (brother), he should desist from showing his splendour and move to the Punjab, which is assigned in his *Jagir*, for the present, so as to allow me to serve Your Majesty for some time. Subsequently effect will be given to whatever arrangement Your Majesty may approve of".

After despatching his petition through Muhammad Faruq, Aurangzeb set out with his army, and pitched his camp at a distance of three *Korohs* from Sammugarh.

IV

When Dara Shukoh, who had been staying at Dholpur to guard the ferries and roads, heard that Aurangzeb had crossed the Chambal, he retired and encamped at one Shah Jahani *Koroh* from Aurangzeb's camp. Next day, early in the morning, he arranged his troops in battle order and waited for conflict, but Aurangzeb did not move forward and allowed his troops to rest after the long journey they had undertaken. "Tomorrow" Aurangzeb told his warriors, "is the day for the display of manliness and prowess. The centre of my power is very far from here. You should, therefore, fall upon the enemy with a united heart and a united front, wrest the Empire from him with the blows of your sharp swords and win a reputation in the world by your victory". Dara, on the other hand, waited for the enemy in the field from the morning to the close of the day, suffering severely from the heat of the sun and the exhaustion of staying on horseback. Most of his soldiers, who had put on their armour, as well as their horses were exhausted as the sun was shining hot; without exchanging any blows with the enemy they lost the strength of their bodies as well as the courage of hearts.

On the following day, Sunday, the 7th of *Ramzan*, 1068 A.H. (8th June, 1658 A. D.), at sunrise Aurangzeb marched to the battle-field. He had forty thousand cavalry whom he arranged according to the principles of the art of war. The right wing was commanded by Murad, the left wing by Sultan Muhammad; and these two wings were further strengthened by Shaikh Mir and Bahadur Khan respectively, each of whom had five thousand soldiers under his command. Zulfiqar Khan with two thousand horsemen formed the vanguard, and Aurangzeb himself took his stand in the centre with ten thousand soldiers. The artillery was posted in front of the centre.

Dara Shukoh marched forward with an enormous army, riding on an elephant and issued orders for the marshalling of his ranks. Sipahr Shukoh (1) was posted at the right wing with fifteen thousand soldiers including *Mansibdars* (rank holders) and

(1) Sipahr Shukoh was the third son of Dara Shukoh.

Gurzdars (mace-bearers) of the Imperial army, while the left wing, which also consisted of fifteen thousand horsemen, was placed under the charge of Khalil Ullah Khan (1), Qubad Khan (2), Tahir Khan (3) and other Mughal rank holders together with Kunwar Ram Singh (4) and his brother Kirat Singh. Both the wings were flanked by contingents of five thousand soldiers under Fakhir Khan (5) and Zafar Khan (6) respectively. The vanguard, consisting of twenty thousand soldiers, was placed

-
- (1) Khalil Ullah Khan was the younger brother of Asalat Khan Mir Bakhshi. He entered the Imperial service during the reign of Jahangir, and was made prisoner along with Asaf Khan by Mahabat Khan when the latter revolted against Jahangir. Under Shah Jahan he rose to a high position, attaining the rank of 5,000 *zat* and 5,000 *sawars*. In the year 1068 A. H. (1658 A.D.) when Shah Jahan fell ill and was taken from Delhi to Agra, he was appointed governor of Delhi (See *Maasiru-l-Umara*, vol. I, pp. 775-782). Beale (*Biographical Dictionary*, p. 212) says that he bore the title of Umdatul-Mulk.
 - (2) Qubad Khan was *Mir Akhur* (Master of the horse) of Nazar Muhammad Khan, the ruler of Balkh and Badakhshan, who had appointed him governor of the fort of Ghorī, which lies near Kabul. In the 19th year of Shah Jahan's reign when Sultan Murad Bakhsh invaded Balkh, a section of his army invested the fort of Ghorī. Qubad, finding himself unable to hold the fort, asked for refuge and was brought to the royal presence at Kabul. He was taken into the royal service and granted the rank of 1,000 *zat* and 500 *sawars*, which was subsequently raised to 2,500 *zat* and 1,500 *sawars*, (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. III, pp. 99-102).
 - (3) Tahir Khan belonged to Balkh. He entered the service of Shah Jahan and rose to the rank of 2,500 *zat* and 1,500 *sawars* (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, pp. 751-754).
 - (4) Ram Singh was the son of a Rathor chief, named Karamsi, and the nephew of Rana Jagat Singh. He was presented to the Court in the 13th year of Shah Jahan's reign and had the rank of 1,000 *zat* and 500 *sawars* conferred upon him. He rendered valuable services in the expeditions against Qandhar and attained to the rank of 3,000 *zat* and 1,500 *sawars* (See *Maasiru-l-Umara* Vol. II, pp. 266-267).
 - (5) Fakhir Khan was the son of Baqir Khan Najm-i-Sani, the governor of Orissa. He presented himself at the Court in the 3rd year of the reign of Shah Jahan, and was granted a rank which, subsequent to his father's death, was raised to 2,000 *zat* and 1,000 *sawars*. In the 27th year of Shah Jahan's reign he was promoted to the rank of 2,500 (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. III, pp. 26-28).
 - (6) Zafar Khan, whose real name was Khuwaja Ahsan Ullah, was the son of Khuwaja Abul Hasan Turbati. He entered the Imperial service during the reign of Jahangir and had the rank of 1,500 *zat* and 600 *sawars* and the title of Zafar Khan conferred upon him. Under Shah Jahan he gradually rose to the rank of 3,000 *zat* and 3,000 *sawars*. Twice he held the post of Governor of Kashmir, and in the 25th year of the reign of Shah Jahan was appointed governor of Thatta. In the 29th year of Shah Jahan's reign the governorship of Thatta was conferred upon the Prince Sipahr Shikoh, and Zafar Khan retired to the Court. The Khan had the command of the left wing of Dara's army with 5,000 soldiers under him at the battle of Samugarh. He died in 1073 A.H. (1662 A.D.) (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, pp. 756-763).

under the control of Rao Satar Sal accompanied by Ram Singh (1) and Raja Rup Singh Rathor (2) and Daud Khan (3). Dara Shukoh himself occupied the centre with twelve thousand horsemen of his own contingent. The artillery, as usual, was drawn up in front of the army.

The battle began with skirmishes which continued till mid-day. Then Rao Satar Sal, Daud Khan and Raja Rup Singh Rathor made continuous attacks on Murad Bakhsh and broke his ranks. Boldly and courageously attacking Aurangzeb's centre next, Rao Satar Sal and Raja Rup Singh managed to reach Aurangzeb's own elephant and were 'consumed before it by the fiery sword like moths by a flame'. Rustam Khan (4), attacking Aurangzeb's left wing, shook Sultan Muhammad's columns in the first attack; but he was wounded by a bullet in the struggle, and realizing that the wound was fatal, he came down from his elephant, mounted a horse, and sent back Sultan Sipahr Shukoh to his father. Then, resolved to die, he attacked Islam Khan's army with twelve courageous and devoted followers and sacrificed his life. Islam Khan cut off his head and placed it at the feet of Aurangzeb's steed (really elephant). Khalil Ullah Khan, who guided by reason and good fortune had made a secret agreement with Aurangzeb, remained immobile at his place with fifteen thousand horsemen in full armour, and out of loyalty to Aurangzeb refrained from joining the battle. As Dara Shukoh, against the tradition of experienced warriors, had disarranged his ranks and stationed himself in front of the artillery, the officers of his vanguard were slain when the right and left wings of the two

- (1) Ram Singh Kachhwaha was the eldest son of Mirza Raja Jai Singh. He entered the service of Shah Jahan, and under him rose to the rank of 3,000 *zat* and 1,500 *sawars*. He fought in the battle of Samugarh for Dara Shukoh, but on the defeat of that prince offered his allegiance to Aurangzeb (See *Maasiru-l-Umara*, vol. II, pp. 301-303).
- (2) Raja Rup Singh belonged to the Rathor class of Rajputs, and was the brother of Raja Suraj Singh. He succeeded his uncle Hari Singh, the Raja of Kishan Gadhi, who died without leaving a son behind him. He took part in the expeditions against Qandhar and attained the rank of 4,000 *zat* and 3,000 *sawars* (See *Maasiru-l-Umara*, vol. II, pp. 268-270).
- (3) Daud Khan, who had been a *Shaikhzada* of Hisar Firoza, was in the service of Dara Shukoh. In the 30th year of the reign of Shah Jahan he was appointed *Faujdar* of Muttra, which had been in the Jagir of Dara Shukoh, and at the recommendation of the Prince was granted the title of Khan. (See *Maasiru-l-Umara*, vol. II, pp. 32-39).
- (4) Rustam Khan belonged to the *Charkas* tribe, who lived in the valley of Elburz in Persia. Originally, he was employed by Nizamu-l-Mulk of Ahmad Nagar, who conferred upon him the title of Muqarrab Khan. Dissatisfied with Nizamu-l-Mulk, he entered the service of Shah Jahan in the 3rd year of his reign when he was in the Deccan. Rustam Khan was one of the best generals of Shah Jahan. He rendered valuable services in the campaigns of Balkh and Badakhshan and Qandhar; he was granted the title of Firozjang and rose to the rank of 6,000 *zat* and 6,000 *sawars* (See *Maasiru-l-Umara*, vol. II, pp. 270-276).

armies came into clash, and the battle-field presented a singular spectacle. Zulfiqar Khan, the commander of Aurangzeb's vanguard, realized his opportunity and, moving forward bravely on his horse, he attacked Dara's centre with terrific strength and courage. 'At the same time fate (literally sky) rising in enmity to the brave warriors of Dara's army, caused the dust of misfortune to blow in their faces'. The sun and the wind were so hot that many of Dara's officers and men expired owing to the heat, without being wounded by arrows or spears. A short while before Dara appeared to have had the upper hand, but by Divine intervention the courage and determination of his followers began to slacken and his army suddenly turned away from the battle-field and took to flight in great disorder and distress. In the twinkling of an eye the field was left vacant in front of Aurangzeb's troops. Towards the end of the day the wind of Divine favour began to blow on the fortunate standards of Aurangzeb, and the drums and trumpets announced his victory. Dara Shukoh alighted from his elephant, mounted a horse and turned away his face from power and wealth. Two *Gharis* (1) before sunset he reached Akbarabad in a wretched condition—'with broken reins and broken stirrups'. This event occurred on Sunday, the 17th of *Ramazan*, 1068 A.H. (8th June 1658 A. D.)

V

On the achievement of this glorious victory, Aurangzeb offered his thanks to God and encamped on the ground formerly occupied by Dara Shukoh. On the same day Fakhir Khan, who had been one of the chief companions and trusted officers of Dara Shukoh, followed by Muhammad Amin Khan (2), son of Muzzam Khan, and Itiqad Khan (3), son of

- (1) *Ghari* is an Indian unit of time representing the sixtyfourth part of a day and night i.e. the period of 22.5 minutes.
- (2) Muhammad Amin Khan was the son of Mir Jumla Muazzam Khan. He was appointed, as we have seen, to officiate for his father as prime minister at the Court when the latter was deputed to assist Aurangzeb in the conquest of Bijapur, and had the rank of 3,000 *zat* and 1,000 *sawars* conferred upon him. On the deposition of his father temporarily from the post of prime minister in the 31st year of the reign of Shah Jahan, Muhammad Amin was also suspended, but he was soon restored to his former position and appointed to the post of *Bakhshigari*. Subsequently, when Muazzam Khan was placed in confinement by Aurangzeb and thus failed to comply with royal orders served on him to attend the Court, Dara Shukoh attributed this to an intrigue, and reporting the matter to Shah Jahan called Muhammad Amin Khan to his house and imprisoned him. His innocence having, however, been established, he was set free after three or four days. He was at Agra when Aurangzeb won the battle of Samnagarh against Dara Shukoh (See *Maasiru-l-Umara*, vol. III, pp. 613-693).
- (3) Itiqad Khan, whose real name was Mirza Bahman Yar, was the son of Asaf Khan and the grandson of Itimadu-d-Daula. He rose to the rank of 4,000 *zat* and 500 *sawars* under Shah Jahan and had the title of Itiqad Khan conferred upon him which had been held by his father and uncle, (See *Maasiru-l-umara*, vol. I, pp. 232-234 and *Oriental Biographical Dictionary*, p. 186).

Asaf Khan, known as Bahman Yar, rushing from Akbarabad presented himself before Aurangzeb to congratulate him. Next day Aurangzeb marched and encamped at the hunting ground of Imadpur where Jafar Khan (1), Fazil Khan Khan-i-Saman, Namdar Khan (2), son of Asalat Khan, Faiz Ullah Khan (3), Husain Beg Khan (4), Rai Raghunath (5), Qasim Khan, Multafat Khan (6), son of the late Asalat Khan, Nazir Khan Khuwaja (eunuch) and Islam Quli, entitled Khidmatgar Khan, who had been in the Agra Fort, together with all the Imperial officers whether big or low hastened willingly or otherwise to proffer their homage and obedience to him. He increased their grades by one-fourth (*Yak Sawar*) and in some cases by one-half (*deh panzeh*). On the third day, Aurangzeb marched further and encamped at the Bagh-i-Dahra. Here Shah Jahan sent him a letter written with his own hand through Fazil Khan, who also delivered a loving oral message from the Emperor.

Shah Jahan stated in his letter: "As God would have it, there has occurred a resentment between that Chief of the Empire (Aurangzeb) and the prosperous Prince (Dara Shukoh), and what was hidden by fate has come to pass. Since it is not humanly possible to interfere with the will of God, wisdom and

- (1) Jafar Khan, entitled Umdatul-Mulk, was the son of Sadiq Khan Mir Bakhshi and sister's son and son-in-law of Yaminu-d-Daula Asaf Khan. He rose to the rank of 5,000 *zat* and 3,000 *sawars* under Shah Jahan, and on the deposition of Muazzam Khan was appointed prime minister in the 31st year of Shah Jahan's reign. (See *Maasiru-l-Umara*, vol. I, pp. 531-535, and *Oriental Biographical Dictionary*, p. 188).
- (2) Namdar Khan was the son of Jafar Khan Umdatul-Mulk. In the 30th year of Shah Jahan's reign he was appointed *Darogha* of the Royal Palace and had his rank raised to 2,500 *zat* and 500 *sawars* (See *Maasiru-l-Umara*, vol. III, pp. 830-833).
- (3) Faiz Ullah Khan was the son of Zahid Khan Koka. He was 10 years old when his father died, and was brought up under the care of Shah Jahan, who in the 24th year of his reign conferred upon him the title of Khan and raised his rank to 2,000 *zat* and 1,000 *sawars*. In the 31st year of Shah Jahan's reign he was appointed to the post of *Akhla Begi* (See *Maasiru-l-Umara*, vol. III, pp. 28-30).
- (4) Husain Beg Khan was the sister's son and son-in-law of Ali Mardan Khan. He migrated to India with Ali Mardan Khan and rose gradually to the rank of 1,500 *zat* and 1,000 *sawars* under Shah Jahan (See *Maasiru-l-Umara*, vol. I, pp. 591-593).
- (5) Rai Raghunath was introduced to the Imperial Court by Sadullah Khan, the prime minister, after whose death he was appointed to act as *Diwan-i-Ala* of the department of *Diwan*. The title of Rai Rayan was conferred upon him, and his rank was raised to 1,000 *zat* and 400 *sawars* (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, p. 282).
- (6) Multafat Khan, whose real name was Ibrahim Husain, was the second son of Asalat Khan Mir Bakhshi. He was appointed to the post of *Bakhshigari* of *Ahadis* (Pay-master of the Crown Force) in the 26th year of Shah Jahan's reign, and subsequently raised to the post of *Darogha* of *Peshkash*, when he held the rank of 700 only. It was after the accession of Aurangzeb that the title of Multafat Khan was conferred upon him (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. III, pp. 611-612).

faith demand submission to His will, and it is in this frame of mind that I give expression to my feelings. The desire and longing, which I entertain for seeing that wise and sagacious son (Aurangzeb), are beyond description, particularly now that on his arrival after such a long time he is staying close by, and I have recovered from an acute illness during which there had remained no hope of life. It is believed that he would be as desirous to see me as Joseph was for seeing Jacob. As I am unable to wait any longer, it is proper for him to make all possible haste in giving me the pleasure of a meeting." The letter ends with a verse, conveying the earnest request of Shah Jahan to Aurangzeb to come to him at once to solace his afflicted heart

Fazil Khan behaved excellently in delivering Shah Jahan's message, and represented his case so cleverly and in such a sweet and pleasant language that Aurangzeb became ready with a willing heart to pay his respects to his father. Writing in reply, the Prince offered his thanks for the favour and kindness which Shah Jahan had shown to him, stated that he was submissive and obedient and expressed a keen desire to present himself before the Emperor. As a result Fazil Khan returned with an easy heart on the success of his mission; and Shah Jahan was greatly delighted with the contents of Aurangzeb's letter and the felicitous attitude he had adopted.

After Fazil Khan had left, some of the mean and faithless officers, who considered the conflict favourable to their own interest, embittered the feelings of Aurangzeb against Shah Jahan with mischievous statements, and prevailed upon him to avoid the proposed interview. Next day when Fazil Khan brought certain presents, consisting of jewels and precious objects of the seven climes from Shah Jahan, he observed on being admitted to Aurangzeb's presence that the situation had completely changed. 'In the rose of that garden the colour and perfume of friendship were lacking.' The sagacious Khan did his best to convince Aurangzeb by pleasant words, forcible and clear arguments, reasonable interpretations and suitable proverbs, but met with no success. He returned sad and depressed, and reported the matter to Shah Jahan. Shah Jahan then sent Fazil Khan again to Aurangzeb accompanied by Khalil Ullah Khan, and entrusted him with a letter written with his own hand.

Shah Jahan complained of the attitude of Aurangzeb and said: "In spite of the claims due to me for bringing him up with ease and comfort, for his training and for his education, for my continuous favours and the grant of high rank and position, and over and above them for the paternal right and the order of God, commanding obedience to the ruler, it is unbecoming on the part of the fortunate son (Aurangzeb), who is endowed with wisdom and faith and has spent all his life in the pursuit

of righteousness and the acquisition of good name, that being misled by a few selfish advisers he should abstain from presenting himself before me; that for the friendship of a handful of worthless and evil minded (officers) he should consider me his enemy, and intending to disgrace me among the rulers and the people of the world should have no fear of punishment in the next world; and that for the sake of a few days' life in this transitory world he should deem it worth his while to bear eternal shame and disgrace before God and His Prophet. Take heed! Do not venture on an act, which is to result in repentance and regret when repentance is to be of no use.' The concluding portion of the letter is in verse apparently composed by Shah Jahan himself, fervently appealing to the filial duty of Aurangzeb, advising him not to allow himself to be led astray by his vanity and asking him to give up his antagonistic attitude towards his own father.

When the two Khans reached Aurangzeb's camp, Khalil Ullah Khan, who secretly favoured the cause of Aurangzeb, was granted an interview by the Prince, while Fazil Khan on account of his faithfulness to Shah Jahan was kept waiting outside. Khalil Ullah Khan, ungrateful as he was, made matters worse. He induced Aurangzeb not to listen to Shah Jahan's importunities and to give up the intention of paying his respects to the Emperor. Consequently, Aurangzeb represented in reply that he was not secure against the animosity of Shah Jahan and that he feared that in the course of interview Shah Jahan might order his servants to assassinate him. Aurangzeb, as a measure of policy, ordered Khalil Ullah Khan to be detained, and Fazil Khan, who was allowed to return, related the state of affairs to Shah Jahan. The latter lost all his hopes of a peaceful settlement with Aurangzeb, and having seen the treachery of his old officers issued orders for the shutting of the gates and the fortification of the bastions of the fort. Such officers as had been making a show of energy and fidelity towards the Emperor were entrusted with the charge of defending the gates. On hearing this, Aurangzeb appointed Zulfiqar Khan and Bahadur Khan to besiege the fort; they reached the fort with a detachment of the army at night and began their operation. In the opinion of the experienced officers the fort was too strong to be captured quickly. Some officers with their men alighted at the palace (*Manzil*) of Dara Shukoh, but most of the besiegers stationed themselves near the fort in the shelter of walls and trees. Cannon-balls and shots were exchanged. Some of the officers and musketeers (*Tufangchis*) in the fort made up their minds to sacrifice their lives and to keep

(1) Shah Jahan's epistles are generally interspersed with verses and quotations from the Qūran and ethical works. This characteristic feature of his composition is indicative of his poetic, religious and literary tendencies.

off the besiegers so far as lay in their power, but the majority of the higher *mansibdars* owing to their cowardice were unable to stand the siege; under the excuse of looking after the water-carriers (*Saqqas*), who were bringing water from the river by the postern-gate (*daricha*), they went out of the fort and escaped, proving traitors to the Emperor's salt and ignoring the favours he had bestowed upon them for years. As the fort was too strong to be mined or captured by direct assault, the soldiers of Aurangzeb courageously managed to reach the Khizri Gate (Water Gate) on the second day, and closed the entrance by which water used to be carried to the fort. As a consequence, the besieged were reduced to helplessness and despair. Shah Jahan on coming to know of this sent his sincere servant, Fazil Khan, once more to Aurangzeb with a letter written with his own hand.

Shah Jahan wrote: "May the Almighty God perpetuate the prosperity of the fortunate son (Aurangzeb)! Due to my adversity and misfortune, I have witnessed things which could not have been conceived. The fortunate son, suddenly abandoning all filial regard, pays no attention to my longings, and, ignoring my paternal rights, considers me his enemy. He is subjecting me to pain and grief, which will be a cause of disgrace in this world and of disappointment in the next, and he is forgetful of the reckoning on the Day of Judgement. How will he then account for this act of impropriety." (Here follow verses in which Shah Jahan addresses Aurangzeb in the second person, giving vent to his feelings of despondency, in a rhetoric vein, to the effect that Aurangzeb should be ashamed of himself in adopting an antagonistic behaviour towards his father and sovereign. The Emperor expresses his keen interest in the welfare of the Prince and appeals to him in the name of God to show his face to him). The letter finally concludes in prose: "The Prince should not feel proud of his triumph nor put too much confidence in the favourable turn of his fortune, which is only transitory and not to be depended upon. He will be well advised in abstaining from such deeds as may be liable to weaken the position of this illustrious dynasty, the power and prestige of which has dominated the world for so many years and won the respect of rulers. He should behave in the manner expected of able sons, so that his fame, honour and reputation for ability may remain recorded in the annals of time".

In his reply Aurangzeb explained his position to Shah Jahan and showed due respect to him. "Praise be to God", he wrote, "that since my boyhood I have never failed, as far as was possible, in loyalty and obedience to Your Majesty, and have always adhered, and still adhere, to the straight path of obedience and self-sacrifice. But owing to these events, which have occurred in accordance with Divine destiny, it is but human that I should,

on account of fear and suspicion, be unable to present myself before Your Majesty with contentment of heart and peace of mind, otherwise I cherish that desire so ardently that it is not possible for me to commit it to writing, nor can I express in words my thanks for the innumerable favours you have conferred upon me. I shall be greatly obliged if, as a special favour, you will kindly issue orders to allow some of my followers to enter the fort to replace the Imperial soldiers, who are detailed to guard its gateways and control entry into it, so that I may have the honour of presenting myself before you and make excuses for my shortcomings."

Shah Jahan agreed to this proposal. He ordered that all the imperial officers should go away from the fort and open its gates to the followers of Aurangzeb. Although this order was far from wisdom, the imperial officers considered it their duty to obey it, and handed over the gates to Aurangzeb's officers. Sultan Muhammad entered the fort with Zulfiqar Khan, Shaikh Mir and Bahadur Khan on Friday, the 15th of *Ramzan*, 1068 A.H. (16th June, 1658 A.D.), took possession of all its gates and bastions and placed his own men in charge of them. Then the Prince accompanied by Islam Khan paid his respects to the Emperor, kissed the ground and performed the ceremony of *Kornish*. Shah Jahan presented him with a *jamdhar* (dagger) set with jewels.

Next day Begam Sahib (Jahan Ara) visited Aurangzeb to deliver verbally the message of Shah Jahan. When she approached Aurangzeb's residence, she was not received and welcomed with the honour and respect usually paid to her, and at the instance of Aurangzeb she was led into the private apartments. But at the personal interview in the harem Aurangzeb met her in a proper manner and offered her a seat of distinction. She began by referring to the high regard which Shah Jahan had for Aurangzeb, and described how desirous he was of seeing him. Then coming to the main object of her mission, she said that the Emperor had the following proposals in view:—the Punjab and the territories attached to it were to be entrusted to Dara Shukoh, Gujrat was to continue in the possession of Murad Bakhsh and Bengal of Shah Shuja, and the province of the Deccan was to be placed under the control of Sultan Muhammad; the whole Empire, other than the aforementioned provinces, together with the exalted position of Heir-apparent of the Empire and the dignified title of "*Baland Iqbal*" was to be conferred upon Aurangzeb. She advised the Prince to agree gratefully to this proposal of his father, in which lay the good fortune of both the world, and, without paying any attention to the mischievous counsels of his selfish officers, to wait upon the Emperor with an easy heart. She added that his father was extremely anxious to see him and he should make all possible

haste in giving Shah Jahan the pleasure of an interview. Aurangzeb showed his reluctance to accept these terms, complained of the animosity of Dara Shukoh and said that until his (Dara's) case was settled, he should be excused from an interview, as he dared not to take any action in that respect.

Jahan Ara returned with grief and sorrow and gave an account of the interview to Sahah Jahan whose sadness surpassed description. However, on the third day, after a prolonged discussion, Aurangzeb decided to meet the Emperor, and mounted his horse at the Dahra Garden with this intention. But as Destiny had planned otherwise, this object, which was dear to the heart of the people, was not attained. He had hardly started riding on his horse when the *Amirul-Umara* Shayasta Khan and Shaikh Mir overtook him and protested against his action. "The execution of this design", they said, "is against the dictates of wisdom, prudence and right reason. It has thrown your loyal servants into the pit of consternation and doubt. For God's sake have mercy on your devoted servants and abstain from this undertaking, which is contrary to prudence. For a moment please think over the situation. God has placed the government of the Empire in the hands of your officers. Your servants have brought the fort under their control; the officers of Shah Jahan have been completely deprived of their authority, which has now come into the hands of your men. There is no trace of enemy within the fort. What has induced you, without cause or reason, to go to a place where there is apprehension of danger, revolt and evil?" These arguments, which were apparently sound, made Aurangzeb irresolute, and he stopped his horse. Just at that time Nahar Dil Chela (1) arrived with a letter which the Emperor had written to Dara Shukoh with his own hand and entrusted it to Nahar Dil with the instruction that he should hasten to Shahjahanabad (Delhi), deliver the letter secretly to Dara Shukoh and bring his reply. The contents of the letter were to the effect that Dara Shukoh, collecting his army, should stay at Shahjahanabad and not proceed any further, as the Emperor was settling the matter at Agra. The letter confirmed the views of the officers of Aurangzeb. He was still further pained to discover the great regard Shah Jahan had for Dara Shukoh, and gave up the idea of meeting him. So passing in front of the gate of the fort, he alighted at the palace (*haveli*) of Dara Shukoh.

At the order of Aurangzeb, Sultan Muhammad took posses-

- (1) *Chela* is a Hindi term, meaning *murid* or disciple who places implicit belief in his *murshid* or *pir* (spiritual guide). Akbar, from religious motives, disliked the name *bandah* or Slave, and he therefore called this class of men '*Chelas*' (See *Ain-i-Akbari*, English translation by Blochmann, Vol. I, pp. 253-254).

sion of all the royal effects, including treasures, furniture, jewellery, etc., and sealed them up. Shah Jahan-such was the Divine will-became absolutely helpless and lost all power and prestige; thereafter he was not allowed to move out of his harem and palace. This happened in the year 1068. A.H. (1658 A.D.). The Quranic verse **واعتبروا ولي الابصار** (Draw a moral, ye men of insight) is quoted as a chronogram (1).

It had come to Aurangzeb's ears that Dara Shukoh, establishing himself at Shahjahanabad, had begun to collect together his scattered army; Aurangzeb, therefore, considered it his duty to complete the half-finished affair of Dara Shukoh. Staying at the house of Dara Shukoh, Aurangzeb busied himself for three days in making arrangements for the administration of Akbarabad during his absence. He placed Shah Jahan and the fort under the custody of Zulfiqar Khan and appointed Islam Khan governor of Akbarabad. Prince Sultan Muhammad was also to reside at Akbarabad in the palace of Dara Shukoh. On Saturday, the 29th of Ramzan, 1068 A.H. (21st June, 1658 A.D.) he started with a large army to Shahjahanabad in pursuit of Dara. On the first day when the army encamped at Guzar-i-Sami (the ford or passage of Sami), he himself halted at the royal building; at this time it was reported to him that Murad Bukhsh had not moved from Agra to accompany him and was showing signs of procrastination. A body of the royal officers such as Ibrahim Khan (2), son of Ali Mardan Khan Amiru-l-Umara, had entered Murad's service. As Murad increased the salaries and grades from ten to twenty and ten to fifteen and was very generous to those who entered his service, about twenty thousand men joined his army; every day persons, who only saw the external side of things and could not comprehend their real nature, left the army of Aurangzeb and allied themselves with Murad in the hope of obtaining higher grades and other favours from him. Day by day the number of Murad's followers increased, and Aurangzeb considering this to be against the welfare of the State and ruinous to the enterprise he had embarked upon, began to give thought to the affairs of Murad. He sent a messenger to enquire (from Murad) the cause of his opposition and deviation from the straight path of alliance. Murad (in reply) said that he was without money and that his army was in distress. Aurangzeb sent him twenty

- (1) The chronogram gives the date 1068, and to arrive at this figure the last **واعتبروا** of **الف** has been eliminated.
- (2) Ibrahim Khan was the eldest son of Amiru-l-Umara Ali Mardan Khan. In the 26th year of Shah Jahan's reign he was granted the title of "Khan" and on the death of his father in the 31st regnal year he obtained the rank of 4,000 *zat* and 3,000 *sawars*. In the battle of Sammugarh he was posted at the right wing of the army of Dara Shukoh. On the defeat of Dara Shukoh he entered the service of Murad Bakhsh, and after the confinement of the latter he offered his allegiance to Aurangzeb (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. I, pp. 295-301).

lacs of rupees with the message that the amount should be spent for the present on his own requirements and those of his army. The rest of one-third of the spoils, which had been agreed upon, would also reach him ; and God willing, after the settlement of the affair of Dara Shukoh, the territories of the Punjab, Kashmir and Kabul would be assigned to him. He should, therefore, start soon, so that they should jointly accomplish the enterprise that was before them.

Satisfied somewhat, Murad Bakhsh marched from Akbarabad and encamped one *Koroh* behind Aurangzeb. When the officers of Aurangzeb started from Guzar-i-Sami, Murad also moved forward encamping a *Koroh* behind Aurangzeb ; when the precincts of the city of Muttra were reached, Murad did not join Aurangzeb but encamped at a considerable distance. Aurangzeb's officers saw that the attitude of Murad was contrary to the unity of action and represented the matter confidentially to Aurangzeb. At a time when they had still great enterprises before them, and the affairs of the Empire had not been settled as desired, nor was the mind of Aurangzeb at peace about the opponents of the State, Murad's undesirable behaviour was increasing the consternation of Aurangzeb's officers. Inevitably Aurangzeb decided, as a measure of policy, to imprison Murad, so that the disturbed mind of his officers might be at peace. When he had made up his mind about the matter, Aurangzeb, guided by his reason, first won over some of Murad's trusted servants by enchantments and fables (stratagems), promises and hopes (of promotion). Then as a trick and subterfuge he invited Murad to a consultation meeting to settle the affairs of the Empire. That day Murad, yielding to the representation of his well-wishers, did not accept the invitation. Aurangzeb, in order to carry out this necessary enterprise, halted at that stage and, making a pretence of consultation on State affairs, expressed his earnest desire to meet Murad. The latter in the simplicity of his heart accepted the suggestion and prepared to mount his horse, but his well-wishers, who had smelt trickery in the suggestion, stood in his way. "Your humble servants," they protested, "have the greatest suspicion of Aurangzeb. May be, he has planned a treachery ; in that case the matter will be out of our hands, and no regret will be of any use." But Murad, like a doomed creature, paid no heed to their words. "This is merely an obsession that has taken possession of your minds", he replied, "it is not becoming a Muslim to harbour any suspicion or doubt about Aurangzeb after the agreement he has confirmed by religious oaths". Anyhow the whole of that day was spent in talking.

Aurangzeb considered it unwise to march any further and stayed on at Muttra. He sent a message to Murad every day: "As a great enterprise is ahead, it would be unwise to march forward in haste. Owing to the absence of my brother, the

decision of all matters, great and small, has to be suspended. Nothing can be decided. My patience in waiting for you has passed all limits. If you come to me, it will not only please my heart but also settle the business in hand." Murad, in his simplicity, put faith in Aurangzeb's words and consented to the interview in fact to death. On the third day he went out hunting to the forest, and at *chasht* time (forenoon) when he was returning, Nuru-d-Din, his personal servant, who had become one of the well-wishers of Aurangzeb, approached him in haste. "Aurangzeb", he said, "has had a sudden attack of dysentery and has been suffering from an acute pain in his stomach. He is laid up in bed and in his distress he is calling for you every moment. In these circumstances it would be proper if you hastened to his bedside without any formality". Murad, unaware of the trickery and deceit of the age, turned his reins towards the camp of Aurangzeb, and galloping reached there with only a few of his followers. Immediately on his arrival, Aurangzeb's clever officers who were waiting for him, escorted him to Aurangzeb's own pavilion; on the pretext that there was insufficient space they asked Murad's followers to wait outside and took him inside alone. Aurangzeb welcomed him with great regard, showed excessive joy at his coming and took him to the private chamber where they could be alone. First, a royal meal was served; after the meal was over a bed was prepared (for Murad) and it was arranged that after the midday rest they would talk of State affairs. At Aurangzeb's request Murad stretched his feet on the carpet to rest and Aurangzeb's servants waited upon him. The object in taking trouble of providing rest for Murad was that he might take off his arms; and Murad took off his arms, put them aside like the simpleton he was without thinking of the consequences and went to sleep. When Aurangzeb saw that 'the wine of action had fermented' (the scheme devised had been brought to a successful issue), he went into the harem on the pretext of resting; when Murad was sound asleep the attendants who were employed outside withdrew at Aurangzeb's order; and a devoted servant (*paristar*) came from inside and, picking up the sword and the other arms of Murad, took them inside. (1)

Then Shaikh Mir and some other officers, who were waiting for the opportunity, came into the apartment. Murad woke up in consternation at the sound of their footsteps, and finding no trace of his arms and armour, he realized what the situation was. He heaved a deep sigh of despair and exclaimed: "ultimately, they have treated one of righteous loyalty and pure in

(1) This expression written in figurative language seems to have been misinterpreted by some of the later writers who have related that Murad was plighted with wine, and subsequently he was thrown into a profound slumber due to the soothing effect of shampooing by a lovely slave-girl, who took away stealthily his weapons from the side of pillow (See *History of Aurangzeb* by Sir Jadunath Sarkar, M.C. Sarkar & Sons, Calcutta, 1925, Vol. I and II, pp. 432-433).

heart like me in such a manner, and this is how they have fulfilled the obligation of the agreement and the oath on the Quran, which was a guarantee between us". Aurangzeb replied from behind the curtain: "As this dear brother has, during these days, been guilty of improper actions, calculated to cause, disturbance and to injure the people and the country; and as owing to the incitement of a few unwise and low-minded persons, who obtained influence at your court, you have developed a vanity which in the eyes of men of insight is injurious to the people of God and the affairs of the State; it is, therefore, necessary for the mental cure of this brother and for the welfare of the State and religion, that he should for a few days rest in tranquility and peace of mind away from the storm and stress of the world. God forbid that anything should be intended against his life. God be praised, the foundation of our agreement has not been disturbed in any way. The life of this brother is under the protection of God, and wisdom demands that in accordance with the Quranic verse, 'May be, you dislike a thing, and it is good for you', you should consider all this to be good and not allow any sadness or gloom to enter your mind".

Diler Khan (1) and Shaikh Mir placed Murad Bakhsh on an elephant in accordance with Aurangzeb's order and carried him in haste to Shahjahanabad. As regards the followers of Murad, who had accompanied him, some of them, such as Khuwaja Shahbaz, who held the rank of 5,000 together with two or three others were arrested immediately and sent to prison. The army of Murad Bakhsh, numbering nearly twenty thousand, remained in total darkness of the event of the day, and when they heard it, it was too late. They had no option but to offer their services

-
- (1) Diler Khan was a Daudzai Afghan, whose real name was Jalal Khan. In the 21st year of Shah Jahan's reign he was appointed *Faujdar* of the *Sarkars* of Kannauj and Kalpi in supersession to his elder brother Bahadur Khan and had his rank raised to 1,000 *zat* and 1,000 *sawars* with the title of "Diler Khan". In the 31st year of the reign he was sent with Sulaiman Shukoh against Shah Shuja, who had revolted against Shah Jahan. Shah Shuja retired from near Benares to Patna without any contest, and was pursued by Sulaiman Shukoh. In reward for his services Diler Khan was promoted to the rank of 3,000 *zat* and 3,000 *sawars*. When Sulaiman Shukoh, returning from Patna in obedience to the call of his father, reached Kara, the news of the defeat of Dara Shukoh and his flight to Lahore caused disaffection among his followers (Mirza Raja Jai Singh included) and they left his company. The prince sought the advice of Diler Khan who suggested that he should go to Shahjahanpur and raise an army of Afghans there to take such action as might be necessary. The prince accepted the proposal, but Diler Khan left him at the advice of Raja Jai Singh, who prevailed upon him to offer his allegiance to Aurangzeb near Muttra; he was taken into Aurangzeb's service and his rank was raised to 5,000 *zat* and 5,000 *sawars* (See *Maasiru-l-Umaru*, vol. II, pp. 42-56).

to Aurangzeb and were employed by him. Mukhlis Khan(1) took possession of Murad Bakhsh's property and prepared an inventory of the whole of it—cash, commodities animals, etc.—and added it to Aurangzeb's property. The sons and the whole harem of Murad Bakhsh were also sent to Shahjahanabad. This event took place on the 4th of Shawwal, the year 1068 A.H. (5th July, 1658 A.D.)

After being relieved of the deceit and mischief (*Kaj palasi wa bad maashi*) of Murad Bakhsh, Aurangzeb started by continuous marches to Shahjahanabad. Dara Shukoh hearing of his arrival fled in consternation to Lahore. On the 13th of Shawwal Aurangzeb reached Khizrabad near Shahjahanabad, where he made a halt for two days. On the third day he proceeded to Shahjahanabad, and passing through the city encamped at the Bagh-i-Sarhindi (Sarhindi Garden). Here Mukhlis Khan (1) presented the sons and all the household of Murad Bakhsh to him.

It was now reported to Aurangzeb that Sulaiman Shukoh was hastening back from Lucknow with the object of joining his father. Consequently Shayasta Khan was ordered to hasten to *Miyan-i-Doab* (the territory between the Ganges and the Jumna rivers) in the company of the Prince, Sultan Muhammad to prevent Sulaiman Shukoh from passing through that region. Fidai Khan (2), who had come from *Miyan-i-Doab* and joined Aurangzeb, was raised to the rank of 4,000 *zat* and 2,500 *sawars* and instructed to join Sultan Muhammad. He rushed to Boria, traversed the long distance in three days, and preceeding the Prince and Shayasta Khan, encamped on the passage of Sulaiman Shukoh. On his arrival there he received a letter from Baz Bahadur, the Raja of Kumayun, stating that the Raja of Siri Nagar, offering his assistance to Sulaiman Shukoh, had deputed one of his confidential officers to guide him from Hardwar to Lahore accross the Dun. Fidai Khan forwdarded the letter with his own petition to Aurangzeb, while he himself rushed on with fifty horsemen, and covering the distance of eighty *Korohs* in a day and a night, reached Hardwar at the time of *Asr* (afternoon) prayer. Before the arrival of Fidai Khan, Sulaiman Shukoh had reached the other side of the river with seven thousand horsemen and

- (1) Mukhlis Khan, whose real name was Qazi Nizama, had been in the service of Shah Jahan under whom he held various posts of responsibility and rose to the rank of 800 *zat* and 200 *sawars*. He was posted in the Deccan. When Aurangzeb marched to Agra, he entered the service of the Prince, who conferred upon him the title of "Mukhlis Khan" and raised his rank to 1,500 *zat* and 200 *sawars* (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. III, pp. 566-568).
- (2) Fidai Khan, whose real name was Muzaffar Husain, is better known by the later title of Azam Khan Koka, which was conferred upon him by Aurangzeb in the 17th year of his reign. He entered the service of Shah Jahan and under him rose to the rank of 1,500 *zat* and 600 *sawars* and was granted the title of Fidai Khan (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. I, pp. 247-252).

encamped at the village of Chandi; it was his intention to cross the river in the evening and to traverse the skirt of the hills in the darkness of the night. But Shayasta Khan had also marched from Akbarabad, and the rumour about his arrival at any time was circulating in that region. The arrival of Fidai Khan and the news (of the arrival of) Shayasta Khan perplexed Sulaiman Shukoh and he failed to cross the river. His followers, most of whom were Sayids of Barah, deserted him for fear of (what might happen to) their sons and families. Only two thousand loyal followers kept his company. He, therefore, sought the protection of the hills of Siri Nagar; Prithi Singh, the Raja of Siri Nagar, came to receive him at the foot of the hills and took him to his own country.

Fidai Khan reported the matter to Aurangzeb and returned to the Court according to his orders. Shayasta Khan also returned to Sultan Muhammad at Akbarabad. Ghazanfar Khan (1) was appointed *Faujdar* of *Mian-i-Doab*, and Qasim Khan was appointed governor of Sambhal, while Sayid Shujaat Khan (2), who was granted the *Zamindari* of Hardwar, proceeded to that place. The aforesaid Khans were ordered to make proper arrangements and to be on the alert so that Sulaiman Shukoh might not be able to descend from the hills or undertake any evil enterprise.

VI

Aurangzeb stayed three days at the Bagh-i-Sarhindi and on the fourth day, marching from there, he took up his residence at the Baghi-Aizzabad (3). On Friday, the 1st of Ziqad, 1068 A.H. (31st July, 1658 A.D.), at a moment considered propitious by the astrologers, Aurangzeb ascended the throne of 'Khilafat and kingship' and exalted the high and low with favours and largesses.

(1) Ghazanfar Khan was the son of Alawardi Khan. He had been in the service of Shah Jahan, and rose under him to the rank of 1,000 *zat* and 800 *sawars*. At the battle of Sammugarh he was posted at the left wing of Dara Shukoh's army. After his victory, Aurangzeb took Ghazanfar Khan into his own service and appointed him *Faujdar* of *Mian-i-Doab* (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, pp. 866-868).

(2) Sayid Shujaat Khan Bhakri was a noble of the court of Shah Jahan. He held the rank of 1,000 *zat* and 800 *sawars*. On the accession of Aurangzeb to the throne, he entered his service and took part in the battle against Shah Shuja and in the second battle against Dara Shukoh (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, pp. 460-461).

(3) Bagh-i-Aizzabad, also known as Shalimar Garden, lies about seven miles from Delhi on the Delhi-Karnal Road. It was probably called after Aizzu-n-Nisa Begam, entitled Akbarabadi Mahal, who was one of the mistresses of Shah Jahan.

He devoted his attention for a few days to the administration of the kingdom, and then placed his feet in the stirrups of felicity and march ^{ed} towards the Punjab. Dara Shukoh on hearing this fled to Multan. Aurangzeb deputed Diler Khan and Fidai Khan and other officers with fifteen thousand horsemen to pursue Dara Shukoh. Fidai Khan at the time of departure was granted an elephant and a robe of honour; and ashrafis (gold mohurs) to the value of ten lacs of rupees, loaded on fast moving camels, were placed in his charge for the salary of the troops. Aurangzeb himself marched behind the army at the rate of thrity *Korohs* a day till he reached Multan. Since Dara Shukoh had marched rapidly from Multan to the desert of Thatta, and there was a rumour of the rising of Shah Shuja and his marching as far as Patna for conquering the kingdom, Aurangzeb told off a big army for the pursuit of Dara Shukoh, and raising Fidai Khan to the rank of 4,000 and, appointing him to the governorship of Oudh with the grant of Gorakhpur in his *tayul dari* (subsistence allowance), ordered him to proceed rapidly to suppress the revolt of Shah Shuja. He himself also marched back with the same purpose and, reaching Lahore, encamped at the Bagh-i-Faiz Bakhsh. Here he halted for three days and then proceeded to Shah-jahanabad, where he arrived on the 4th of Rabiul Awwal, 1069 A.H. (30th November, 1658 A.D.) and took his residence in the royal palace. After a stay of fourteen days, he marched on the 17th of that month to the eastern regions to wage war against Shah Shuja. Under the orders of Aurangzeb Khan-i-Dauran (1) had laid the siege to the fort of Allahabad, which was fortified and defended by Sayid Kasu, one of the officers of Dara Shukoh. At the request of Sayid Kasu, Shah Shuja marched from Patna to Allahabad and Khan-i-Dauran, hearing of his approach, retreated to the hills. Sayid Kasu at the instance of Dara Shukoh made over the Allahabad fort to the officers of Shah Shuja and himself came out of it. Shah Shuja sent all the effects and goods left by Sulaiman Shukoh in the fort to Bengal, and took up his residence there. Aurangzeb despatched Sultan Muhammad with Zulfiqar Khan, Islam Khan and other officers and an army of ten to twelve thousand horsemen direct to Allahabad, while he himself, on

(1) Khan-i-Dauran, whose real name was Sayid Mahmud, was the son of Khan-i-Dauran Nusrat Jang. After the death of his father he was granted the rank of 1,000 *zat* and 1,000 *sawars* and the title of Nasiri Khan. In the 30th year of the reign of Shah Jahan he was deputed to assist Aurangzeb in the conquest of the Adil Shahi Kingdom, and for the services rendered by him his rank was raised to 3,000 *zat* and 2,500 *sawars*. He was at Raisin in Malwa when Aurangzeb marched to Agra, and as he favoured the cause of that Prince, he met him near Gwalior and obtained the title of "Khan-i-Dauran". At the battle of Samugarh he had the command of the right wing of Aurangzeb's army; after the victory he was promoted to the rank of 5,000 *zat* and 5,000 *sawars* (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. I, pp. 782-785).

account of his large army, marched along the bank of the Ganges till he reached Qunnauj by way of Makanpur. From there he proceeded to Kora Ghatampur, where Sultan Muhammad, Khan-i-Dauran and other followers came to join him from various sides. Shah Shuja marched from Allahabad and encamped at the village of Khajwa at a distance of three *Korohs* from Anrangzeb's camp with the intention of offering a battle.

Raja Jaswant Singh had before this made a (secret) agreement with Shah Shuja out of loyalty to Shah Jahan; with the intention of paralysing Aurangzeb's force he foolishly came out of the camp of that Prince with all the Rajputs in the last hours of the night preceeding the battle and fled towards Akbarabad. Not knowing that a lamp lighted by God will not be put out even if the whole world is overwhelmed with storm, 'this infidel, enemy of reason' after coming out of Aurangzeb's camp spread the rumour that Shah Shuja had overpowered Aurangzeb. The evil-minded Rajputs plundered the property of Aurangzeb's soldiers wherever they could find it and proceeded plundering all their way. The tent of Sultan Muhammad and most of his property were plundered. When in the morning the actions of this wretched fellow were reported to Aurangzeb, he owing to his extraordinary firmness, strength of heart and perfection of reason, paid no attention to them, and considered the absence and presence of this 'dirty, evil-minded' (Raja) to be equally unimportant.

VII

As Shah Shuja was prepared to fight, Aurangzeb marched to the battle-field and arranged his army in order. Zulfiqar Khan was posted in command of the vanguard with ten thousand horsemen. Sultan Muhammad was put in charge of the right wing and Islam Khan and Khan-i-Dauran were placed among his troop. Bahadur Khan was assigned the command of the left wing. Both wings consisted of a cavalry of ten thousand and were flanked by three thousand horsemen under Saif Khan (1) and Murtaza Khan (2) respectively. Aurangzeb

(1) Saif Khan, whose real name was Saifud-Din Mahmud, was the son of Tarbiyat Khan, the *Bakhshi* of Shah Jahan. He held the rank of 700 *zat* and 100 *sawars*, and had accompanied Raja Jaswant Singh when the latter was deputed to prevent Aurangzeb from marching to Agra. When the Raja was defeated and fled away, many of his colleagues surrendered to Aurangzeb and Saifu-d-Din was one of them. He was taken in the service of Aurangzeb; his rank was raised to 1,500 *zat* and 700 *sawars* and he obtained the title of "Saif Khan" (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, pp. 479-485).

(2) Murtaza Khan, whose real name was Sayid Mahmud, had been in the service of Aurangzeb before he ascended the throne. He accompanied the Prince when he marched to Agra, and was granted the title of "Murtaza Khan". He took a prominent part in the battles fought by Aurangzeb for the throne, and gradually rose under him to the rank of 5,000 *zat* and 5,000 *sawars*. (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. III, pp. 597-598).

himself took his stand in the centre, Muazzam Khan had come from the Deccan and joined the Imperial troops a day before the battle; he was posted among the forces of the centre. On the side of Shah Shuja, the vanguard was led by Sayid Alam (1) with five thousand horsemen, the right-wing by Shaikh Wali and the left wing by Hasan Kheshgi, each of whom had a cavalry of four thousand; both wings were strengthened with two thousand horsemen under the command of Asfand Yar Beg and Sayid Quli respectively. Shah Shuja took his position in the centre with Alawardi Khan (2), Mukarram Khan (3) and Sayid Kasu and ten thousand horsemen. At the time when the trumpets' loud clangour on both the sides shook the earth, and the brave soldiers were making themselves ready to fight and the horses under them were becoming restive by the roaring noise of cannons and muskets, there suddenly arose a panic in the army of Aurangzeb and many of his officers and men turned their faces and fled towards Akbarabad. Even men who had been in the service of Aurangzeb for years and had endangered their lives and fought bravely in the Deccan and other places took to flight; also the old royal servants were guilty of this treasonable action. About ten thousand soldiers, arrayed in troops with elephants and banners ahead, took to flight. But the treacherous Rajputs, who had fled with Raja Jaswant Singh, thoroughly plundered people. The wily fortune gave a curious turn to the disturbance. The moment a wretched (*mafluk*) Rajput, riding on a pony with

(1) Sayid Alam was a Sayid of Barah. He entered the service of Jahangir, and under him rose to the rank of 1,500 *zat* and 600 *sawars*. During the reign of Shah Jahan he was promoted to the rank of 2,000 *zat* and 1,000 *sawars*. He accompanied Shah Shuja to Bengal where he stayed in the service of the Prince (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, pp. 454-456)

(2) Alawardi Khan is related to have been a descendant of Sultan Sanjar Saljuqi. Thanks to his skill in hunting he was favoured by Jahangir and appointed to the post of *Qarawal Begi*. After the death of Jahangir he was taken in service by Shah Jahan at the recommendation of Asaf Khan, and was granted the rank of 2,000 *zat* and *sawars* and the title of "Alawardi Khan". He held various responsible posts under Shah Jahan including the governorship of provinces, and rose to the rank of 5,000 *zat* and 4,000 *sawars*. At the time when Shah Shuja revolted and marched to Patna, Alawardi Khan was governor of Bihar; as he was unable to oppose the Prince, he retreated to Benares. Shah Shuja followed him and persuaded him to take up his cause. Alawardi Khan yielded to the temptations and entered the service of Shah Shuja (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. I, pp. 207-215).

(3) Mirza mukarram Khan Safwi, whose real name was Murad Khan held the rank of 2,000 *zat* and 800 *sawars* with the title of "Iltifat Khan" during the reign of Jahangir. Under Shah Jahan he rose to the rank of 3,000 *zat* and 3,000 *sawars*, and had the title of "Mukarram Khan" bestowed upon him. In 31st year of Shah Jahan's reign he was appointed *Faujdar* of Jaunpur. When Shah Shuja marched a second time to fight for the throne, and he deputed Sayid Alam of Barah and Hasan Khan Kheshgi to subjugate Jaunpur, Mukarram Khan found himself unable to resist, and surrendering the fort of Jaunpur to them, he joined the army of Shah Shuja. (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. III, pp. 383-386).

a lance in his hand, made his appearance, the fugitives, inspite of their organization, trembled and became helpless like figures on a silken cloth or frescoes on a wall. The Rajputs took the driving ropes of rows of camels from their drivers and led the camels away; no one had the courage to stand in their way. The oldest men living do not remember an incident like this. In short, this unfounded report (of Aurangzeb's defeat) became current in Akbarabad and Shahjahanabad and even as far as Lahore, and curiously enough it was confirmed by new arrivals, who related the disaster with such details as if they had been the eye-witnesses of it. They went even so far as to declare that Shah Shuja was bringing Aurangzeb with him as a captive, and that he had almost reached Akbarabad. These alarming rumours so embarrassed Shayasta Khan, the Governor of Akbarabad, that when that unfortunate infidel (Jaswant Singh) approached Akbarabad, Shayasta Khan began to think of retiring to the Deccan in order to evade the consequences of the resentment of Shah Jahan. He sent a message about the matter at midnight to Fazil Khan, and reminding him of the claims of Asaf Khan, appealed to him to intercede with Shah Jahan on his behalf. But that wise and experienced man tried to pacify him. "It is against the traditions of the great", he replied, "to allow such fear to take possession of one's mind. Be patient till the morning when some man on whose words reliance can be placed comes from that direction. A rumour may be true or false, it is possible that this rumour may be entirely devoid of truth, and facts may be contrary to it."

The fact was that Aurangzeb, sagacious, forbearing and courageous as he was, did not lose his presence of mind; inspite of this panic, owing to which except for the vanguard and a few soldiers in the right and left wings of his army no one remained in the battle-field, and out of sixty or seventy thousand horsemen only a fraction stayed around him, he continued the battle with his usual firmness and composure of mind. 'The fire of cannons and muskets rendering the battle-field hot like a furnace, began to scorch the warriors to death'. From the side of the enemy Hasan Khesghi attacked the contingent of Sultan Muhammad and, fighting bravely before the Prince's elephant, was put to the sword. Shaikh Zarif, son of Shaikh Abbū, and Shaikh Bhikan also moved forward like Rustam and, displaying their courage like the Hindi sword before Aurangzeb's own eyes, were captured on the battle-field. Sayid Alam spurred his horse and, fighting for a little while with Aurangzeb's soldiers, retired safely. Sultan Muhammad and Zulfiqar Khan, putting in a great effort, attacked the enemy and shook the foundation of his firmness and stability. Seeing the weakness of his warriors and the superiority of Aurangzeb's men, Shuja's courage began to fail. The valour and calmness of Aurangzeb resulted in his

victory and the breeze of Divine favour began to blow on his banners. 'The sieve of the inverted sky sifted the dust of adversity and affliction on Aurangzeb's adversaries, and Shah Shuja, acting contrary to his name (Shuja meaning courageous), fled like a coward from the battle-field, and considered his defeat as gain'. At this time Murad Khan who is now distinguished by the title of Makramat Khan, and some other officers, finding an opportunity deserted Shah Shuja and offered their homage to Aurangzeb. The victory of Aurangzeb was announced, and he offered his thanks to God and encamped on the battle-field. Spoils beyond computation with the whole artillery of Shah Shuja and all his equipments of splendour and magnificence fell into the hands of Aurangzeb.

It may be said without exaggeration that the patience, trust (in God), forbearance and calmness displayed by Aurangzeb was beyond the capacity of Rustam and Zal. It is clear to men of discernment that flight of Jaswant Singh in the manner described, the dispersion of (almost) the whole army at the time of battle and the flight of most of the soldiers and officers would have shaken even a mountain from its foundation. Undoubtedly it is one of the indications of the supreme authority and wisdom of the Almighty God and the Creator of the world that such strength of heart, courage, trust (in God), prowess, magnanimity, patience, connivance, quick intellect and high judgment are to be found combined in one human being; the dynasty of Timur and the family of Babur have not produced a king so gifted with the art of warfare, governance, administration, insight, prudence and equity. The Creator of the universe has not bestowed these desirable qualities and noble virtues so abundantly on any other member of this glorious dynasty. Anyone who has studied the history of the past kings of this family or the other rulers of the world will confirm these facts, and he will realize that the statement of mine is free from hypocrisy, exaggeration and flattery.

In short, Aurangzeb deputed Sultan Muhammad with a party of high officials to pursue Shah Shuja, drive him out of Bengal and seize that province from his officers, while he himself marched back. Letters containing an account of the victory and destruction of the adversaries were sent to Shayasta Khan and other *mansibdars* of Akbarabad, and they were relieved of the cares and anxieties created by the false rumours circulated to them.

VIII

Dara Shukoh passing through the precincts of Multan, reached Thatta and hastened from there to Gujrat. The Imperial army, which had been sent to pursue him, returned. Khalil Ullah Khan, who had been governor of the Punjab, returned to Daru-s-Saltanat Lahore, while Shaikh Mir, Diler

Khan and others proceeded to the royal Court. Dara Shukoh suffering great hardship and distress, passed through the barren and waterless desert (*chulistan-i-bidana wa ab*) between Thatta and Junagarh and appeared on the frontier of Gujrat. Shah Nawaz Khan, son of Mirza Rustam Safwi, the governor of Gujrat, sent sincere petitions to him and expressed his obedience. This emboldened Dara Shukoh to encamp near Ahmadabad. Shah Nawaz Khan first sent his sons and then hastened personally to welcome the Prince. At a chosen moment Dara Shukoh entered the city and took up his residence in the royal palace. Later on, he sat (in the court) at a place lower than the royal seat out of regard for his father. But Shah Nawaz Khan, persisting beyond his limits, seated Dara Shukoh in the royal *Jharoka* (i.e., *Jharoka-i-Darshan*). Dara Shukoh's intention had been to proceed to the Deccan by way of Sultanpur, and set up his authority there; but hearing of the advance of Shah Shuja and Aurangzeb's march against him and many false rumours, he changed his plan and resolved to make a dash on Agra to release Shah Jahan. With the good services of Shah Nawaz Khan, he collected twenty thousand soldiers under his banner.

About this time Jaswant Singh, who had deserted Aurangzeb and returned to his own territory, sent one of his trusted servants Nahar Khan Rajput to Dara Shukoh with the message: "It was entirely out of loyalty to Your Highness that I left Aurangzeb and have come here. Devotion and submission to Shah Jahan (Ala Hazrat) is engraved on my heart, and I (am prepared to) sacrifice my head and my life for your sake. In this way I hope to repay the kindness and favours Your Highness has shown to me. Under the present circumstances prudence demands that you should march in this direction as soon as possible, so that I may, in your service, follow the traditions of loyalty and self-sacrifice. I am waiting for the arrival of your army with a contingent of well organized and courageous Rajputs." Dara Shukoh, who was anxious for such an opportunity, thought that fate was in his favour and set out in great haste, taking Shah Nawaz Khan with him. Aurangzeb heard of these events; so after his victory over Shah Shuja at Khajwa, he marched to Akbarabad. Crossing the river at Sammugarh, he proceeded, hunting in the way, to Ajmer by way of Bari. Shaikh Mir, Diler Khan and Saf Shikan Khan (1), who had gone in pursuit of Dara Shukoh, returned from Thatta

(1) Saf Shikan Khan, whose real name was Muhammad Tahir, originally held the post of *Darogha-i-Top Khana* (Superintendent of the Artillery) in the Deccan during the reign of Shah Jahan. He accompanied Aurangzeb when the latter marched from the Deccan to Agra and was granted the title of "Saf Shikan Khan". He took an active part in the war of succession and rose to the rank of 3,000 *zat* and 1,500 *sawars* (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, pp. 738-740).

and Anandgarh and paid their respects to him at Bari. Bahadur Khan also came from Allahabad and joined him. At the instance of Aurangzeb, Jai Singh (1) began communications with Jaswant Singh and warned him of the danger of following Dara Shukoh. "It is obvious", Jai Singh's message ran, "that the only result of the crime you have committed will be the ruin of your kingdom and the desolation of your territory. Good fortune has turned away its face from Dara Shukoh, and adversity and evil fate are in store for him. Your joining that unfortunate (Prince) after your great crime is courting destruction. If you have any sense and reason, and wish to maintain your kingdom and status, there can be no better means for obtaining forgiveness for your past sins than that you should refrain from the ruinous design of joining Dara Shukoh and, repenting of your past, turn to the forgiving court of His Imperial Majesty." Jaswant Singh thought over the matter and accepted Jai Singh's advice. He sent a petition through Raja Jai Singh to Aurangzeb asking for pardon, and Aurangzeb, as a measure of policy, 'drew the pen of forgiveness across the record of his sins'.

Dara Shukoh marched rapidly towards Jodhpur counting upon Jaswant Singh's promises of help. He expected the Raja to come forward to receive him, but there was no sign of reception. Surprised at this, he sent a messenger to summon the Raja, and continually sent him *Nishans* (2) (letters) expressing his kindness and favour. But Jaswant Singh, guided by his good fortune, paid no attention to Dara's messages and withdrew from associating himself with his affair. Ultimately Dara sent his son, Sipahr Shukoh, to the Raja and wrote emphatically: "I have come here with great speed at the request of this sincere and well-wisher (Jaswant Singh). It would be against the traditions of manliness and noble birth not to fulfil your promises and to avoid an alliance with me." But Jaswant Singh would not accede to the request and drew himself away. Drawing aside the curtain (of diplomacy), he said plainly. "I am a servant of the Imperial Court. To expect an alliance and assistance from me is against sense and reason.

(1) Jai Singh Kachhwaha, commonly called Mirza Raja, entered the service of Jahangir and was granted the rank of 1,000 *zat* and 500 *Sawars* at the tender age of 12 after the death of his father. He served under Shah Jahan and rose to the rank of 7,000 *zat* and 7,000 *sawars*. He took an active part in the war of succession. He fought for Dara Shukoh against Shah Shuja, but when Dara Shukoh was defeated at Samugarh and Aurangzeb ascended the throne, he offered his allegiance to him. (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. III, pp. 568-577; *Oriental Biographical Dictionary*, pp. 192-193.)

(2) *Nishan* was the term used during the Mughal administration for a letter or a mandate issued under the seal impression of a prince or princess of royal blood. A letter or a mandate issued under the seal impression of the reigning king was called a *Farman* or *Manshur*.

You should be grateful that I am not opposing you and am keeping myself away from this affair."

Disappointed at not getting the help of Jaswant Singh, Dara Shukoh encamped at Ajmer. The innumerable Rajputs, who had reached from all the sides, went back their homes, contingents after contingents, owing to the neutrality of Jaswant Singh. Tarbiyat Khan (1), the Governor of Ajmer, quitted that place owing to the arrival of Dara Shukoh and joined Aurangzeb. The Bakhshiu-l-Mumalik Muhammad Amin Khan, who had been sent with an army of ten thousand horsemen against Jaswant Singh returned and encamped a few stages behind.

Dara Shukoh erected a fortification wall from the fort of Bithli to the Madar Hill, excavated trenches, and, mounting his artillery in fighting order, posted soldiers at various places and waited for an attack. Aurangzeb reached the precincts of Ajmer on 25th of Jumada II, 1069 A.H. (25th March, 1659 A.D.), and encamped at a distance of two *Korohs* from the enemy's trenches. On the first day Pur Dil Khan climbed upon a mound, which was at a distance of three *Korohs* from Dara Shukoh's trenches, with one hundred and fifty men and passed the night there. Next morning skirmishes took place between vanguards of the forces; at the same time Rad Andaz Khan and Ahdullah Khan reached the top of the aforesaid mound with two or three thousand horsemen, while from the enemy's side Qrawal Khan advanced with nearly two thousand horsemen. The contest raged from the morning till $1\frac{1}{2}$ *pahar* (2) of the day (i.e., for $4\frac{1}{2}$ hours). In the meantime Bahadur Khan and Saf Shikan Khan arrived with the royal artillery and pushed the enemy back. Thereafter arrived the royal advance tent, and it was pitched three *korohs* from the enemy's trenches. The royal artillery was mounted at a suitable place against the enemy and the duel of cannons and muskets continued from sunset till dawn.

On the second day the royal artillery was carried a quarter of a *koroh-i-jaribi* (3) forward, and the exchange of cannon-balls

(1) Tarbiyat Khan Barlas, whose real name was Shafi Ullah Khan, entered the service of Shah Jahan. He rose under him to the rank of 2,000 *zat* and 1,500 *sawars* and had the title of "Tarbiyat Khan" conferred upon him. After the victory of Aurangzeb at Samugarh he waited upon the Prince at the garden of Nur Manzil, and was appointed to look after the administration of Ajmer (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. I. pp. 494-498).

(2) *Pahar* is a division of time consisting of eight *gharis* and represents $\frac{1}{8}$ th of a day & night, i.e., the period of three hours.

(3) *Jarib* was a measure used for land survey. It consisted of a rope of cotton or jute, 60 Akbari yards long and divided into 20 parts marked by a leather band. An Akbari yard measured 41 fingers (thickness of fingers). (See *Risala-i-Diwan Fasand* by Chhatar Mal, manuscript in possession of the Editor, folio 5 (b)). The term *Koroh-i-jaribi* seems to have been used to indicate the exact distance as measured with a *Jarib*.

and musket-shots on both the sides caused the death of many men. At about midday two thousand of Dara's armed horsemen came forward from the fortification-wall on both the sides of the royal artillery; Aurangzeb's soldiers moved forward to meet them. A contest with swords and spears ensued, which was brought to an end by the darkness of the night, but the duel of cannons, muskets, fire-works and rockets continued throughout the night.

On the next day the imperial army marched to the battlefield like a deluge. Shaikh Mir and Diler Khan were posted behind the artillery; Mirza Raja Jai Singh drew his columns to the right of the artillery, and the sons of Shayasta Khan with the contingent of their father took up their position to the right of Mirza Raja. Raja Rup Singh (Raja Rajrup Singh) (1) with a body of Rajput mountaineers climbed up the Madar Hill and established themselves there. About this time some two thousand soldiers sallied out of Dara Shukoh's trenches and tried to drive away Raja Rup Singh. The sons of Shayasta Khan repulsed these soldiers, and pursuing them reached the trenches at the foot of that hill, cleared them of the enemy and arranged their lines there. At the same time Shaikh Mir, Mirza Raja and Diler Khan attacked the enemy from the side of the garden of Abu Said, while Bahadur Khan with ten thousand horsemen advanced from the side of the Sagar. The enemy's army nearly ten thousand strong, sallied forth from the trenches under Shah Nawaz Khan and Qilich Khan and came face to face with Shaikh Mir and other officers of Aurangzeb. The struggle raged fiercely and a number of men were killed on both sides. In the evening a bullet from the enemy's artillery, which was under the command of Khuwajgi Mughal, struck Shaikh Mir on the breast, and he sacrificed his life for his master's cause. Diler Khan, marching forward bravely, drove the enemy back with his arrow-shots. He came upon Shah Nawaz Khan, who,

(1) Raja Rajrup Singh was the son of Raja Jagat Singh. In the 12th year of Shah Jahan's reign he was appointed *Paujdar* of Kangra, and after the death of his father was granted the title of Raja and the rank of 1,500 *zat* and 1,000 *sawars*. He took a prominent part in the expeditions against Qandhar, first led by Aurangzeb and after him by Dara Shukoh, and gradually rose to the rank of 3,000 *zat* and 2,500 *sawars*. He was summoned by Dara Shukoh to fight for him against Aurangzeb; in the meantime Dara was defeated at Samugarh and Raja Rajrup Singh met him on his way to Lahore between Delhi and Sarhind. The Raja abstained from espousing the cause of Dara, and entered the service of Aurangzeb. The latter raised his rank to 3,500 *zat* and *sawars*, and appointed him *Thanedar* of the village of Chandi on the frontier of Siri Nagar, to guard the movements of Sulaiman Shukoh, who had taken refuge at Siri Nagar. Afterwards he returned to the Court and took part in the battle against Dara Shukoh at Ajmar. Raja Rajrup Singh's feat of climbing up a hill with his mountaineer followers is also related in the *Maasiru-l-Umara* but the hill is called there as Kokla Pahari (the Kokla hill) (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, pp. 277-281).

posted on an elevation among his trenches, was inciting his soldiers to fight, and killed him with a rock-splitting arrow and placed his body on an elephant. Qilich Khan, otherwise known as Muhammad Sharif Safdar Khani, received several wounds and retired from the contest. When night fell, the army of Dara Shukoh was defeated and fled in every direction. The soldiers of Aurangzeb captured all the trenches of Dara Shukoh and pushed themselves into the enemy's camp.

The officers of Aurangzeb then turned towards Dara Shukoh, who sitting on the dam (*band*) of the lake, had been watching the battle. Dara considering the opportunity favourable fled away in the darkness of the night. He placed the ladies of his harem in front and marched by way of Nagor to Gujrat. His flight was so rapid that for three days no one could discover the direction in which he had gone. Qilich Khan, who was unable to ride on account of his wounds, went to the trenches of Saf Shikan Khan. They stitched his wounds which were, however, mortal and he breathed his last.

The drum of victory was beaten in Aurangzeb's camp and spoils beyond computation came into the hands of his men. Many servants of Dara Shukoh appealed for the forgiveness of the Imperial Court, while Dara 'wandered in the valley of adversity' with a few followers. Raja Jai Singh and Bahadur Khan with eight thousand horsemen were dispatched to pursue him. Jaswant Singh, who was too ashamed to present himself before Aurangzeb, was appointed, at the recommendation of Raja Jai Singh, to the post of governor of Gujrat and he went to that province. This victory took place on 29th Jumada II, 1069 A.H. (24th March, 1659 A.D.), and on the 4th of the following month (*Rajab*) Aurangzeb set out for Shahjahanabad and on reaching there took up his residence in the royal palace.

Aurangzeb established his government on the foundation of justice and spread the shadow of his benevolence and liberality on all communities. He strove to the utmost to strengthen the *Din-i-Matin* (firm faith i.e. Islamic religion) and to give prevalence to the *Shariat-i-Sayidu-l-Mursilim* (law of the Prophet, i.e., Islamic law). All the ancient mosques, which had been ruined by passage of time and had been lying uncared for, owing to negligence of previous rulers, were repaired and restored, many of these mosques having been constructed by the Emperors like Firoz Shah, Bahlol Lodi and his descendants. *Imams*, *muazzins*, *khatibs* (1) and other servants were appointed,

(1) *Imam*, *muazzin* and *khatib* are attached to a mosque to render their respective services in connection with congregational prayers. *Imam* leads or conducts congregational prayers; *muazzin* cries out *azan* (call for prayers) to assemble people to prayers; *khatib* delivers *khutba* or sermon, praising God, blessing the Prophet and praying for King in the congregational prayers of Fridays and *Ids*.

and stipends for them were fixed. Students were granted daily allowance according to their attainments and they busied themselves in the pursuit of religious studies with peace of mind; the practice of teaching and learning received an impetus, and the religion of Islam and the religious sciences flourished and prevailed. Further in accordance with the Quranic verse "Honour to the believers and disgrace to the infidels" the followers of the (Islamic) religion, observing the precepts of the Prophet (*Sunnat-i-Khatimu-n-Nabii*), were conferred upon the greatest favours, while innovators in matters of religion, heretics, wanderers from the right path of *Shariat*, atheists and the people addicted to discord and evils were warned and suitably punished, so that refraining from their improper and detestable actions, they began to follow the learned and the theologians and took to fasting and prayer.

Sarmad (1), who had been overcome by his love for a Hindu boy and lived by his misfortune in a wretched manner, was 'deprived of the garment of life' in accordance with the judgment (*fatwa*) of the scholars of *Shariat* for his nakedness and refusal to cover those parts of his body which it is forbidden to expose. He placed his head before the executioner without any hesitation and sorrow in accordance with the verse "If swords rain in the lane of that moon, I bow my head: order is for God". With his last breath he sang, "The nakedness of my body was a dust-cloud in the path of the friend; this, too, they cleared from my head with the sword".

In short the mosques and places of worship became pleasant and attractive. During these days the Emperor arranged for the celebration of his enthronement again. The low and the high, and people from far and near were granted largesses, honours and promotions in their ranks and salaries. There was universal jubilation, and the workshop of the State and the royal palace were adorned anew and immensely decorated. During these celebrations the delightful news of the

(1) Sarmad was originally a Jew or rather a *Rabbi* (Jewish Doctor of the Law), but he embraced Islam and came to India as a merchant. When he reached Thatta, he fell so passionately in love with a Hindu boy, named Abhi Chand, that he became distracted and took his seat stark naked at the house of the boy, who subsequently developed an attachment for him. Sarmad was, however, a *Sufi*, and was so deeply immersed in mysticism that he became oblivious of himself and of the world. In this condition he came to Delhi during the reign of Shah Jahan, and moved about the city naked. This could not be tolerated when Aurangzeb ascended the throne, but Sarmad disobeyed the royal order and was put to death. His tomb is opposite to the eastern gate of the Jami Masjid of Delhi and is revered as that of a saint. Sarmad was also a poet and is generally known by his nom-de-plume. His real name is said to have been Muhammad Said; he seems to have assumed it when he embraced Islam (See *Dabistan-i-Mazahib*, Persian text, Nawal Kishore Press, Cawnpore, 1904, p. 242, and *Oriental Biographical Dictionary*, p. 353).

arrest of Dara Shukoh was received, and it contributed to the height of joy and happiness.

IX

After the defeat of Shah Shuja at Khajwa and his flight, Sultan Muhammad was deputed to pursue him and expel him from Bengal. Muazzam Khan, the prime minister, was detailed to accompany the prince as his tutor (*ataliq*) and commander of the forces. An army consisting of thirty thousand horsemen, including big rank-holders, such as Zulfiqar Khan, Bahadur Khan, Islam Khan, Fath Jang Khan (1), Lodi Khan, Ihtisham Khan (2), Daud Khan, Kunwar Ram Singh, Raja Debi Singh (3), Raja Sujan Singh (4), Indarman Dhandera, Sayid Firoz Khan, Rao Bhao Singh (5) son of Rao Satar Sal, Sayid Muzaffar

(1) Fath Jung Khan Rohela, whose real name was Fath Khan, was the son of Zakariya Khan. In the 26th year of the reign of Shah Jahan, he was appointed *Faujdar* of Taundapur in Khandesh, and subsequently *Faujdar* of Chopra in the same province with the rank of 1,000 *zat* and 800 *sawars*. While he was staying in the Deccan, he was attached to Prince Aurangzeb and accompanied him when he marched from there to fight for the throne. After the battle with Jaswant Singh, he obtained the title of "Fath Jang Khan," and his rank was raised to 2,500 *zat* and *sawars* (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. III, pp. 22-26).

(2) Ihtisham Khan was the second son of Qutubu-d-Din Khan Shaikh Khuban. He held the rank of 1,000 *zat* and 400 *sawars* under Jahangir and was gradually promoted to the rank of 3,000 *zat* and 2,000 *sawars* in the reign of Shah Jahan. He was deputed with Sulaiman Shukoh to fight against Shah Shuja, when he was granted the title of "Ikhlas Khan" and appointed governor of Patna. He entered the service of Aurangzeb, and in the first year of his reign obtained the title of "Ihtisham Khan" (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. I, pp. 220-222).

(3) Raja Debi Singh was the son of Raja Bharath. After the death of his father he was granted the rank of 2,000 *zat* and *sawars* and the title of Raja in the 7th year of the reign of Shah Jahan. For his good services he was recognized as the chief of Bundhela Rajputs and appointed *Faujdar* of Bhilsa. He accompanied Mir Jumla Muazzam Khan in the campaign against Bijapur in the 30th year of Shah Jahan's reign, but was called back in the following year and was deputed with Raja Jaswant Singh to obstruct the passage of Aurangzeb from the Deccan. On the defeat of Jaswant Singh he entered the service of Aurangzeb at the recommendation of Murad Bakhsh (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, pp. 225-297).

(4) Raja Sujan Singh Bundhela was the son of Raja Pabar Singh. He entered the service of Shah Jahan during the life-time of Jahangir, and after the death of that Emperor he was raised to the rank of 2,000 *zat* and *sawars* with the title of Raja. In the 30th year of Shah Jahan's reign, he was detailed to the Deccan to serve under Aurangzeb, but was soon called back and deputed with Raja Jaswant Singh to obstruct the passage of Aurangzeb. He did not take part in the battle fought by Jaswant Singh with the Prince, but fled away when it was raging. Soon after he entered the service of Aurangzeb and fought for him against Shah Shuja (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, pp. 291-295).

(5) Rao Bhao Singh was the son of Rao Satar Sal who fought for Dara Shukoh at the battle of Samugarh and was killed. Soon after the accession of Aurangzeb, Rao Bhao Singh offered his services to him and was granted the rank of 3,000 *zat* and 2,000 *sawars*. He took part in the battle of Khajwa against Shah Shuja (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, pp. 305-307).

Khan (1), Sayid Shujaat Khan (2), Ikhlas Khan Khesghi and Rashid Khan Ansari, was placed under the control of the Prince, who marched with great pomp and dignity intent on annihilating his exalted uncle. Shah Shuja encamped at Bahadarpur on the bank of the Ganges and established himself firmly. Since Sayid Kasu had on this occasion fortified the fort of Allahabad and adopted measures to defend it on behalf of Shah Shuja, Bahadur Khan induced him with the promises of royal favours to vacate the fort and make it over to Khan-i-Dauran. Sayid Kasu collected some of the useless articles of Sulaiman Shukoh which Shah Shuja had rejected and proceeded to attend the royal court. Prince Sultan Muhammad reached the precincts of Bahadarpur, but owing to the river being flooded, he was unable to cross it with such a big army at that ford. He, therefore, marched up-stream, and fording the river near Allahabad came upon the enemy by way of Chunar. Fidai Khan, in accordance with the imperial orders had marched ahead from Gorakhpur, and he reached the out skirts of Patna eight days before Shah Shuja. Nuru-l-Hasan, who had been granted the title of Saif Khan by Shah Shuja and held the governorship of Patna, burnt the *niwara* (flotilla of boats) and reported the arrival of Fidai Khan to Shah Shuja. The latter broke his camp at Bahadarpur and rushed to Patna, but without entering the city he encamped at the garden of Jafar Khan. He, however, considered it unwise—in fact impossible—to hold on to his position, and moved on to Monghyr.

Sultan Muhammad reached Patna with all his army eight days after the departure of Shah Shuja, and Fidai Khan joined his army there. Since Shah Shuja had established himself at Monghyr and had adopted measures to stop the crossing of the river by the imperial army, it was not possible for Sultan Muhammad to proceed on by that way. Consequently he marched by way of Khera Kapur and moving surreptitiously appeared on the precincts of Monghyr. Shah Shuja, on hearing

(1) Sayid Muzaffar Khan of Barah, whose real name was Sayid Zaman, was the son of Sayid Khan-i-Jahan. He was only a child when his father died, but was granted the rank of 1,000 *zat* and 250 *sawars* by the Emperor Shah Jahan. He continued to receive royal favours and was deputed in the company of Mir Jumla Muazzam Khan to the Deccan to serve under Aurangzeb. The royal forces engaged in the conquest of Bijapur under Aurangzeb were summoned back at the instance of Dara Shukoh, but Muzaffar Khan did not comply with the order. He accompanied Aurangzeb when he marched from the Deccan, and was granted the title of "Muzaffar Khan" (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, pp. 465-467).

(2) Sayid Shujaat Khan Bhikri was the son of Sayid Lutf Ali Bhikri. He had been in the service of Shah Jahan but was allowed to retire in the 27th year of his reign due to old age. Subsequently he was granted the rank of 1,000 *zat* and 500 *sawars*. On the accession of Aurangzeb to the throne he offered his services to him and fought under him against Shah Shuja and Dara Shukoh. (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, pp. 460-461).

of the arrival of the imperial army, fled from Monghyr to Garhi and encamped there. When Monghyr came in the possession of the imperial army, Raja Bahroz, the Zamindar of Monghyr, inevitably deserted Shah Shuja and attended on Prince Sultan Muhammad. He placed his services at the disposal of the Prince, and acting as a guide led the royal troops towards Chahar Khand. The Raja marched in advance and arranged for the encampment of the imperial forces at places where water and fodder was to be found in abundance; he also appointed his men to bring corn for the army from all directions. As the Chahar Khand Road runs through narrow passes and the country is rugged, difficult to cross and entirely uninhabited, the army maintained the same order of right wing, left wing, centre, advance-guard and rear-guard which had been sanctioned by the Emperor. Zulfikar Khan with ten thousand horsemen was appointed to command the van; Islam Khan with five thousand horsemen was put in charge of the right wing and Fidai Khan with five thousand horsemen of the left wing; Muazzam Khan together with Kunwar Ram Singh, Ikhlas Khan Kheshgi, Rao Bhao Singh and Sayid Muzaffar Khan marched in the company of Sultan Muhammad; Daud Khan with two thousand horsemen flanked the right wing and similarly Rashid Khan Ansari with two thousand brave troopers flanked the left wing. When after travelling for twelve days through the jungle of Chahar Khand, they entered the territory of the Zamindari of Khuwaja Kamal, they suddenly heard an alarming rumour that shook the firmness of the soldiers. It was reported that at the battle of Ajmer, Dara Shukoh had won the day and that Aurangzeb had retired to the Deccan. Naturally this caused a panic in the imperial army, among whom it was a general talk that Sultan Muhammad with Muazzam Khan and all the royal household would pass on to the Deccan by way of Orissa. Owing to their ignorance and lack of wisdom, Kunwar Ram Singh, Bhao Singh, Chandrawat, Chatar Bhoj Chauhan, Sher Beg and Sayid Shujaat Khan believed these false rumours to be true without any hesitation, and in consultation with each other they left the imperial army with four thousand horsemen and marched back towards Akbarabad. The imperial army, however, marched from the territory of Khuwaja Kamal to Maqsudabad and proceeded from there to Rajmahal. Shah Shuja starting from Garhi, hastened to Rajmahal, and placing the members of his family together with all the household, effects and goods on boats fled to Doghchi which is at a distance of eight *Korohs* from Rajmahal, and established himself there. Alawardi Khan avoided to accompany him and remained at Rajmahal. The Prince was greatly annoyed at this; he returned to Rajmahal and arrested Alawardi Khan with his son Saif Ullah. They were assigned to the charge of Sayid Quli, who put both of them to death at the instance of Shah Shuja. After the assassination of those innocent men, Shah Shuja went back to Doghchi and crossed

the Ganges with his harem, household and workshops. Owing to many small rivers, brooks and streams falling into it here, the Ganges has its breadth half a *Koroh-i-Jaribi*. Shah Shuja fortified that place, maintained a *niwara* (flotilla of boats) and encamped in great strength there. At the same time the imperial army reached the suburbs of Rajmahal. About four thousand soldiers of Shah Shuja, who had, up to that time, been unable to cross the Ganges, lost their presence of mind and returned in their helplessness to Rajmahal. Zulfikar Khan entered the city with four thousand horsemen; he treated these men of Shuja with favour and sent them all to Sultan Muhammad so that they might be taken into the royal service. Sultan Muhammad pitched his tents opposite to the enemy on the other side of the river. Muazzam Khan separated from Sultan Muhammad and encamped at the premises of the village Soti, where the river is narrow and five streams, branching off from the main current, flow to that direction. He took this action to prevent the enemy from carrying his flotilla to Patna by that way. But Shah Shuja took the whole of his flotilla to Patna and stayed there.

Muazzam Khan secured a few boats and detailed nearly three thousand of his soldiers to cross the Soti stream. But Sayid Alam, who under the orders of Shah Shuja had encamped opposite to Muazzam Khan with one thousand soldiers, discovered that they were crossing the river and fell upon them all of a sudden. Many of the imperial soldiers were drowned and the rest were imprisoned and sent to Shah Shuja. Sayid Alam proceeded to Kosi and encamped there. Only a few men escaped from this disaster and returned to the camp of Muazzam Khan. The campaign undertaken by Muazzam Khan could not, due to misfortune, succeed, but it resulted contrary to the plan. Daud Khan with five thousand horsemen was directed to proceed to that place (Kosi) from Patna, and Rashid Khan also joined him under the orders of Sultan Muhammad. But Khuwaja Mushki with a thousand horsemen came out of the army of Shah Shuja, got into *niwara*, and proceeding with great haste to that direction encamped opposite to Daud Khan and prevented him from crossing the river. When two months passed in this manner, Sultan Muhammad, who was the head of the army, forsook the affection of his father in foolishness and vanity of his youth, and turned to Shah Shuja. He sent petitions of his sincerity, and after agreements and promises were firmly made, one dark and stormy night, he took some precious stones, ornaments studded with jewels and *ashrafs* (gold mohurs) and accompanied by two or three eunuchs and confidential servants he got into a boat and went to Shah Shuja. Shah Shuja was led to believe that as the Prince, who was the head of the imperial army had gone over to him, the imperial forces had no option but to offer their obedience to him; in this expectation he despatched his *niwara* to bring all the imperial

officers and soldiers to pay their respects to him. This astounding event created a tumult in the imperial army; high and low began to think of measures for the execution of this expedition and the protection of their own interest. The army without its chief was like a headless trunk; confusion reigned in it and the discipline was disturbed. Ultimately the *amirs* and officers assembled together, received the *niwara* with cannon-balls and musket-shots, and came forward to fight. Consequently the *niwara* retired. On the third day Muazzam Khan came from Soti and Zulfiqar Khan from Rajmahal; they held a council for discussion in which all the prominent officers of the imperial army were present. After a controversy Muazzam Khan was elected the chief of the army. Then Muazzam Khan returned to Soti with the grandeur of chiefship and Zulfiqar Khan went back to Rajmahal, while Fidai Khan, Islam Khan and other *Khans* with seven thousand horsemen stayed at Doghehi. The imperial army was thus reorganized, and the flight of the Prince meant the loss of one man only.

At last the monsoon set in, rain began to fall in torrents, and the Ganges with all its tributaries swelled in floods. Muazzam Khan encamped with fifteen thousand horsemen at Masuma Bazar owing to the excessive rainfall and, suspending the operations, allowed the army to rest. Fidai Khan and Islam Khan with fifteen thousand horsemen stayed on at Rajmahal according to the advice of Muazzam Khan. It was arranged that corn for the army at Rajmahal would be supplied from Masuma Bazar. But contrary to this arrangement not a grain could reach Rajmahal from Masuma Bazar, and the army at Rajmahal was reduced to distress by excessive rainfall and lack of corn. The famine was so severe that corn could be had with great difficulty at the rate of five seers for a rupee, and sometime could not be obtained for any price. Rajmahal is only a mound, which was surrounded by deep water, and as it was not possible to import corn sufficient for men and beasts, famine and distress prevailed there beyond description, rendering the people helpless. Consequently after two months, when the soldiers were completely exhausted, they broke the camp, hastened to Muazzam Khan at Masuma Bazar and were relieved of the tortures of famine. Shah Shuja put his army in order, came out of the 'fortress of water', entered Rajmahal all of a sudden and stayed there for two months.

When the rainy season was coming to an end and the floods and the force of currents subsided, Shah Shuja put his forces in order and marched defiantly against Muazzam Khan. The latter, discovering Shuja's movements, came out of Masuma Bazar and after marching four *Korohs*, crossed a streamlet, that winds through that region, and encamped on the other side of it. To enable the imperial force to cross with ease, he constructed two bridges across the river, one opposite to his camp and the other half a *Koroh* lower down the stream. Twelve days later, Shah

Shuja marched boldly from his camp to attack Muazzam Khan who came forward to meet him. The battle began with all ferocity at one and a half *pahar* ($4\frac{1}{2}$ hour) after the break of the day. Then Shah Shuja, acting on the principle that 'war is a deception', resorted to a trick. He calmly turned his reins from the battle-field and retired with his army in good order; it was rumoured that he abandoned the contest and was returning to Rajmahal. Consequently all the officers and commanders of the imperial army crossed the bridge in pursuit of him. Shah Shuja suddenly rushed to the bridge which had been constructed half a *Koroh* down the stream and fell upon Yakka Taz Khan (1), who was posted with four hundred horsemen to guard it. Flashing like a thunderbolt, he put the Khan and his followers to death with arrows and swords, and crossing the bridge made an assault on the rear of the imperial forces. But when Shuja's soldiers approached the second bridge, which was opposite to the imperial army, Zulfiqar Khan with six or seven soldiers boldly dashed to the bridge and set it on fire. The bridge caught fire and the flames leaped up. The enemy, unable to cross the bridge, drew up his lines on this side of the stream. Had Zulfiqar Khan not succeeded in this courageous enterprise and Shuja crossed the bridge, a disaster would have undoubtedly overwhelmed. The imperial army and the campaign would have failed. Muazzam Khan now got an opportunity to recover. He marched in pursuit of Shah Shuja and reached the bridge where Yakka Taz Khan had been put to death. Isfandiyar Khan, a general of Shuja, was standing on the bridge; he tried to prevent the imperialists from crossing but was put to death by blows of their swords. When Shah Shuja heard that Isfandiyar Khan had been killed and that the imperialists had passed across the bridge, his firmness was shaken, and unable to fight any longer, he retreated with Sultan Muhammad, Khan Beg and four hundred soldiers to the village of Gheria and established himself there, while the imperial army surrounded that village 'like a ring'. But as the sun was setting and the night was enveloping the universe in darkness, Muazzam Khan set free the game that had fallen into his net and retreated to his camp. "Experienced warriors", he said, "have not approved fighting with an enemy, if he has been grievously injured, during the evening and at night. He cannot escape me now, when the light of the morning dawns. I will besiege and capture him".

(1) Yakka Taz Khan, whose real name was Abdullah Beg, was the son of Haji Mansur of Balkh. Haji Mansur was governor of Balkh under Nazar Muhammad Khan, the ruler of Balkh, but on the invasion of Balkh by Prince Murad Bakhsh, he surrendered the fort of Tirmiz and entered the service of Shah Jahan with his two sons, Abdulla Beg, the younger son, rose to the rank of 3,000 *zat* and 800 *sawars* under Shah Jahan and was granted the title of "Mukhlis Khan". He was deputed with Raja Jaswant Singh to obstruct the passage of Aurangzeb from the Deccan, but after the defeat of the Raja he offered his allegiance to Aurangzeb, who raised his rank to 3,000 *zat* and 1,500 *sawars*, and conferred upon him the title of "Yakka Taz Khan". (See *Maasiru-l-Umara*, Vol. II, pp. 968-970).

Shah Shuja spent that night and the succeeding day in that village. His scattered forces came and joined him from all directions; in short a great army collected together.

On the third day Shah Shuja came out of the village of Gheria in full force and began to move towards Soti; the imperial army followed in pursuit. After twenty-nine days they reached the precincts of Soti. Here suddenly Shuja turned back and fell upon the imperialists; as the latter had been marching without any order, they were taken by surprise, but willy-nilly they had to fight. The battle began at *asr* time (late afternoon); only four thousand imperialists could reach the field, the rest were lagging behind. Zulfiqar Khan, who had three thousand horsemen with him had to oppose Shah Shuja; he was joined by Fidai Khan who came up to him with two hundred horsemen. The whole brunt of the struggle was borne by these two Khans, who fought with the enemy courageously. At the time of arranging the battle-lines there was an elevated ground in front of Islam Khan and other officers; this protected them. Muazzam Khan, who was commander of the army moved from behind Zulfiqar Khan to Islam Khan and stayed there. Thus the stiffest and most difficult part of the contest fell to the lot of Zulfiqar Khan and Fidai Khan. The battle of arrows, cannon-balls and musket shots raged till midnight. Three times Shah Shuja rushed down from the mound, but the imperialists drove him back with arrows and cannon-balls. This continued till a little past midnight, when neither party had any gun powder or arrows left. The warriors, exhausted by their exertions, gave up the contest, pitched up their tents and stretched their feet to rest; people entrusted with night-watch, however, kept their eyes open like the moon till the morning.

On the following day the imperial forces, contingent after contingent, began to reach the battle-field. Shah Shuja, finding himself unable to meet them, proceeded to Tanda, while the imperialists marched on to Rajmahal. Islam Khan and other officers fixed their headquarters at Doghchi. Daud Khan, who had been staying at Kosi, because his way was blockaded by Khuwaja Mushki, compelled the latter to fall back and join Shah Shuja. Mukhlis Khan and Abdu-r-Rahman Khan (1) came to join the imperial army with two thousand horsemen. Diler Khan with two thousand of his own followers left Doghchi after the battle (at Gheria) and joined Daud Khan and Rashid Khan at Kosi. Since Daud Khan brought a small *niwara* with him from Patna, the imperial army crossed the river on it and encamped by the river-side seven miles from Malda.

(1) Abdu-r-Rahman Khan was the youngest son of Nazar Muhammad Khan, the ruler of Balkh. He had been in the service of Shah Jahan, holding the rank of 4,000 *zat* and 500 *sawars*, and was posted in Bengal. On the accession of Aurangzeb he entered his service, and fought for him against Shah Shuja at Khajwa. (See *Maasiri-l-Umara*, Vol. II, pp. 809-812).

At this time Sultan Muhammad, who owing to his mischievousness (*badmaashi*) had begun to entertain suspicions against Shah Shuja, returned to the imperial camp in the same way as he had left. As before his arrival he had expressed his intention to Islam Khan, asking him to intermeditate for his pardon, he went to his tent. An order was received from the Imperial Court that Sultan Muhammad should be sent there. In accordance with it, Muazzam Khan despatched the Prince in charge of Zulfiqar Khan and Fidai Khan. Zulfiqar Khan fell ill during the journey; and as his disease developed, he stopped at Allahabad. Fidai Khan placed Sultan Muhammad in a palanquine and taking every precaution proceeded further on with his own followers. On reaching the Guzar-i-Batani (the ford or passage of Batani), he met Marhamat Khan, who was entrusted with the task of bringing the Prince to the Court. He handed over the Prince to the custody of Marhamat Khan and departed to Gorakhpur, which had been assigned to him as Jagir for his salary. Marhamat Khan brought the Prince to Shahjahanabad. Sultan Muhammad, 'an enemy of reason,' was put into fetters and imprisoned; after some time he was sent as a prisoner to the fort of Gwalior.

Some two months after the despatch of Sultan Muhammad, Muazzam Khan discovered a ford and crossed the Malda river; but some three thousand of his men were drowned in the crossing. Shah Shuja lost his firmness of mind when he heard that the imperial army had forded the stream; he got into a boat with forty or fifty men and fled hastily without any equipment to Dacca. Muazzam Khan collected all the property, which the prince had left in his camp, and sent it in charge of Ikhlas Khan Kheshgi to the Court. Islam Khan, irritated by the bad treatment (*badmashi*) of Muazzam Khan, had left for the Court before the crossing of the Malda river. Mukhlis Khan with all his followers stayed at Rajmahal in accordance with the orders of Muazzam Khan, while Muazzam Khan himself with the whole army marched to Dacca. On the arrival of the imperial forces, Shah Shuja lost all his hopes of governing that realm. He made some agreement with the *amirs* of the Magh territory, and getting into a *niwara* hurried to Rakhang with all his family and those forty or fifty men, who considering it imperative to be true to their salt, had remained loyal and faithful to him in prosperity and adversity, scarcity and affluence.

All the servants of Shah Shuja, along with Khan Beg, who was one of his chief officers, remained at Dacca. Muazzam Khan confiscated for the State and sent to the Court all the paraphernalia of Shuja's kingship, his valuable possessions and household property, which owing to lack of time and opportunity he had left behind. With the Divine favour the

whole of the empire of Hindustan now came into Aurangzeb's possession, and it became an envy of paradise by the blessings of his justice.

Sulaiman Shukoh had taken asylum in the hills under the protection of Raja Prithivi Singh, the Zamindar of Srinagar. At the advice of Raja Jai Singh, the Zamindar submitted to the Emperor and sent the Prince with his son to the exalted Court. As a reward for his service and his submission, Raja Pirthvi Singh was taken into the imperial service and raised to the rank of 1,000 *zat* and 500 *sawars*.

X

As Muazzam Khan was one of the leading men in the art of war and administration, fully acquainted with the principles of government, and as he brought the whole of Bengal from Shah Shuja's administration into his own control, he established himself there firmly; and prompted by his ambition and valour he undertook the conquest of the kingdom of Assam. That extensive empire occupies the northern portion of the country of Bengal. For a long time it had been free from the control of the Bengal army, and none of the rulers had ever ventured to conquer it. Guided by the good fortune of the Emperor and his own high resolution, Muazzam Khan made a sudden onslaught on the territory. The *marzban* (ruler) of Assam, in spite of his large army and equipment, was unable to fight or make a stand; he became a wanderer in the hills and sought security among the narrow mountain passes. The barbarians suffered from many severe diseases and epidemics owing to the inclemency of climate, and a large number of them died; the same disease also overtook the imperial army and many of them were laid up with illness. Nevertheless Muazzam Khan continued to be resolute and exercised his authority in that region for a year. At last he himself fell ill of a fatal disease and was confined to bed. Judging from the symptoms that his days were numbered, he opened negotiations for peace. He placed the ruler of the country, who had been reduced to a great adversity, under an obligation by withdrawing from his country after fixing a suitable tribute (*Peshkash*) on him. He returned ill to Bengal and died soon after on Wednesday, the 2nd of *Ramazan*, 1070 A.H. (12th May, 1660 A.D.).

On the 3rd of *Shawwal*, 1072 A.H. (22nd May, 1662 A.D.) His Majesty fell ill of fever, and the prolongation of his illness caused a great anxiety to his sincere well-wishers. But owing to the good intentions and wise policy of His Majesty there was no disturbance in the extensive empire of Hindustan, and the affairs of the government, having been organized on a proper basis, did not deviate from the moderate course till the Providence favoured him with complete recovery on the 1st of *Safar*, 1070 A.H. (15th September, 1668 A.D.) and the whole of the universe was resounded with this happy news.

In the month of Rajab, 1076 A.H. (1666 A.D.) Shah Jahan fell ill of stanguary (retention of urine) at the palace (fort) of Akbarabad, and after remaining in bed for a few days, he expired on Monday, the 26th of that month (1st February, 1666 A.D.), three *ghari-i-Najumi* (astronomical *gharis*) after sunset. He gave his parting advice with great courteousness and sagacity like prudent and discreet persons, and passed away with faith in God and the holy name (of Allah) on his lips. As none of the high princes or exalted *amirs* were present there at that time, a few of the eunuchs and others, contrary to the custom of illustrious kings and practice of his ancestors (Mughal Emperors), placed his coffin early in the morning on a boat and carried it by way of the river to the mausoleum (The Taj Mahal), which he had erected for this purpose. But the *qazis*, men of nobility and distinction, religious scholars, learned and pious men came from the city to say his funeral prayers, and putting his pure body into the grave according to the precepts of the Prophet, they assigned him to the forgiveness and mercy of the Lord—"Verily we are for Allah and to Allah we return."(1)

(1) A quotation from the Quran; it is invariably recited when a Muslim dies or an unlucky event occurs.

INDEX

- Abdul Aziz Khan, 8
 Abdullah Khan, 43
 Abdu-r-Rahman Khan, 53
 Agra, 30
 Agra fort, 24
 Ahmadabad, 41
 Ajmer, 41, 43, 49
 Alawardi Khan, 38, 49
 Ali Mardan Khan, 30
 Akbarabad, 7, 8, 13, 16, 23, 24, 30, 31, 35, 37, 39, 40, 41, 49, 56
 Allahabad, 36, 37, 42, 48, 54
 Anandgarh, 42
 Asaf Khan, 24, 39
 Asalat Khan, 24
 Asfand Yar Beg, 38
 Assam, 55
 Aurangabad, 10
 Aurangzeb, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 49, 55
 Baghi Aizzabad see garden Aizzabad
 Baghi Dahra see garden Dahra
 Baghi Faiz Bakhsh see garden Faiz Bakhsh
 Baghi Sarhindi see garden Sarhindi
 Bahadur Khan, 15, 20, 26, 28, 37, 42, 43, 44, 45, 47
 Bahadarpur, 48
 Bahlol Lodi, 45
 Bahman Yar see Asaf Khan
 Bahroz, 49
 Balkh, 8
 Baluji, 15
 Barah, 35
 Bari, 41, 42
 Baz Bahadur, 34
 Begam Sahib see Jahanara
 Bengal, 8, 9, 28, 36, 40, 55
 Berar, 12, 19
 Bhadawar, 16, 19, 26
 Bhagnagar, 9
 Bhao Singh, 47, 49
 Bidar, 10, 18
 Bijapur, 10, 18
 Bilochpur, 16
 Bithli (fort), 43
 Boria, 34
 Burhanpur, 14
 Chahar Khand, 49
 Chambal, 16, 17, 19
 Chandi, 35
 Chandrawal, 49
 Chatar Bhoj Chauhan, 49
 Chunar, 49
 Dacca, 54
 Dara Shukoh, 8, 10, 11, 12, 13, 16, 17, 18, 20, 22, 23, 24, 26, 28, 29, 30, 31, 34, 36, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 49
 Daud Khan, 22, 47, 49, 50, 53
 Debi Singh, 47
 Deccan, 8, 10, 12, 28, 39, 41, 49
 Dholpur, 19, 20
 Diler Khan, 33, 36, 40, 41, 44, 53
 Dipalpur, 14
 Doghchi, 49, 53
 Dohad, 7
 Dun 34
 Faiz Ullah Khan, 24
 Fakhir Khan, 21, 23
 Fath Jang Khan, 47
 Fazil Khan, 24, 25, 26, 27, 39
 Fidai Khan, 34, 35, 36, 48, 49, 51, 53, 54
 Firoz Khan, 47, 49
 Firoz Shah, 45
 Ganges, 34, 37, 48, 50
 Garden of Abu Said 44
 Garden Aizzabad, 35
 Garden Dahra, 24, 29
 Garden Faiz Bakhsh, 36
 Garden of Jafar Khan, 48
 Garden Sarhindi, 34, 35
 Garhi, 49
 Ghatampur see Kora Ghatampur
 Ghazanfar Khan, 35
 Gheria, 52, 53
 Golconda, 9
 Gorakhpur, 36, 48, 54
 Gujrat, 8, 11, 12, 28, 40, 41, 45
 Gulbarga, 10, 11, 18
 Guzar-i-Batani, 54
 Guzar-i-Sami, 30, 31
 Gwalior, 54
 Haiderabad, 9
 Hardwar, 34, 35
 Hasan Kheshgi, 38, 39
 Husain Beg Khan, 24
 Ibrahim Khan, 30
 Ihtisham Khan, 47
 Ikhlash Khan Kheshgi, 45, 49, 54
 Imadpur, 24
 Indarman Dhandera, 47
 Isa Beg, 13
 Isfandiyar Khan, 52
 Islam Khan, 15, 22, 28, 36, 37, 47, 49, 51, 53, 54
 Islam Quli, 24
 Itiqad Khan, 23

- Jafar Khan, 24
 Jahanara, 16, 17, 28
 Jai Singh, , 42, 44, 45, 55
 Jaswant Singh, 12, 13, 14, 15, 16,
 19, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 45
 Jodhpur, 42
 Junagarh, 41

 Kabul, 8, 14, 31
 Kalyani, 10, 18
 Kashmir, 14, 31,
 Khajwa, 37, 41, 47
 Khan Beg, 52, 54
 Khalil Ullah Khan, 21, 22, 25, 26, 40
 Khan-i-Dauran, 36, 37
 Khera Kapur, 48
 Khidmatgar Khan see Islam Quli
 Khizrabad, 34
 Khizri gate (Agra fort), 27
 Kirat Singh, 21
 Khuwaja Kamal, 49
 Khuwaja Mushki, 53
 Khuwaja Shahbaz, 33
 Khuwaji Mughal, 44
 Kora Ghatampur, 37
 Kosi, 50, 53
 Kumayua, 34
 Kunwar Ram Singh see Ram Singh
 Kuwari see Sarai Kuwari

 Lahore, 34, 36, 39, 40
 Lodi Khan, 47
 Lucknow, 34

 Madar Hill, 43, 44
 Magh, 54
 Mahabat Khan, 10, 11
 Makanpur, 37
 Makramat Khan see Murad
 Khan
 Malda, 53, 54
 Malwa, 12
 Wandu, 13
 Maqsudabad, 49
 Marhamat Khan, 54
 Masuma Bazar, 51
 Mir Jumla (Muazzam Khan), 9, 10,
 11, 23, 38, 47, 49, 50, 51, 52, 53,
 54, 55
 Mirza Raja see Jai Singh
 Mirza Rustam Safwi 41
 Miyan-i-Doab, 34, 35
 Monghyr, 48, 49
 Muhammad Amin Khan, 10, 23, 43
 Muhammad Faruq, 16, 17, 20
 Muhammad Sharif Safdar Khani
 see Qilich Khan
 Muazzam see Sultan Muazzam
 Muazzam Khan see Mir Jumla
 Mukand Singh, 16

 Mukarram Khan, 38
 Mukhlis Khan, 34, 53, 54
 Multafat Khan, 24
 Multan, 14, 36, 40
 Murad Bakhsh, 8, 11, 12, 13, 14, 15,
 19, 20, 28, 30, 31, 32, 33, 34
 Murad Khan, 40
 Murshad Quli Khan, 15
 Murtaza Khan, 37
 Muttra, 31
 Muzaffar Khan, 47, 49

 Nagor, 45
 Nahar Dil Chela, 29
 Nahar Khan Rajput, 41
 Najabat Khan, 10, 13, 15,
 Nandar Khan, 24
 Narbada (tank), 14
 Nazir Khan Khuwaja, 24
 Nuru-d-Din, 32
 Nuru-l-Hasan see Saif Khan

 Orissa, 9, 49
 Oudh, 36

 Parwez, 18
 Patna, 36, 48, 50, 53
 Prithi Singh, 35, 55
 Punjab, 14, 20, 28, 31, 36, 40
 Pur Dil Khan, 43

 Qannauj, 37
 Qarawal Khan, 43
 Qasim Khan, 12, 14, 16, 24, 35
 Qilich Khan, 44, 45
 Qubad Khan, 21
 Qutbu-l-Mulk (Abdullah Qutb
 Shah), 9, 10

 Rad Andaz Khan, 43
 Raghunath, 24
 Rai Raghunath, see Raghunath
 Rai Singh, 15
 Raja Bahroz see Bahroz
 Raja Debi Singh see Debi Singh
 Raja Jaswant Singh see Jaswant
 Singh
 Raja Jai Singh see Jai Singh
 Raja Mukand Singh see Mukand
 Singh
 Raja Prithi Singh see Prithi Singh
 Raja Rai Singh see Rai Singh
 Raja Rajrup Singh see Rajrup
 Singh
 Raja Rup Singh Rathor see Rup
 Singh Rathor
 Raja Sujan Singh see Sujan Singh
 Rajmahal, 49, 50, 51, 52, 53, 54
 Rajrup Singh, 44

- Rakhang, 54
 Ram Singh, 21, 22, 47, 49
 Rao Bhao Singh see Bhao Singh
 Rao Satar Sal see Satar Sal
 Rashid Khan, 53
 Rashid Khan Ansari, 48, 49
 Rup Singh Rathor, 22
 Rustam Beg, 16
 Rustam Khan, 22
 Rustam Safvi, 13

 Saf Shikan Khan, 41, 43, 45
 Saif Khan, 37, 48, 49
 Sagar, 44
 Sambhal, 35
 Sami (ford) see Guzar-i-sami
 Sammugarh, 29, 41
 Saqi Beg, 16
 Sarai Kuwari, 16
 Sarmad, 46
 Satar Sal, 10, 11, 22, 47
 Sayid Alam, 38, 39, 50
 Sayid Firoz Khan see Firoz Khan
 Sayid Kasu, 36, 38, 48
 Sayid Muzaffar Khan see Muzaffar Khan
 Sayid Quli, 38, 49
 Sayid Shujaat Khan see Shujaat Khan
 Shahbaz see Khuwaja Shahbaz
 Shahjahan, 7, 8, 9, 10, 13, 14, 16, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 37, 39, 41, 56
 Shahjahanabad, 10, 13, 29, 30, 33, 34, 36, 39, 54
 Shah Nawaz Khan, 12, 41, 44
 Shah Shuja, 8, 9, 11, 18, 28, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55

 Shaikh Abbu, 39
 Shaikh Bhikan, 39
 Shaikh Mir, 15, 20, 28, 29, 32, 33, 40, 41, 44
 Shaikh Wali, 38
 Shaikh Zarif, 39
 Shayasta Khan, 12, 29, 34, 35, 39, 40, 44
 Sher Beg, 49
 Shujaat Khan, 35, 48, 49
 Sipahr Shukoh, 20, 22, 42
 Siri Nagar, 34, 35, 55
 Soti, 50, 51, 53
 Sujan Singh, 47
 Sulaiman Shukoh, 11, 13, 18, 34, 35, 36, 55
 Sultan Muazzam, 11
 Sultan Muhammad, 8, 9, 10, 14, 15, 20, 22, 28, 29, 30, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 47, 48, 49, 50, 52, 54
 Sultanpur, 41

 Tahir Khan, 21
 Talib Kalim, 7
 Tanda, 53
 Tarbiyat Khan, 43
 Thatta, 14, 36, 40, 41, Turan, 8

 Ujjain, 12, 14, 16, 19
 Yakka Taz Khan, 52

 Zafar Khan, 21
 Zainu-l- Abidin, 9
 Zulfiqar Khan, 15, 20, 23, 26, 28, 30, 36, 37, 39, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54

۱۲۵

مونگیر

۲۶-۲۳-۲۱

ہباب خان

میرجلہ رجوع کنید بمعظم خان

حرف ن

۶۸

ناظر خان خواجہ

۶۸

نامدار خان ولد جعفر خان

۱۱۱-۱۰۹

ناہر خان راجپوت

۸۵

ناہر دل چیلہ

سجابت خان خانن خانان ۲۱-۳۲-۳۹-۴۱

۹۶

نوبہشتہ (موضع)

۹۱

نور الحسن

۹۱

نور الدین خواص مراد بخش

حرف ہ

۹۸-۹۷

ہردوار

حرف ی

۱۳۴

یکہ تاز خان

مراد بخش ۳۱-۳۰-۲۹-۲۸-۲۵-۱۲

۴۰-۳۹-۳۶-۳۵-۳۴-۳۳-۳۲

۸۸-۸۷-۸۶-۷۷-۷۶-۵۹-۴۱

مراد کام رجوع کنید بمکرمت خان ۹۶-۹۵

۱۰۳

مرقتی خان

۱۳۹-۱۳۸

مرحمت خان

مرزا ابرو رجوع کنید براہر جے سنگہ

مظفر خان رجوع کنید بسید مظفر خان

۱۳۳-۱۳۲

معصومہ بازار (موضع)

معظم خان میرجلہ ۲۸-۲۷-۲۰-۱۹-۱۷

۱۲۸-۱۲۷-۱۲۳-۱۰۳

۱۳۳-۱۳۲-۱۳۰-۱۲۹

۱۳۸-۱۳۷-۱۳۵-۱۳۲

۱۴۲-۱۴۱-۱۴۰-۱۳۹

۱۲۷

مقصود آباد (موضع)

۱۰۷

مکرمت خان

۱۰۴

مکرم خان

۱۰۱

مکن پور (موضع)

۱۴۰

مگہ (ولایت)

ملتان ۱۱۰-۱۰۹-۱۰۰-۹۹-۹۸-۳۵

گذر بیداور رجوع کنیده به بیداور	۱۳۹-۱۴۰	قلعه گویار
گذر ساسی	۱۱۸-۱۱۹-۱۲۳	تقلیج خان
۸۸-۸۷	۱۰۱	تقینج
۵۲-۵۱-۲۲		
گلبرگه		
گولیار		حرف ک
۴۵		
گور کپور	۸۸-۳۵-۱۴	کابل
۱۳۹-۱۲۴-۱۰۰		کاسور رجوع کنیده بسید کاسو
گهاٹم پور (کوره)	۸۸-۳۵	کشپیر
۱۰۱		کلیانی (قلعه)
گهیریه (موضع)	۵۱-۲۲	کمال رجوع کنیده براج کمال
۱۳۸-۱۳۵		کمایون
حرف ل	۹۷	کنور رام سنگه
لاهور	۱۲۶-۱۲۳-۶۰	کوسی
۱۱۰-۱۰۵-۱۰۰-۹۹-۹۷-۹۵	۱۳۸-۱۳۷-۱۲۹	کوچه مدار
لکهنو	۱۱۷-۱۱۵	کجوه (موضع)
۹۶	۱۲۳-۱۱۴-۱۰۱	کبیره کپوره
لودی خان	۱۲۵	کیرت سنگه
۱۲۳	۶۰	کیسری سنگه
لهو (موضع)	۶۰	حرف گ
۹۷		
حرف م		
مالده	۳۹-۱۳۸	گجرات
۱۳۹-۱۳۸	۳۴-۳۰-۲۹-۲۸-۲۵-۵	گڑھی
مالوه	۱۲۰-۱۱۹-۱۱۰-۱۰۹-۸۲	
۳۱-۲۸	۱۲۷-۱۲۵	گذر بتانی
مانڈو		
۳۱		
متهره		
۹۰-۸۹		
محرمین خان ولد معظم خان میر جله		
۶۶-۲۶-۲۱		
محمد شریف صفدر خانی رجوع کنیده تقلیج خان		
۱۱۵		
محمد فاروق بخشی جهان آرا بیگم		
۵۶-۵۰-۴۶		
مخلص خان	۱۳۹-۱۳۸-۹۶-۹۵	

۱۲ عبدالعزیز خان والی توران

۶۸ عماد پور

۳۳-۳۲ عینی بیگ وکیل اورنگ زیب

حرف غ

۹۸ غضنفر خان

حرف ف

۶۶-۶۴-۶۰ فاخر خان

۶۲-۶۰-۴۸-۴۶ فاضل خان
۱۰۵-۶۴-۶۵

۱۲۳ فتح جنگ

۱۲۴-۱۰۰-۹۹-۹۸-۹۶-۹۴ فدای خان
۱۳۶-۱۳۲-۱۳۱-۱۲۶-۱۲۵
۱۳۹-۱۳۸

فیروز خان رجوع کنید بسید فیروز خان-

۱۲۱ فیروز شاه (سلطان)

۶۸ فیض احمد خان

حرف ق

۳۲-۳۹-۳۶-۳۰-۲۹-۲۸ قاسم خان
۹۸-۶۸

۶۰ قباد خان

۱۱۶ قراول خان

۲۰-۱۹-۱۸-۱۶-۱۶-۱۲ قطب الملک

۸۱-۸۰-۷۷-۷۶-۷۸ قلعه اکبر آباد
۸۴-۸۶-۸۵-۸۴

۱۰۱ قلعه الد آباد

۱۰۶ شیخ بهیک

۱۲۶ شیر بیگ

۱۰۶ شیخ ظریف پشتر شیخ ابو

۹۲-۹۳-۸۲-۸۰-۵۹-۳۹ شیخ میر
۱۱۸-۱۱۶-۱۱۲-۱۱۰

۱۰۳ شیخ ولی

حرف ص

صاحبقران ثانی-اعلیٰ حضرت-حضرت شاهنشاهی-

حضرت ظل الی (شاه جهان) ۱۲-۸-۷
۲۵-۲۴-۲۳-۱۶-۱۵-۱۴-۱۳
۴۶-۴۳-۳۶-۳۳-۳۲-۲۸
۸۴-۶۶-۶۴-۶۲-۶۸-۶۶-۵۰
۱۲۳-۱۲۱-۱۱۱-۱۰۵-۱۰۲-۸۶-۸۵

۱۱۹-۱۱۶-۱۱۲ صف شکن خان

حرف ط

۵ طالب کلیم

۶۰ طاہر خان

حرف ظ

ظریف خان رجوع کنید بشیخ ظریف

۶۰ ظفر خان

حرف ع

۲۱ عادل شاه

۱۳۸-۱۱۶ عبدالمد خان

۱۶ عبدالمد خان والی توران

سید بسکین رجوع کنید بشیخ بهیک

سید شجاعت خان ۹۸-۱۲۳-۱۲۷

سید عالم ۱۰۳-۱۰۶

سید فیروز خان ۱۲۳

سید قلی ۱۰۲-۱۲۷

سید کاسو ۱۰۱-۱۰۲-۱۲۴

سید مظفر خان ۱۲۳-۱۲۶

سیف الدخان پسراله وردی خان ۱۲۷

سیف خان ۱۰۳

حرف ش

(شاه جهان) رجوع کنید بصاحبقران ثانی

شاه جهان آباد ۲۰-۳۳-۴۷-۸۵
۸۴-۸۶-۹۴-۹۵-۱۰۰
۱۰۵-۱۲۰-۱۳۹

شاهزاده کلان رجوع کنید بداراشکوه

شاه شجاع ۱۲-۱۴-۱۵-۲۵

۵۰-۸۲-۹۸-۱۰۰-۱۰۱-۱۰۲

۱۰۳-۱۰۴-۱۰۵-۱۰۶-۱۰۸

۱۰۹-۱۱۱-۱۱۲-۱۲۳-۱۲۴

۱۲۵-۱۲۶-۱۲۸-۱۲۹-۱۳۰

۱۳۱-۱۳۲-۱۳۵-۱۳۶

۱۳۷-۱۳۸-۱۳۹-۱۴۱

شاه نوازخان ولد مرزا رستم صفوی ۳۱-۱۱۰

۱۱۱-۱۱۲-۱۱۸

شایسته خان ۲۹-۸۲-۹۶-۹۷-۹۸

۱۰۲-۱۰۵-۱۰۹-۱۱۷-۱۱۸

شجاعت خان رجوع کنید بسید شجاعت خان

شهباز رجوع کنید بخواجه شهباز

حرف ز

زین العابدین ۱۵

حرف س

ساقی بیگ ۳۳

ساگر ۱۱۸

سپهرشکوه ۵۹-۶۲-۱۱۴

ستر سال رجوع کنید براو ستر سال

سجانب سنگه رجوع کنید براج سجان سنگه

سرلے کواری ۴۵

سرمه ۱۲۱

سری نگر ۹۷-۹۸-۱۴۰

سعد الله خان ۲۰

سلطان پور ۱۱۱

سلطان محمد ۱۵-۱۶-۱۹-۲۶-۳۶

۳۹-۵۹-۸۱-۸۲-۸۰-۹۲-۸۰-۸۱

۸۷-۹۶-۹۸-۱۰۱-۱۰۳

۱۰۴-۱۰۶-۱۰۹-۱۲۳-۱۲۴-۱۲۵

۱۲۶-۱۲۹-۱۳۵-۱۳۸-۱۳۹

سلطان معظم ۲۶-۲۶

سیلمان شکوه ۲۵-۳۳-۵۰-۹۶-۹۷

۹۸-۱۰۱-۱۰۲-۱۲۴-۱۴۰

سنبهیل ۹۸

سموگڑ (میدان و گنذر) ۵۴-۱۱۲

سوتی (موضع) ۱۲۸-۱۳۶

۱۲۵

راجہ بہروز

راجہ پرنی سنگہ راجہ سری نگر ۹۸-۱۴۰

راجہ جیوت سنگہ ۲۸-۲۹-۳۰-۳۱-۳۴

۳۸-۳۹-۴۱-۴۲-۴۳-۴۴-۴۵

۱۰۱-۱۰۲-۱۰۴-۱۰۸-۱۰۹-۱۱۰

۱۱۱-۱۱۳-۱۱۴-۱۱۵

راجہ جے سنگہ ۱۱۰-۱۱۳-۱۱۴-۱۱۸-۱۲۰

راجہ دی سنگہ ۶۰-۱۶۳

راجہ رائے سنگہ ۳۹

راجہ رگھناتھ ۶۸

راجہ روپ سنگہ ۶۰-۶۲-۱۱۸

راجہ سچان سنگہ ۱۲۳

راجہ مکند سنگہ ۴۱

رام سنگہ رجوع کنید بر کنور رام سنگہ

راوستر سال ۲۱-۲۳-۲۶-۴۰-۴۲

راوہا سنگہ ولد راوستر سال ۱۲۳-۱۲۶

رنگ ۱۴۰

رستم بیگ ۴۳

رستم خان ۶۲

رشید خان انصاری ۱۲۴-۱۲۶-۱۲۹-۱۳۸

رعداندا ازان ۱۱۶

رگھناتھ رجوع کنید بر اراجہ رگھناتھ

روپ سنگہ رجوع کنید بر اراجہ روپ سنگہ

۱۰۰-۱۰۱-۱۰۴-۱۰۹-۱۱۰-۱۱۱

۱۱۲-۱۱۳-۱۱۴-۱۱۵-۱۱۸-۱۱۹

۱۲۰-۱۲۱-۱۲۶

داود خان ۶۰-۶۲-۱۲۳-۱۲۶-۱۲۹-۱۳۴

۱۳۸

دلیر خان ۹۹-۱۱۰-۱۱۲-۱۱۴-۱۱۸

۱۳۸

دکن ۱۲-۱۶-۲۰-۲۱-۲۸-۲۹

۳۰-۸۲-۱۰۲-۱۰۳-۱۰۴

۱۰۵-۱۱۱-۱۲۶

دو آب ۹۸-۹۹

دو گچی (موض) ۱۲۶-۱۳۱-۱۳۶-۱۳۸-۱۳۸

دون ۹۴

دھود ۵

دھولپور ۵۵-۵۶

دیبی سنگہ رجوع کنید بر اراجہ دیبی سنگہ

دیپالپور (موض) ۳۶

حرف ڈ

ڈہاکہ ۱۲۸-۱۳۹-۱۴۰

حرف ذ

ذوالفقار خان ۳۹-۵۹-۶۳-۶۶

۸۰-۸۶-۱۰۱-۱۰۳-۱۰۴-۱۲۳

۱۲۶-۱۲۸-۱۳۰-۱۳۱-۱۳۴

۱۳۵-۱۳۶-۱۳۸

حرف ر

راج محل ۱۲۴-۱۲۸-۱۳۰-۱۳۱-۱۳۲

۱۳۳-۱۳۴-۱۳۹

تر بیت خان

تہند رجوع کنید بہ ہٹہ

حرف ٹ

۱۱۵

ٹانڈہ

۱۱۲-۱۱۰-۱۰۹-۱۰۰-۳۵

ٹہٹہ

حرف ج

جسوت سنگہ رجوع کنید براہ جسوت سنگہ

۶۸

جھفر خان

۱۱۰

جونا گڑھ

جے سنگہ رجوع کنید براہ جے سنگہ

حرف چ

۹۷

چاندی (موضع)

۱۲۶

چتر بھوج چوہان

۱۲۴

چنار

۱۲۶

چندر اوت

۱۲۶-۱۲۵

چھا کھنڈ

۱۲۸

چولی (موضع)

حرف ح

۱۰۶-۱۰۳

حسن خویشیگی

۶۸

حسین بیگ خان

حضرت جہان بانی حضرت جہان پناہی (اورنگزیب)

۱۶-۱۵-۱۴-۱۳-۱۲-۱۱-۹-۷

۳۰-۲۱-۲۰-۱۸-۱۷

۶۳-۳۷-۳۶-۳۳-۳۲

۸۶-۸۵-۸۳-۷۶-۷۸

۹۲-۹۱-۹۰-۸۹-۸۸

۱۱۲-۱۱۰-۱۰۱-۹۵-۹۳

۱۴۲-۱۴۱-۱۲۶-۱۲۳-۱۲۰

حضرت شاہنشاہی حضرت ظل الہی رجوع کنید

بصا جعفران ثانی (شاہ جہان)

۱۸

حیدر آباد

حرف خ

۱۴۰-۱۳۵

خان بیگ

۱۲۴-۱۰۳-۱۰۱

خان دوران

۳۴

خان عالم

۹۶

خضر آباد

۱۱۰-۷۵-۷۴-۷۲-۷۱-۵۹

خلیل اللہ خان

۱۱۸

خواجگی مغل

۹۵

خواجہ شہباز

۱۲۷-۱۲۶

خواجہ کمال

۱۳۸-۱۳۷-۱۲۹

خواجہ مشکئی

حرف د

۳۳-۲۹-۲۵-۲۳-۱۳-۱۲

داراشکوہ

۵۲-۵۱-۵۰-۴۴-۳۳-۳۲

۶۶-۶۳-۵۹-۵۶-۵۵-۵۴

۸۶-۸۵-۸۳-۸۲-۷۶-۷۵

۹۹-۹۸-۹۵-۸۸-۸۷

اورنگ زیب رجوع کنید بحضرت جهان پنجمی

حرف ب

بارہ ۹۶

بادی ۱۱۲

باز بہادر راجہ کما یون ۹۶

باغ ابوسعید ۱۱۸

باغ ابراماد ۹۹-۹۸

باغ جعفر خان ۱۲۸-۱۲۵

باغ دھرہ ۸۳-۶۸-۶۶

باغ سرمندی ۹۹-۹۶

باغ فیض بخش ۱۰۰

بالوچی ۳۹

بتانی رجوع کنید بکدر بتانی

بدر ۵۴-۲۲

برار ۵۳-۲۹-۲۸

برمانیور ۱۵

بلوچ پور ۴۴-۴۳

بنگالہ ۱۰۱-۸۲-۱۶-۱۶

۱۰۲-۱۲۳-۱۰۹-۱۰۱

۱۴۲

بورہ (موضح) ۹۶

بہادر پور

بہادر خان

۱۴۵-۱۴۴

۸۰-۶۶-۵۹-۳۹

۱۱۲-۱۱۰-۱۰۶-۱۰۳

۱۲۰-۱۱۸-۱۱۶

۱۲۴-۱۲۳

بہاگ نگر ۱۸

بہاؤ سنگہ رجوع کنید بہاؤ سنگہ

بہدور ۵۵-۴۶-۴۵

بہروز رجوع کنید براجمہروز

بہلول لودی سلطان ۱۲۱

بہمن یار رجوع کنید بہ اعتقاد خان

بینہلی (قلعہ) ۱۱۵

بیجا پور ۵۲-۵۱

بیگم صاحبہ (جہانی آرا بیگم) ۸۱-۴۶

حرف پ

پٹنہ ۱۲۴-۱۰۱-۱۰۰-۲۵

۱۳۸-۱۰۹-۱۲۵

پدتی سنگہ راجہ سرنگ رجوع کنید راجہ پدتی سنگہ

پردل خان ۱۱۵

پنجاب ۱۱۰-۸۸-۸۲-۵۶-۲۵

حرف ت

فہرست اسمائے مردمان و بلاد و قلعجات و آبہائیکہ در واقعات عالمگیری مذکور شدہ اند بہ ترتیب حروف ہجاء

حرف الف	
اعتماد خان بن آصف خان موسوم بہ بہمن یار ۶۷	آب چنبل ۵۵-۵۰-۴۶-۴۵
اعلیٰ حضرت رجوع کنید بصاحبقران ثانی -	آب سوئی ۱۳۱-۱۳۰-۱۲۹
اکبر آباد ۳۳-۳۰-۲۹-۱۵-۷	آب گنگ ۱۳۲-۱۳۱-۱۲۷-۱۰۱
۸۶-۴۷-۴۶-۵۶-۴۵-۴۴	آب زبرہ ۳۸
۹۸-۹۷-۹۶-۸۸-۸۷	ابراہیم خان ۸۷
۱۱۰-۱۰۹-۱۰۵-۱۰۴-۱۰۲	اجمیر ۱۲۶-۱۱۵-۱۱۲
۱۱۱-۱۱۲-۱۲۶-۱۲۳	احتشام خان ۱۲۳
۱۳۸-۱۲۴-۱۱۳	احمد آباد ۱۱۵-۱۱۰
۱۲۷-۱۰۴	اخلاص خان خوشیگی ۱۳۹-۱۲۶-۱۲۳
۱۲۶	اسفندیار بیگ خوشیگی ۱۰۳
۱۲۳	اسفندیار خان ۱۳۵
۱۱۲	اسلام خان ۸۷-۸۱-۶۲-۳۹
۲۶-۳۵-۳۰-۲۹	۱۳۱-۱۲۶-۱۲۳-۱۰۱
۵۴-۴۳	۳۶-۱۳۷-۱۳۸
۱۰۰-۹۸	اسلام قلی مخاطب بخدمتگار خان ۶۸
۱۲۶-۱۷	استقام ولایت ۱۴۲-۱۴۳
۲۴-۲۲-۲۱-۲۰	

پرداخت و بنور شمع ایمان و بدرقه اسم اقدس آفریننده جان و جهان طریق
منزل عقبی طی فرموده بفر دوس برین خرامید- چون بنا بر اقتصائی روزگار در
آن صین هیچ یکی از شانها را بهائی عالی تبار و امرائی رفیع القدر^(۱) حاضر نبود لاجرم
تنی چند معدوده از خواجه سرا و غیره^(۲) نفس^(۳) محفوظ بر حمت پروردگار آن شهریار
سپهر اقتدار را بخلاف قانون شایان نامدار و دواب آبا و اجداد بزرگوارش تشریف
صبح نخستین بکشتی نهاده از راه دریای بگنبدی که معمار بهمت جودش^(۴) بهمین مصلحت
بنا فرموده بود بردند- و قصات و اشراف و اعیان شهر و علماء و فضلا و صلحا
وقت حاضر آمده بر آن حضرت نماز خواندند و مطابق سنن سینه سید المرسلین
صلوات الله و سلامه علیه جمیع لطیف و جید تشریفش در آن مرقد منوره و مفتح^(۵)
نهاده بمغفرت سبحانی و رحمت رحمانی سپردند- انا لله وانا الیه راجعون-

(۱) در نسخه (ب) "امرائی عالی مقدار"

(۲) در نسخه (ب) "لاجرم معدود و از خدمتگاران خواجه سرا و غیره" و در نسخه (د) "لاجرم تنی"

معدود و از خواجه سرا و غیره"

(۳) در نسخه (الف) "نفس محفوظ"

(۴) در نسخه (ب) "که معمار بهمت خود"

(۵) در نسخه (ب) "بر آن حضرت تبار خواندند"

(۶) در نسخه (ج) "جید لطیف و جید تشریفش در آن مرقد منوره و مفتح مطهر"

و در نسخه (د) "جمیع لطیف و جید تشریفش در آن مرقد منوره و مفتح مطهر"

یافته خیر خواهان صمیم القلب^(۱) بر طه بلا مبتلا گردانید. اما بیا من نیت درست
تدبیر صایب آنحضرت در ممالک وسیع هندوستان و قلمرو بیکران فرمان فرمای
جهان فتنه نتوانست چشم کشاد^(۲). و امور سلطنت و مهمام دولت بقانون مرآت
نمشیست یافته اصلاً از منبج اعتدال خارج نیفتاد. تا آنکه غره صفر سینه بکینار
و هفتاد و سه از حکمت خاند عنایت از لی شربت گوارائی شفائی کامل بکام حال^(۳)
خسرو عادل و شهر یار باسل و باذل رسیده^(۴). نوید امن و امان بمسامع جهانیان^(۵)
پیچیده گلبانگ هجست و سرور بر زمین و زمان در گرفت. و غلغله کوس و نشاط
ساکنان سبزه بساط سپهر را سرخوش پیمانه شهنیت گردانید. و امور ملک و ملت
رواجی تازه و رونقی بی اندازه یافت.

و در شهر رجب شانزده یک هزار و هفتاد و شش بندگان حضرت خاقانی صاحبقران
ثانی در دولت خاند اکبر آباد جلالت حبس بول بمقتی آزاد و رنج افتاده و روزی
چند پیلوی مبارک بر لبتر ضعف و ناتوانی نهاده شب دوشنبه بست و ششم شهر مذکور
پس از انقضای سه گفتری نجومی ثنائی ارجحی الی ربک راضیه بسمع رضا شنیده
در غایت شعور و هوشیاری بسان بیدار دلان معنی آگاه یا مضائی امر و صیت

(۱) در نسخه الف "خیر خواهان صمیمی را" و در نسخه دج، و دد "خیر خواهان و هواخواهان صمیمی را"

(۲) در نسخه د ب "نتوانست چشم باز کرد"

(۳) در نسخه د ب "شهر یار باطل و باذل". و در نسخه د الف "شهر یار باذل"

(۴) در نسخه د ب "بسماع زمانیان جهان پیچیده" و در نسخه دد "بسماع زمانیان و جهانیان"

گردید و در تنگهای جبال ما واگرفت۔ و از مرناسازی آب و هوائی کوہسار
امراض شدید و بیماری ہائی متضادہ بران وحشیان و شست بیماری گشتہ و سیکر
از رفقا و اعوانہ اوراہ آخرت پیو دند و خود اقبال نیز در آشام ہمین بلیہ مبتلا
گشتہ جمعی کثیر بر فرش رنجوری غلطیدند۔^(۱) یا وجود این معظم خان قدم ہمت فشرده
مدت یکسال در آن ولایت کوس استقلال بنواخت تا آنکہ خود نیز بر بستر ناتوانی
تکیہ نمودہ^(۲) بر مرض الموت مبتلا گردید و از آثار و علامات بر سفر ناگزیر متیقن شدہ
بحکم ضرورت بہ ہمید بساط مصالح ہمت گماشت۔ و حاکم آن ولایت را کہ سر
گردان کوه و دشت ادبار بود مضمون احسان ساختہ پیشکشی لائق بر و مقرر کرد
دست ازان مملکت یا زداشت۔ و همچنان بیمار و مریض بہ بنگالہ آمدہ در
انک مدت نفس و اسپین^(۳) شمرده ازین نشانی ثبات رخت بعالم باقی برد۔
و تاریخ روز چارہ شنبہ دوم رمضان سنہ یک ہزار و ہفتاد و فراش قضا بساط
حیات آن امیر اعظم و سپہ سالار معظم بدست اجل نور دیدہ بر رویش جلیبا خاک
و نقاب تراب انداخت۔

و در سوم شوال سنہ یک ہزار و ہفتاد و دو ہجری مرض حلی برداشت اقدس
حضرت جهان پناہی طاری گشتہ بر بستر رنجوری تکیہ فرمود۔ و مدت بیماری امتداد

(۱) در نسخہ (الف) در آشام ہمین بلیہ مبتلا گشتہ بر فراش رنجوری غلطیدند۔

(۲) در نسخہ (ب) و (د) تا آنکہ خود بر بستر بیماری تکیہ نمود۔

(۳) در نسخہ (د) در انک مدت تا بیستین شمرده۔

(۴) در نسخہ (ب) و (د) از غلبہ سن جلوس اورنگ زیب، عالمگیر۔

ذکر در باب رحلت نمودن معظم خان ازین جهان قانی طرف عالم جاویدی
 بمرض شدید بتاریخ چهارشنبه دویم رمضان سنه یک هزار و هفتاد و هجری
 و نیز بنحوی که دیدن حضرت جهان پناهی بتاریخ سویم شوال سنه یک هزار و هفتاد
 و دو هجری و باز صحت یافتن آنحضرت بر وزغره شهر صفر سنه یک هزار و
 هفتاد و سه هجری و متوجه گردیدن حضرت صاحبقران ثانی شاه جهان
 یادشاه غازی ازین دار فنا بصوب عالم بقابلعلت حبس بول شب و شب
 بست و ششم رجب سنه یک هزار و هفتاد و شش هجری در اکبر آباد:-

چون معظم خان از آنجا که پیش قدمان مہر و فن سپہداری و قدوہ و دقیقہ سنجان
 عالم سرداری بود و از قوانین ملک ستانی و ملک داری کما ینبعی آگاہ بود و چون
 تمامی ملک بنگالہ را از تصرف شاہ شجاع بر آورده در تحت ضبط در آورده در آن
 دیار رایت استقلال و اقتدار برافراشت و بمقتضای حمیت و بسلالت ہمت
 بتخییر ولایت آسام گماشتہ و آن مملکت وسیع در شمالی ملک بنگالہ واقع شدہ
 و از مدت دراز از تصرف لشکر بنگالہ مصئون بود و درین مدت ہیچ یکی از حکام
 سابقہ و حال را نقش تخییر آن ولایت بر صفہ ضمیر و لوح خاطر حسن ارتسام و بہت
 تصویر نیافتہ درین ولایت آن خان شہامت نشان باعانت اقبال جهان گشا
 بادشاہی و امداد بہت بلند باندک سعی و تلاش کنند تدبیر بر شرف تخییر آن کشور
 بند ساختہ بی محاذ آمد و مرزبان آن دیار با وجود کثرت جمعیت و سپاہ
 و سامان ملک داری تاب مقاومت بلکہ اقامت نیاورده آوارہ کوہستان

ولایت دل برداشته یا میران ولایت مکه بساخت^(۱) و با همان چهل و پنجاه کس که ادا
حق نمک واجب شناخته در سهولت و صعوبت و شدت و رخا قدم بهت و در راه
حقیقت و وفا که پیرایه نیست مردان است پسرده بود ندیر نو از نه شسته با تمامی
اهل میت خود به رخنگ شناخت و جمیع ملازمانش یا خان بیگ که از عهد اُمّی
دولتش بود در دژها که ماندند و اسباب سلطنت و اثاثه دولت و کل کارهای
و بیوتات آنجناب که بواسطه عدم فرصت و تا مساعدت وقت گذاشته رفته بود
معلم خان در سرکار جهان مدار ضبط نموده در نگاه و الا ارسال داشت و بمیان
عنایات بیغایات ملک المنان^(۲) ممالک محروسه هندوستان بی مساهمت غیری
و تصرف اولیائی دولت اید بنیان قرار گرفت و از فیضان ابرمعدلت خاتمان
گردون توان رشک فرمائی روضه جنان گردید-

سیلمان شکوه که از خوف و هراس افواج گیتی ستان به پناه رسید ارسری
خرامیده کوستان را ماوای خود ساخته بود و سعی راجه جی سنگه زمیندار مذکور سزنجیر
اطاعت شهریار کشور کشا فریدون فرآورده او را مصحوب پسر خود بدرگاه آسمان
جاء فرستاد و بکلمهایون در قلعه گوا بیار محبوس گشت و راجه پرتقی سنگه مرزبان
کوستان در جلدوی این خدمت و جزائی اطاعت بمنصب هزاری ذات پانصد
سوار سراقچاره برافراشته در سلک ملازمان درگاه عالم پناه انتظام یافت-

(۱) در نسخه (الف) "ولایت مکه شناخت" است

(۲) در نسخه (ب) "و بمیان عنایت انردی"

بجست آوردن سلطان تعیین شده بود رسید. فدائی خان حسب الحکم جهان مطاع
 سلطان را بر محبت خان سپرده خود بگور کهنه که بجای گیش تنخواه بود شتافت. (۱۱) محبت
 خان سلطان را در دار الخلافه شاهرجهان آباد بدرگاه عالم پناه حاضر آورد حسب الحکم
 اقدس آن سلطان خردوشمن پای بند و زندان دساز گشته. پس از چندگاه در قلعه
 گوالیار محبوس گردید. معظم خان بعد از فرستادن سلطان بدو ماه پایانی پیدا کرد
 از رودخانه مالده عبور نمود اما قریب سه هزار کس درین پایاب غرق گردید فدا گشتند.
 و شاه شجاع بر عبور عا کر منصوبه آگاهی یافته بنای استقلالش فرو نشست و پاپیل
 و پنجاه کس در سفینه نشسته در غایت اضطراب جریده بدها که شتافت و سایر اموال
 و اسباب آنجناب که در آن منزل ماند معظم خان همه را فراهم آورده مصوباً خلاص
 خان خویشگی بدرگاه جهان پناه ارسال داشت. و اسلام خان بسبب بدعاشی
 معظم خان بنوه آمده پیش از عبور رودخانه مالده برخاسته عازم درگاه ثریا جاہ
 گردید. و مخلص خان باستصواب معظم خان با تائید بیان خود در راج محل طرح اقامت
 انداخت و معظم خان با جمیع لشکر ظفر اثر لوائی اقتدار بصوب دها که مرتفع ساخت.
 و شاه شجاع از قرب وصول جنود نصرت موعود از سلطنت و فرمان روائی آن

(۱۱) در نسخه دج: "که در جایگزین تنخواه یافته بود شتافت"

(۱۲) در نسخه اب: "پای بند زندان گشته"

(۱۳) در نسخه دالف: "اما سه هزار کس در آب غرق گردید فدا گشتند" و در نسخه اب:

"اما قریب سه هزار کس درین پایاب غرق ببحر فدا گشت"

(۱۴) در نسخه دد: "نصرت معبر"

مشکی را از پیش برداشت - و مشکلی طریقه مراجعت پذیرا گشته بشاه شجاع پیوست -
 و مخلص خان و عبدالله خان بعد از محاربه موضع گمیری به باد نهرار سوار^(۱) آمده
 بعسکر فیروزی آثار پیوستند و دلیر خان نیز از سپس مصاف از دو گنجی باد نهرار
 سوار از تابینان خود آمده در کوسی باداؤد خان و رشید خان ملحق گردید - و چون
 داؤد خان نواره مختصر از پلینه همراه خود آورده بود سپاه فیروزی دستگاه بران نواره
 از آب عبور نموده هفت کرده مالد ساجل رودخانه معسکر گردانیدند - درین
 اثنا سلطان محمد از بد معاشی خود از شاه شجاع متوهم گشته بخوی که از اینجا رفته بود
 بهمان هیأت از اینجا باز آمد - و چون پیش از توجه خود درین باب باسلام خان
 ایمائی کرده است دعائی عهد و پیمان بادشاهی فرموده بود راست با و تاق خان
 مذکور رسیده نرول نمود - و از درگاه آسمان جاه فرمان صادر شد که سلطان برای
 روانه حضور اشرف نماید - بنا بران معظم خان ذوالفقار خان و فدائی خان^(۲) بوقتاً
 و حراست آسمان تعیین کرده روانه درگاه و الاساخت - و ذوالفقار خان در
 اثنائی راه بر بستر نخوری پهلونهاد بنا بر اشتداد مرض در آله آباد توقف نمود -
 و فدائی خان با تابینان خود لوازم حرم و شرائط سیقت پرداخته سلطان را در پاکی
 نشاند روانه شد - چون بگذر بتانی^(۳) رسید محرمت خان که از درگاه خلایق پناه

(۱) در نسخه الف "مخلص خان و عبدالرحمن تیرامی"

(۲) در نسخه دج "باده نهرار سوار"

(۳) در نسخه رد "بر قات و حراست"

(د) در نسخه الف "بکیلا بتانی" - و در نسخه دج "کیلا بتانی" - و در نسخه د "بکیلا بتانی"

و توپ و تفنگ شعله بار برداخته - از سدائی ضرب زن بسان رعد غلغلہ دگنید
 دوار انداخته - و شاه شجاع سحر کث حله بائی مردانه آورده از بالائی بنشیند
 دوید - اما مبارزان جانباز بنشینند تیر عالم گیر و ضرب توپ جهان کشائی مجال
 نداده باز گردانیدند - تا آنکه شب از نصف تجاوز کرده و حجب از خدنگ و کیسه
 باروت تنی گشت و دلبران هر طرف ایس تلاش و تردد بپتو آمده لاجرم دست
 از آویز و ستیز باز کشیدند و در بهمان عرصه ناموس و تنگ خیام برافراشتند و پاید
 آرام کشیده طلایه مرد و سپاه از معسکر بیرون آمد و بسان ماه تا صبحگاه چشم در راه
 حرم و تیغ باز داشتند - بیت

طلایه برآمد ز هر دو سپاه شده پاس داریزه تا صبحگاه^(۳)

چون از طنطنه طلوع خاقان دارالملک انجم سپاه ظلمت راه انزمام پیود و مساحت
 جهان نورانی گشت جنود اقبال از عقب فوج فوج و توپ توپ رسیدن گرفت
 شاه شجاع در اینجا اقامت مناسب ندیده بیانده شافت و عساکر منصوره
 از آن محل مراجعت نموده بر آج محل آمد و اسلام خان و دیگر بنده با پایتخت باز
 در دو گنجی لوایی اقامت برافراشتند - و داؤد خان که در کونی نشسته بود بواسطه
 امتناع خواجه مشکئی نتوانست عبور نمود درین ولایت استیلا مرتفع ساخته

(۱) در نسخه ۱، پ، و توپ و تفنگ برق کردار برداخته - و در نسخه ۲، د، اشتعال سهام
 چون نار توپ و تفنگ شعله بار برداخته -

(۲) در نسخه ۱، پ، در حرم و اصیاط و حفظ باز داشتند -

(۳) در نسخه ۱، الف، شده پاس بان تا دم صبحگاه -

(۴) در نسخه ۱، الف، فوج فوج و طلب طلب -

و تانی بجانب سوتی در حرکت آمد - و افواج ظفر شعار از دنبال او جلوریزگان
 روانه شد و سپین^۱ بست و نه روز بر سر دو گنجی رسید - و سپاه موکب اقبال
 درین مدت بتعاقب آنجناب سرگردان می شتافت بیک ناگاه عطف عنان
 فرموده آتش قتال برافروخت - و مبارزان لشکر اقبال که از دنبال بی تو زنگ
 می آمدند حیرت زده ناچار متوجه پیکار گشتند - و در وقت عصر ناپره محارب در
 گرفته شعله کشید - و از دیران محفل ظفر منزل قریب چهار هزار کس بر سر کار رسید
 دیگران همه عقب مانده بودند - ذوالفقار خان باسی صد سوار که دران هنگام همراه
 داشت در برابر شاه شجاع افتاده قدم سمیت در میدان جلادت میفشرد و فدائی
 خان که هنگی دو لیست سوار با او رسیده بودند از روی حمیت و بیالت بمسد
 ذوالفقار خان رسید - هر دو خان شهماست نشان هنگامه کشش و کوشش را
 گرم داشتند و ترددات نمایان و تلاشهای شایان بنظر رسانیدند - و اسلام خان
 و دیگر بهادران را هنگام صفت آرائی بلندی پیشرو آمده و قایم امن گردید -
 و معظم خان که صاحب فوج ثبت^۲ بود از پس ذوالفقار خان بجانب اسلام خان
 مائل گشته در انطرف قیام و زریده شدت جنگ و صعوبت کار بر ذوالفقار خان
 و فدائی خان افتاده تا نصف شب از طرفین آتش قتال و اشتغال سهام بخواب

(۱) در نسخه (ب) و در لیت و نه روز^۱ و در نسخه (د) از دنبال ریزر کنان سوار شد

هشت و نه روز بر سر دو گنجی رسید

(۲) در نسخه (د) بلندی پیشرو آمده و قایم امن گردید

(۳) در نسخه (الف) و معظم خان که صاحب فوج بود

و شاه شجاع فرصت یافته از آن پل مجال عبوری یافت بی غائله رسید چشم زخمی
 عظیم به لشکر فیروزی اثر می رسید و کایقباحت می انجامید درین وقت معظم خان
 مجال یافته از همان راهی که شاه شجاع شتافته بود از عقب روان شد چون
 بر سر خیمه می رسید که یکه تاز خان بقتل رسیده بود رسید اسفندیار خان از جانب غنیم
 بر سر پل ایستاده بود بقدم ممانعت پیش آمده و از ضرب تیغ بهادران موکب
 اقبال روانه کشور عدم گردید - و شاه شجاع از قتل اسفندیار خان و عبور جنود
 فیروزی نشان آگهی یافته بنائی استقلالش مترنزل گشت و دیگر مجال استقامت
 نیافته با سلطان محمد و خان بیگ و تمام سپاه خود بجانب قریه گریه توجه نمود
 و قریب پچهار صد سوار در گریه داخل شده خود را قائم ساخت - و مبارزان
 کتیبه نصرت نصیب متوجه آن موضع شده نگیان وارد در میان گرفتند و چون شاه
 انجم سپاه از تخیر روی زمین طول شده ببحار مغرب شتافت و سپاه سیاه
 پوش شب جلوه گرفته سرادقات ظلمات گرد آفاق بر افراشت معظم خان صید
 یارام اقتاده را را کرده بنجیمه خود مراجعت نمود و گفت بهنگام شام و بوقت شب
 با غنیم اگر نه برون شده باشد در آن محنت مبارزان کار دیده جاگزینداشته اند
 اکنون از دست ما جانبر نمی تواند شد - چون طلوع صبح از بیابانی مشرق سمت
 ظهور پذیرد محاصره انداخته و سنگباری کنم - و شاه شجاع شب در آن موضع نبات
 قدم ورزیده روز دیگر مقام کرد و سپاه متفرق شده او را اطراف و جوانب
 فراهم آمده فی الجمله جمعیتی پدید آمد - روز سوم از قریه گریه بر آمده به نگیان

دران رودخانه بسهولت دست دهنده شاه شجاع بعد از دوازده روز از محلی که
 مضرب خیا مش بود بغرم رزم سوار شده لوائی استقلال متفع ساخت دلیل بر مغنم خان
 آمد مغنم خان نیز بقانون نبرد در میدان صف آراسته مستعد مقابلیت آید و
 یک نیم بهره روز بلند شده هنگامه آویز و ستیز گرم شد و بیاد حمله دلاوران طرفین
 آتش جنگ و نبرد زبانه کشیده رخت پستی جمعی متحرک گردانیدند آنگاه شاه شجاع
 بمقتضای الحوب خد غمعه عمل نموده با دستگی عطف عثمان فرمود و از مقابل لشکر
 فیروزی اثر منحرف گشته بنمکین و دقاره روان شد و آوازه در افتاد که اند
 جنگ پهلوتی کرده برای محل مراجعت نمود لاجرم جمیع سرداران و سپه کشان
 جنود اقبال از جبر گزشته بیگامشی آنجناب روان شدند و شاه شجاع بیکبار
 بجانب جبری که بغاصه نیم کرده پایان آب ترتیب یافته بودند و تیز راند و بر سر
 یک تازمان که با سه صد چهار صد سوار بمجا فطت جبری پرداخت لبان برق درخشیده
 او را با همراهایانش بضر سهام خون آشام و سیوف صایقه یار بر خاک هلاک
 انداخت و از جبر عبور کرده دران طرف متوجه افواج قاهره شد چون سپاهش
 بجزر دیگر که پیش روی لشکر نصرت پیکر بود نزدیک رسید ذوالفقار خان جرأت
 رستی و جلالت حیدری بکار برده با شش و هفت مرد دلاور لبان برق
 قاطع چست و چابک خود را بر سر جبر رسانیده فی الفور آتش در جبر زده شعله
 تار بلند گردانید و جبر سوختن گرفت و مخالفان مجال عبور نیافته آن روی آب
 صف کشیدند اگر ذوالفقار خان این کار دست بسته را بظهور نمی رسانید

چنان بیدارنگی بر بود آرام که به مرغ نعمت خانه شند ام
 دہان آسیا از دانبے بہر تنورا ز خوردن نان صائم الدہر
 ز بی تانی دہان بر روی مرم بنی جنید چون لہلہ گندم

چون قحط و تنگی در راج محل بغایت رسید و مردم لشکر بجز گراہیدند زیرا کہ راج
 محل پشتہ بیش نیست و پیرامونش از آب محیط گشتہ آن مقدار غلہ کہ آدم و دواب
 این لشکر را کفایت کند صورت امکان نہ داشت۔ بنا بران آنہا بعد از دو ماہ چو
 طاقت طاق شد ہمہ برخاستہ نزد معظم خان بمعصومہ بازار شتافتند۔ و از محنت
 تنگی و صعوبت بی تانی نجات یافتند۔ و شاہ شجاع سپاہ خود را توڑک ساختہ از
 حصار آب بیرون فرامید و بیک ناگاہ داخل راج محل شدہ خود را قائم
 گردانید۔ و تا دو ماہ کوس استقلال کوفتہ پس از آنکہ موسم بارش قریب پایا
 رسیدہ و طغیان آب آلود شدت بحارہ رو بقلبت و تنزل بہادہ سپاہ خود را آرستہ
 و لشکر را توڑک ساختہ روی جلالت و تہور بجانب معظم خان بہاد و بغایت مژدا
 در رسید معظم خان بر توجہ آنجناب وقوف یافتہ باستعداد مقابلہ از معصومہ بازرا
 بیرون شتافت و اندانجا مقدار چہار کردہ مسافت طی کردہ از دریا چگمہ دران
 سرزمین می گردوزد گزشتہ اقامت ورزید۔ و دو حیران رود مرتب گردانیدہ یکی
 متصل معسکر خویش و دیگر بمفاصلہ نیم کردہ پایان ترکہ عبور لشکر فیروز بی اثر

(۱) در نختہ دب "موسم باران پایان رسید" و در نختہ ۱۵ "موسم بارش قریب پایان رسید"

(۲) در نختہ ۱۶ "و طغیان میاہ"

(۳) در نختہ ۱۷ (الف) و دب "از دریا کہ دران سرزمین"

برق زهر سوئی بتاب دگر	دشت زهر جوئی پیر آب دگر ^(۱)
برق بششیر برآورد تاب	گشته زهره پوش سواران آب
رود زمستی بفعان آمده	دور خرابی بکیران آمده
آب فراخ و همه را راه تنگ	آمده لشکر همه از آب تنگ ^(۲)
لشکر انبوه چو دریا بجوش	سیل ز جنبین آن درخوش
پائی ستوران بزین در شده	گا و زمین را سم شان مرده
خیل لشکر همه بر روی آب	راست چو دریا که برآز حباب
بود هر جا که نزول سپاه	تنگی جو بود و فراخ گاه

معظم خان بواسطه کثرت باد و باران یا پانزده هزار سوار در موضع معصومه بازدار
 طرح ثبات و قرار انداخته لشکر با از تعب و تردد و شدت آویر و تیزبیار میدند
 و فدائی خان و دیگر امار و منصبداران که مجموع پانزده هزار سوار بودند بموا میدید
 معظم خان در راج محل اقامت ورزیدند و مقرر شد که رسد غله از معصومه بآنها
 بلشکر راج محل رسیده باشد و حال آنکه از معصومه بازدار بکندانه غله رسیده و لشکر
 راج محل از قلت طعام و کثرت آب استوه آمدند و غله بمرتبه غلو کرده که سیری
 به خیمه و بیه هزاران خون جگر میسری شد و گاه نمی شد و مردم بجائی طعام خون جگر
 می خوردند نظم

ز تنگی اگر فقیر و گر غنی بود بخوان رزق او خون نجوی بود

(۱) در نسخ (الف) و دج "دشت زهر جوئی پیر آب دگر"

(۲) در نسخ (الف) و دج "آمده لشکر همه از آب تنگ"

سرداری و دید بیه سپهری^(۱) باز بجانب سوئی شتافت - و ذوالفقار خان بارج
محل مراجعت نموده و فدائی خان و اسلام خان و خاتمان دیگر با هفت هزار سوار
در دو گنجی قیام ورزیدند - و کارشکرا از سر نسق و نظام یافت و وجود سلطان
از افواج نصرت اقتراح^(۲) یکی کم نگرفتند - تا آنکه موسم بارش در رسید و ابرهای
سیاه از هر طرف پدید آمده روی هوا سمت تراکم پذیرفت - و از قطرات
مطرات میاه بر روی زمین سیلان آمده^(۳) و دریا را از کثرت آب و هوا غیا
در سر افتاد - و هر طرف موج خیز طوفانی صورت ظهور یافته از هبوب و نسیم
و صبا و دبور شمال و جنوب آب گنگ چار موج زن گشت و بمعنی کظلمات
فی بحر لجی یغشه موج من فوقه موج من فوقه سیلاب ظلمات
بعضها فوق بعضی در صورت وقت حسن پیدائی یافت نظم
ابر سر پرده بیا لاکشید سبزه صف خولیش بصحر کشید
سیل غمان بسکند تندی گزاشت باد بر بنجر نگاهش بداشت
تندی سیلاب ز بالای کوه از شغب آورد زمین راسته^(۴)

(۱) در نسخه (ب) "دید بیه سردری و کوکبه سرداری" - در نسخه (ج) "دید بیه سرداری و کوکبه سپهری"

(۲) در نسخه (ج) "افواج نصرت امواج"

(۳) در نسخه (ب) "موسم برسات در رسید"

(۴) در نسخه (الف) "و از قطرات مطرات روی زمین بسیلان آمده"

(۵) در نسخه (ب) "سیل غمان پس به بلندی گزاشت" و یاد بر بنجر نگاهش بداشت

(۶) در نسخه (الف) "از شغب آورد زمین راسته"

دریا بتلاطم درآمده هر موجی بسان کوه بروئی آب می نمود مصرع

شب تاریک و صده موج و دریای بی جل و لک

پاره از جواهر و مرصع آلات و اشرفی برداشته یاد و سه خواجه سرا و خدمتگار محرم را
 دروازه سرا پرده را باز کرده برآمد و در زورتی نشسته پیش شاه شجاع شتافت -
 و چون خورشید جهان تاب شاد روان ظلماتی بریده از میان خلوت کنده خاوری
 برآمد شاه شجاع باندازه آنکه چون سردار لشکریان که شهنشاده و الایبار است
 آمده باشد لشکر را جز آنکه براه اطاعت پویه زنند و سر نیزه انقیاد در آورند چه
 گریز نواره را آراسته و توڑک ساخته بدین طرف فرستاد تا جمیع امراد سپاه از آب
 گزشته شرف ملازمت حاصل نمایند - از وقوع این مقدمه حیرت افزا و لشکر
 بادشاهی طرفه شورشی پدید آمد - و ضعیف و شریف و صغیر و کبیر انگشت حیرت
 بدندان گرفته بفکر حکم بادشاهی و چاره کار خویش فرو شدند و سپاه از بی سری
 چون تن بی سر بر هم خورده شد و سر رشته کار را بر گشت - آخر کار جمیع امراد و سردا
 فراهم آمده نواره شاه شجاع را بتوب و تفنگ تقابل کردند و بسینه پیش آمدند -
 لاجرم نواره برگشت و روز سوم معظم خان از سوتی و ذوالفقار خان از راج
 محل آمده انجن مشاورت آراستند و جمیع بنده های روشناس بادشاهی دینجا
 مجتمع گشتند و بعد از قبیل و قال قرعه سرداری بنام معظم خان زدند و قلمه سردار
 آن سپاه یا اسم آن خان عالی شان داشتند - آنگاه معظم خان بیدرته سروری و

یافت خبر ز آمدن این سپاه کرپی شمشیر برید است راه
از غضب افکند برابر و گره و ز پی گین کرد کمان را بنره
معظم خان چند منزل کشتی بدست آورده قریب بسه هزار کس را از آب سوتی گزید
سید عالم که بفرمان شاه شجاع با هزار جوان شجاع در مقابل معظم خان طرح افتاد
انداخته بود بر جوآن جماعت و قوف یافته ناگهان بر سرشان ریخت و بتیاری
تبع شعله بار سفینه حیات جمعی کثیر را غرقه کرد آب فنا گردانید و بقیه السیف سلسله
اسیری کشیده به نزد شاه شجاع ارسال داشت و بجانب کوی آمده همانجا طرح
اقامت افکند تنه چند که از آن ورطه هلاک نجات یافته بودند باز بار و فتنه
معظم خان پیوستند و ازین تدبیر که معظم خان اندیشیده بود بنا بر تقدیر کاری
از پیش زرقه قضیه منعکس گردید و داد و دهان با پنجه از سواران زینت و رشید خان
نیز از حضور سلطان محمد بدان ضلع نامزد گشته یاد و دهان پیوست و خواجه مشکلی
با هزار سوار جنگ جواز مجسک شاه شجاع برآمده خود را در نواره انداخته در غایت
چستی و چابکی بدان طرف رسانیده در محاذی داد و دهان نشسته آنها را از غیوه
مانع گردید چون دو ماه بدین رنگ بسر آمد سلطان محمد که سردار لشکر بود از
روی خیل و نادانی و غرور جوانی دل از مهر پدر فریادون فر برداشته با شاه
شجاع رجوع آورد و ابواب رسل و رسائل مفتوح ساخته پنهانی عرائض خلایق
آمیز در خدمت عم بر گوار ارسال داشت و پس از رسوخ عهد و پیمان شیخی
که از نمایند ظلمت حاسه بصر از رویت اشیاء عاقل بود و از همپو بار و اعراض
(۱) و نیز (دج) شجیه که از غایت ظلمت حاسه بصر از رویت آشتا عاقل نموده بود

و ما هیچ لوائی سلطانی از مطلع قرب شرف سطوع پذیرفت و قریب به چهار
هزار از ملازمان شاه شجاع که هنوز مجال عبور از آن روی آب نیافته بودند
از رسیدن افواج قاهره دست و پاگم کرده ناچار بر بلج محل مراجعت نمودند.
و ذوالفقار خان با پنجاه سوار داخل راج محل شده و آن مردم را استمالت
نموده همه را نزد سلطان فرستاد تا در سلک ملازمان بادشاهی انسلاک یافتند.
و سلطان با افواج اقلیم تان این روی آب مقابل غنیمت شسته خیام و خرگاه تا
گنبد آنگون برافراشت. و مظلم خان با پانزده هزار سوار از سلطان جدا
شده بر سر موضع سوتی^(۳) که در آن محل آب کم پنهان است و همگی پنج دریا از آب
بزرگ جدا شده بدان طرف افتاده رحل اقامت^(۴) انداخت تا مخالفان از آن
راه عبور کرده نواره را بدلا که نتوانند برود. و شاه شجاع تمامی نواره را بپایانده
برده در اینجا بر سر استقامت نشست. نظم

تیغ زن شرق ازان سوی آب	تیغ بر دهن آخته چون آفتاب
در همه خشکی و تری لشکرش	برده ز عالم همه خشک ترش

(۱) در نسخ (ب) و (ج) "انتظام یافتند"

(۲) در نسخ (ب) "یاده هزار سوار"

(۳) در نسخ (الف) "بر سر موضع جولی"

(۴) در نسخ (ب) "رخت اقامت انداخت"

(۵) در نسخ (د) "از آن آب عبور کرده"

(۶) در نسخ (ب) "تیغ زن برق"

(۷) در نسخ (الف) و (د) "تیغ بر دهن تاقت"

بی آنکه درین باب تا ملی نمایند این خبر را حیف را محل بر حقیقت کردند و باتفاق
 یکدیگر از لشکر فیروزی اثر بر آمده عثمان مراجعت را بجانب اکبر آباد و انعطاف
 دادند و سپاه فیروزی در سنگاه از او که خواجه کمال گذشته بمقصود آباد رسید^(۱)
 و از آنجا روی همت بجانب راج محل نهادند و شاه شجاع از گله طیبل
 کوچ زده بجناب استیصال قطع منازل فرموده براج محل در آمد و اهل حرم سر
 خود را بتمامی منسوبان و اموال و اسباب در نواژه انداخته بدو گنجی که از
 راج محل شش کرده فاصله دارد ستافت و آن موضع را قائم کرده طرح
 اقامت انداخت و اله وردی خان که از در فاقش پیوسته کرده در راج
 محل ماند و آنجناب ازین معنی سخت بر آشفت و خشناک تر گشت و براج
 محل آمده اله وردی خان را با سیف الله سپهرش گرفته بسید قلی داد و سید
 قلی بموجب اشاره آنجناب هر دو را بدرقه تیغ آیدارد و آن ملک عدم
 ساخت و آنجناب بعد از قتل آن بی گنا مان باز بدو گنجی ستافت و از آب
 گنگ که در آن محل از اطراف و جوانب بسیاری از شاخهائی آب رودخانه
 خورد و جد اول و انهار در آن داخل شده قریب بنیم کرده جریبی پهن و راست
 عبور نمود و اهل حرم و سایر بیوتات و کارخانهجات را گزرانیده آن سرزمین
 را استحکام بخشید و نوازه را قائم داشته در غایت استقلال طرح اقامت
 بساط استقامت انداخت و درین اثنا لشکر بادشاهی بجوالی راج محل رسید

(۱) در فتح اب و فتح بمقصود آباد

(۲) در فتح دالفت بست کرده فاصله دارد و در فتح ده هشت کرده فاصله دارد

(۳) در فتح اب استحکام عجیب بخشید

لشکر فیروزی اثر به ترتیبی که از پیشگاه اورنگ سلطنت فرمان شده بود چرخ قرار و نیز
 وقول و مقدمه و ساقه مرتب گشته راه نوردی آغاز کردند و ذوالفقار خان باده نهر
 سوار^۱ مبارز و صف شکن در مهلول مقرر گشته و اسلام خان با پنجهزار سوار در میمنه قرار
 گرفت و فدائی خان با پنجهزار جوان جانفشان فوج میسر و افرین و مرتب داشت^۲
 و معظم خان با کنور رام سنگه و اخلاص خان خوشگی و راو بهاؤ سنگه باڈه و سید مظفر خان
 همراه سلطان محمد در شت قیام ورزید و داد و خان باده و نهر از سوار فوج طرح را
 را تشریف داد و ورشید خان انصاری باده نهر از مرد و دیگر طرح چپ را بیا راسته بدین
 ترتیب و آئین قطع مسافت نموده بعد از دو اوزه روز از جنگلستان چهار کهنه گذر گشته
 داخل اوکله ترمنداری خواجه کمال شدند درین سرزمین^۳ ناگاه خبر ناامید استهوار
 پذیرفته بناء استقلال مردمان را متزلزل ساخت و چنان شایع شد که بعد از
 اشتغال نوایر حرب و قتال در خطه پاک حمیر دار اشکوه لوای اقتدار و استیلاء
 بر افراشت و حضرت جهان پناهی بصوب دکن نهضت فرمودند و لاجرم در لشکر مظفر
 اثر شورشی غریب پدید آمد از احوال کاذب عوام پراسنه و افواه خواص می گزشت که
 سلطان محمد با معظم خان و جمیع مشو بان دولت شاهی از راه اوڈیسه بجانب
 دکن خواهد شتافت و کنور رام سنگه و امر سنگه و بهاؤ سنگه و چند راوت و چتر مہجوج
 چو بان و شیر بیگ و سید شجاعت خان قریب پنجاه هزار سوار بنا بر جبل و نادانی

(۱) در نسخه الف: "باده نهر از سوار"

(۲) در نسخه اب: "با پنجهزار سوار در میسر و قیام ورزید"

(۳) در نسخه اب: "درین ضمن"

از بهادر پور برخاسته برخاج استعجال به پٹنه آمده و داخل شهر شده در باغ جعفر
خان نزول نمود و در آنجا به تمهید بساط اقامت پرداختن میبایست مصالحت دانسته
بلک مجال نیافته بصوب مونگیر در حرکت آمد. و پس از نهضت شاه شجاع بهشت
روز سلطان محمد با فواج قاهره به پٹنه رسیده خیام و خرگاه برافراشت و فدائی
خان در آنجا شرف ملازمت شاهنواده والا گهر در یافته بعسکر منصور پیوست. و
چون شاه شجاع در مونگیر طرح اقامت انداخته راه عبور عساکر منصور سد و گزینید
بود توجه حین و اقبال از ان طریق بواسطه استحکام و انسداد از حیز امکان بیزن
بود. لاجرم از کیمه کپور منازل پیا گردیده و بالا بالا گزشته در حوالی مونگیر رسیده
و شاه شجاع از قرب وصول افواج بحر مواج ظفر اصول آگاه گشته از مونگیر کوچ
کرده بگذر هی رفته در آنجا اقامت ورزید چون مونگیر به تصرف ادیبائی دولت مند
افزون در آمد راجه پهر روز سیدار مونگیر حکم ضرور از خدمت شاه شجاع انفکاک
جسته شرف ملازمت شاهنواده والا تبار حاصل نمود. و قدیم در راه خیر سگالی و خجندی
پسیده جو در نصرت موعود را بجانب چهار کھنڈ نهون گردید و خود پیش پیش شافته
لشکر را در منازل پر آب و علف فردمی آورد و مردم خود را تعیین کرده از جانب
واطراف رسد غله بار و می اقبال می رسانید. چون راه چهار کھنڈ تا دوازده
منزل دره بای تنگبار و راه بای قلب و عسل عبور دار و بهنگام در آمدن بدان
طرف پر صعب و ناهموار که اصلا بومی عمرات بمشام وقت متردین فائز نمی شد

(۱) در نسخ (الف) به پٹنه آمده داخل شهر شد و در باغ جعفر خان نزول نمود. (در نسخ ب)

”به پٹنه در آمده داخل شهر شده در باغ جعفر خان نزول نمود.“

خان شکی و رشید خاں انصاری و دیگر منصبداران که جمله سی هزار سوار چار بودند در
 رکاب طفرانتساب شاهزاده عالی چناب تعیین شده و سلطان و االتبار و غایت
 عظمت و اقتدار بغیریت استیصال عم عالی مقدار بدانصوب در حرکت آمد- و شأ
 شجاع در بهادر پور بر لب آب مورچال ترتیب داده با استحکام تمام قیام نمود و
 چون سید کاسو این مرتبه از قبل شاه شجاع قلعه اله آباد مستحکم ساخته در اینجا طح
 تخصیص انداخته بود بهادر خان او را بعینایت باوشاهی مستمال گردانیده بعد چیمان
 از حصاری بیرون آورده قلعه اله آباد را بخان دوران سپرد- و سید کاسو با برخی از
 اموال رویه سلیمان شکوه و دورانداخته شاه شجاع همراه گرفته عازم درگاه جهان
 پناه گشت^{۱۱}- و شاهزاده سلطان محمد نزدیک بهادر پور رسیده بواسطه طغیان آب
 یا این همه کثرت عساکر این معبر نتوانست عبور نمود- لاجرم لشکر فیروزی اثر بالائی
 آب شتافته نزدیک اله آباد پایاب بگذشته از راه چناب بر سر غنیم رسیدند و فدائی
 خان حسب الحکم اشرف از گور کھپور روانه پیشتر گشته پیش از رسیدن شاه شجاع
 بهشت روزه بخوالی پٹنه فائز گردید- و نورالحسن که از پیشگاه نوازش شاه شجاع
 بخطاب سیف خانی اتیان یافته بر مسند حکومت پٹنه تکیه می نمود بنواره آتش زده
 حقیقت رسیدن فدائی خان بخدمت شاه شجاع عرضداشت کرد- و آنجناب

- (۱۱) دلیخ (دب) و درج، "و سید کاسو برخی از اموال رویه سلیمان شکوه که گزاشته و دورانداخته
 شاه شجاع بود همراه گرفته عازم درگاه جهان پناه گشت"
 (۱۲) دلیخ (دب)، "لاجرم لشکر فیروزی اثر بالائی آب شتافته آب را نزدیک اله آباد پایاب
 از میان کسری گزاشته از راه چناب بر سر غنیم رسیده"

ذکر در باب گرختن فتن سلطان محمد نزد شاه شجاع از نخست ایام و
پیشانی روزگار خود و باز آمدن از آنجا پیراسیدگی تمام در لشکر خود
نزد معظم خان و قید گردیدن حسب الحکم جهان مطاع حضرت جهان پناهی
در قلعه گویا و فتح جنگ شاه شجاع :-

چون خاقان نصرت قرین و شهریار زمین وقار و کوه تمکین در کجوه همین
عنایت خالق زمان و زمین بفتح و ظفر اختصاص یافت و شاه شجاع از ضرب
تیغ آتش بار دلیران موکب اقبال فیروزی آثار پراه نهر میت شتافت سبی سرو
چوبار عظمت و جلال سلطان محمدانه پیشگاه او رنگ جهان بنانی رنگامشی شاه شجاع
و انزعاج بنگاله مامور گشته رایت توجه پادشاه برافراشت - و عمده وزرائی
میتع اشان معظم خان با تالیقی شاهزاده نامدار و سرداری عساکر نصرت شعار
سرافراز برافراشته در ملازمت آنجناب نهضت نمود - و ذوالفقار خان بهادر
خان و اسلام خان و فتح جنگ خان و لودی خان و احتشام خان و داؤد خان
و کنور رام سنگه و راجه دی سنگه و راجه سیمان سنگه و اندر من دهن دیره و سید فیروز
خان و راؤ بهاؤ سنگه و گدراؤ و ستر سال و سید مظفر خان و سید شجاعت خان و خلایق

(۱) در نسخه (ب) عمده امرای میتع اشان :-

(۲) در نسخه (د) "قلیچ خان"

(۳) در نسخه (ب) "اندر من بهادر دیره"

(۴) در نسخه (د) "راؤ بهاؤ سنگه"

(۵) در نسخه (د) "سید مظفر خان و لود سید شجاعت خان"

بفتقائی ارباب شرع بجلت بر سنگی که اصلاً بستر عورت متوجه نبود و از لباس حیاء
عاری گردید و بسیاری بی تکلفانه و بی عمانه در پیش جلاد بکلمه آئینه بیت :-
گر تیغ بار و در کوئی آن ماه گردن نهادیم احکم شد
گردن تسلیم نهاد و نفس داپسین این ترانه سرانید :- بیت :-

(۲) عربانی تن بود غبار ره دوست آن نیزه تیغ از سرمه و اگر دند
و مساجد و معابد رونقی و رواجی پیدا آمد و در همین ایام پادشاه گردون اعلام
تجدید جشن جلوس مبارک ترتیب فرموده و ضعیف و شریف و اقاصی و ادانی سلطنت
با تعامات و تشریفات و اضافه مناصب و مواجب اختصاص و امتیاز یافتند -
و صدائی بسط و انبساط و عشرت و نشاط سمیت تعلیم پذیرفته کارخانه سلطنت دولت
خانه خلافت اسلامی تازه و زینین بی اندازه یافت - و هم در شائعی جشن نوید گرفتاری
دارالشکوه رسیده و زینت مزید مسرت و انبساط و صحبت و نشاط گشت - و مادر شادمانی
و دودمانه کامرانی در دولت سرکاری سلطنت و جبابه بانی بلند آوازه گردید - و
خلقه سوره و دلوله سرور و طرام مینا پیمیده زمین و زمان و پیر و جوان زبان
مبارک با و گشادند - و روزگار چون گل بفصل بهار دایان پراز خنده و دل لبالب
شگفتگی و نشاط آمده جهان طرب دوام و بی غمی ابد بروی زمین طرح انداخت (۱)

(۱) و زینت اب از لباس حیات عاری بوده

(۲) و زینت اب آن نیزه تیغ از سرمه گردند و زینت در آن نیزه تیغ از سرمه و اگر دند

(۳) و زینت در موجب مزید مسرت

(۴) و زینت اب و جهان لفظ طرب دوام و معنی نشاط در روی زمین طرح انداخت و زینت

(۵) و زینت اب و جهان لفظ طرب دوام و بی غمی ابد بروی زمین و زمان طرح انداخت

درود و آفرین از آفریننده زمان و زمین باد بهمت جهان آرا^(۱) کجانی بی برگشت
 و جمیع مساجد کنه که بواسطه تصاریف از منته واد واد و تمامای ایام در ادبی
 روزگار قصه و خلل و فتنه تمام در انبائی و ارکان آن راه یافته بود و از
 جبهت بی توجهی و عدم توفیق سلاطین سابقه و حکام ماضیه همچنان ویران
 و خراب افتاده بود و اکثر از اینیه فرمانروایان^(۲) مثل سلطان فیروز شاه و
 سلطان بهلول لودی و اولادش بود و معمار توجه عالم آرای خلیفه الرحمانی
 بتعمیر و ترمیم آن پرداخته بمرتبه نوی رسانید و امامان و موزان و خطیبان
 و دیگر خدمه از سرکار جهان مدار موقوف گشته متعین گردیدند و طلبه علم
 پانزده تحصیل خود بیومیه اختصاص یافته بجا طرح تحصیل علوم دینی و شتغال
 ورزیدند و هنگامه تلمذ و تلمیذ و علم و تعلیم گرم گشته دین اسلام و علوم دینی را
 رونق و رواج پدید آمد و با اقتضای کرمیه اعزّه علی المومنین و اولادته
 علی الکافین در باره متابعان دین و پیروان سنن خاتم النبیین توجه و الا
 بغایت اقصی مبذول گشته اصحاب بدعت و الحاد و متحرکان صراط المستقیم^{یعنی} شمر
 غرا و زمره زنادیق و اهل شقاق و طائفه ضلالت پیشه که در هند و ستان شائع
 بود در تنبیه و سزائی لائق یافته از اعمال ناشائسته و افعال شنیعه مجتنب و محترز
 گشتند و متابعت اهل علم و ادب با بقیه گزیده بصوم و صیوات اشتغال نمودند
 و سرمد که بعشق هند و بچسبندگی مبتلا شده از راه بی نصیبی بعنوان خاکساری زیست میکرد

(۱) در نسخه (د) "بهمت جهان کشای"

(۲) در نسخه (د) "فرمانروایان گذشته"

نقاره شادی و کوس مبارکبادی در شکر اقبال بلند آوازه گشته غلغلۀ طغیان
 فیروزی در گنبد نیلوفری پدید و غنائم نامحصور نصیب دلیران عساکر منصور گردید
 و اکثری از ملازمان و اربابی و سائل انگشته بدرگاه عالم پناه التجا آوردند و دارا^{شکوه}
 بامعرووی آواره وادی او بار گشت^(۱) - و راجه جی سنگ و بهادر خان باهشت هزار^(۲)
 سوار بیگامشی آسختاب مامور شده اند و بنال شتاقتند - و حبسوت سنگ چون
 از غایت خجالت و شرمساری روی حضور نداشت حسب الالتماس راجه جی^{سنگ}
 بکومت صوبه گجرات امتیاز یافته بدان ولایت رفت - و این فتح نامدار بتاریخ
 یست و نهم جمادی الثانی ۱۰۶۹ هجری بکیزانه شصت و نه هجری نصیب اولیای دولت
 پادشاه گشت^(۳) - و بندگان حضرت جهان پناهی بدولت و اقبال بتاریخ چهارم
 رجب سنه الیه عنان یکران مراجعت بجانب دارالخلافه شاه جهان آباد^{منعطف}
 ساخت و پس از قطع مسافت سایه چتر زرنگار بر ساحت دارالخلافه گسترده
 دولت خانهایون از فرزند ول و ارث راج مسکون رشک فرمائی طایم کب
 گون در و کشت سپهر بقلبون گردید - و آنحضرت بنا بر سلطنت و دارائی براس
 معدلت نهاده ظلال عاطفت و نوال بر مفارق طوائف انام مسبوط است
 و بتقویت بین متین و ترویج شرع سید المرسلین که بر روان مقدس هزاران

(۱) در نسخه (پ) "آواره دشت او بار گشت"

(۲) در نسخه (الف) "بایست هزار سوار"

(۳) در نسخه (ج) "دولت مدار گشت"

مورچال خود بر بلندی قیام و در زبده لشکریان را بمقابله و محاربه تخریص و ترغیب می نمود رسیده بجدنگ خارا تشگاف کارش تمام ساخت و حیدر او را بر داشته بر فیل انداخت. و طلیح خان که محمد شریف صدر خانی باشد ز تجمهائی منکر بر داشته در آشنائی گرفت و فر خود را کیسو انداخت و چون در بهمان حین تیغ زن خاوری از نو آن معرکه محشر نمون بگوشت مغرب نشافت و شب سر اوقات مشکفام گرد جهان برافراشت سپاه دارا شکوه^(۱) برهم خورده بهر طرف متفرق گشتند و مبارزان^(۲) موکب جهان کشتا تمامی مورچال را بدست آورده و محسکر غنیمت درآمدند. و سر داران افواج یادشاهی رو بجانب دارا شکوه که بر بند تالاب^(۳) نشسته تماشائی تردد داشت جانبازان می نمودند و نهادند از آنجناب فرصت وقت را از مقتضات شمرده در دره شب بدر نشافت^(۴) و خوابین حرم سرائی خود را پیش کرده از راه ناگور متوجه گجرات گشت. و آنچنان تند و تیز نشافت که تا سه روز هیچکس از آنجناب و سمت توجه او آگاهی نیافت. و طلیح خان چون بواسطه زخم داری طاقت تردد و سواری نداشت در وقت شب خود را بمورچال صف تشکین خان رسانید و با آنکه^(۵) چنان راه و قنند اما چون کاری بود جان سپرده^(۵) راه آخرت بیود. از حصول این فتح

(۱) در نسخ (د) و (ج) "سپاه دارائی"

(۲) در نسخ (الف) و (د) "و سر داران موکب جهان کشتا"

(۳) در نسخ (ج) "بر پشت تالاب"

(۴) در نسخ (الف) و (د) "بدر رفت"

(۵) در نسخ (ج) "جان بحق سپرده"

دارا شکوه برآمده همت بدفع راجه روپ سنگه گماشتند. و پسران شائسته خان جلاد
 بکار برده با آن قوج غنیم مردانه درآویختند و زور تیغ و سنان آنها را بازگردانیدند
 درین هنگام پسران شائسته خان بدنبال آن رؤفانگان ریزکنان رخته مورچال
 را که در دامن کوه ترتیب داده بودند متخلص ساختند و خود در آن مورچال قائم شد
 طرح اقامت انداختند. درین هنگام شیخ میر و مرزا راجه و دلیر خان با افواج نصر
 نشان از جانب باغ ابوسعید متوجه شده در غایت جرأت و جلالت پیش آمدند.
 و بهادر خان باده نهر اسوار از طرف ساگر ریزکنان در آمد و قوج از جانب غنیم قریب
 بده نهر اسوار بصر کردگی شاه نواز خان و قلیچ خان از مورچال برآمده با شیخ میر و
 دیگر سرداران موکب اقبال رو برو شدند و آتش قتل سخت باشتعال درآمده جمعی
 از طرفین راه عدم پیوندد و روز بسان بخت تیره مخالفان بغروب قریب شدن
 گرفت^(۲). درین اثنا تفنگی از توپخانه غنیم که با هتمام خواجگی مغل مقرر بود ببنیه شیخ میر
 خورده جان شیرین نثار ولی نعمت^(۳) ساخت و دلیر خان دلیرانه قدم پیش نهاده
 پیشپشید^(۴) تیر جگر دوز مخالفان را از پیش برداشت و بر سر شاه نواز خان که در
 (۱) در نسخه دب بمانند نهر اسوار آنا ساگر ریز کرده در آمد و در نسخه دج ده نهر اسوار

از طرف تالاب رانا ساگر ریزکنان در آمد

(۲) در نسخه دب و روز بغروب قریب شده شام بخت مخالفان تیره شدن گرفت

و در نسخه دج و روز بغروب قریب شده شام بخت تیر مخالفان قریب شدن گرفت

(۳) در نسخه دج جان شیرین نثار راه ولی نعمت ساخت

(۴) در نسخه دب و دج بر سر وقت شاه نواز خان

رسم جگر دوزی راتازه ساخت^(۱) - چون خورشید جانا تاب تیغ خود را به نیام مغرب در
 کرده از معرکه روز روتاقت و شب شاد روان ظلماتی گرد آفاق برافراشت و لیوان
 تیغ زن و مبارزان صف شکست دست از خونیزی و جگر دوزی باز داشته نفسی باقی نماند
 اما هنگامه توپ و تفنگ و آتش یازی و بان اندازی گرم گشته پنداشتی که هزاران
 رعد یکبارگی درخروش آمد - تمام شب این صحبت در کار بود - روز دوم چون شاه
 انجم سپاه با تیغ جهانگیرانه مورچال مشرق پرآمده لوائی نورانی در ساحت گیتی مرتفع
 ساخت افواج بادشاهی بسان امواج بحر بتلاطم آمده بعزم و رزم و قتال بمیدان
 کار خرامید - شیخ میرودیرخان عقب توپخانه قیام ورزیدند و مرزا راجه جی سنگه
 دست راست توپخانه صف کشید - و سپهران شائسته خان امیرالامرا با فوج خان
 مذکور دست راست مرزا راجه قدم جلالت^(۲) افشردند و راجه روپ سنگه با جمعی از
 راجپوتان کوه نور و بقدم حرأت^(۳) و بسالت از جانب کوهچه مدانه پدیدار گشته^(۴)
 بالای آن کوه صعود نمود در دین آشنا قریب دو هزار مرد و نیرد آزمانه مورچال
 (۱) در نسخه "دب" و تیغ آبدار و شعله شان جگر دوز بسان برق دشنده رسم سینه شکافی و جگر دوز
 راتازه ساخت - و در نسخه "ج" و تیغ آبدار و شان جگر دوز شعله بار بسان برق دشنده

رسم موشکافی و جگر دوزی راتازه ساخت //

(۲) در نسخه "دب" دست چپ //

(۳) در نسخه "الف" قدم حرأت //

(۴) در نسخه "الف" بقدم جلالت //

(۵) در نسخه "دب" از کوهچه مدار گزشته //

سه گروه فاصله داشت رسیده شب بران کوتل گزرا نیند- و چون صبح صادق و مید^(۱)
 قراولان مخالف پیش آمده بجنگ پیوستند- درین اثنا رعدان از خان و عبداللہ خان^(۲)
 با دوسه هزار جوان جنگ جو رسیده بالائی کوتل مذکور برآمدند و از جانب غنیم قراولان^(۳)
 قریب بدو هزار سوار معرکه طلب پیش آمده آتش مقاتله ملتهب ساخت و از وقت صبح^(۴)
 تا یک ونیم پیر بایم جقچیش داشتند- مقارن این حال بهادر خان و صفی مکن خان^(۵)
 با توپخانه پادشاهی رسیده پیشتر قدم جرأت نهادند و از دنیا آلهنایش خان و والای^(۶)
 بی فاصله سه گروه از مورچال غنیم دولت خان هما یون برافراشتند- و توپخانه پادشاهی^(۷)
 را در جائی مناسب مقابل اعدا تعبیه نمودند و از سرشام تا دم صبح از طرفین توپ^(۸)
 و تفنگ را کار فرموده از صدائی ضرب توپهای تند رخروش لرزه در زمین و زبان^(۹)
 انداختند- و روز دوم چون صبح اقبال از مشرق دولت و مید توپخانه پادشاهی^(۱۰)
 از انجا برداشته مقدار پیاو کرده جریبی پیشتر بردند و از هر دو جانب رد و بدل توپ^(۱۱)
 تفنگ نموده بنائی حیات بسیاری را از پا درآوردند- و قریب نیم روز از دست^(۱۲)
 راست و دست چپ توپخانه پادشاهی قریب بدو هزار سوار مسلح از دیوار پشت غنیم^(۱۳)
 برآمده قدم جلالت پیشتر نهادند- و ازین طرف مبارزان موکب اقبال رو بر^(۱۴)
 هنگامه مقاتله را گرم گردانیدند- و تیغ آیدار و شمشیر جگر دوز بسان شعله برق در^(۱۵)

(۱) در نسخه الف) چون صبح سپید میدید و در نسخه ج) چون صبح میدید

(۲) در نسخه اب) و ج) "قراولان مخالفان"

(۳) در نسخه الف) تا یک ونیم پیر روزی و در نسخه ج) تا یک ونیم روزی

(۴) در نسخه اب) و از هر دو طرف رد و بدل توپ و تفنگ را کار فرموده بنائی حال بیاری را

(۵) در نسخه د) پیکار و مقاتله را و در نسخه د) هنگامه مقابل را

چشم پرده بسته جواب صافی حواله نمود^(۱) که من از قدویان درگاه جهان پناه ام ازین
توقع رفاقت و همراهی^(۲) داشتن اتانین عقل و رسم خرد بعید است - بیکه ممنون باید بود
که مزاحم و متعرض نشده خود را بکنار کشیده ام - لاجرم آنجناب از رفاقت اطاعت
او بایوس گشته یا جمعی که از احمد با دهمراه آورده بود^(۳) در اجیر طرح اقامت انداخت
و راجپوتان بشمار که از اطراف و جوانب رجوع آورده بودند از پهلوتی کردن چو
سنگ متفرق شده توپ توپ و قشون قشون^(۴) با و طان و اکنه خود شاقسته و تیرت
خان حاکم اجیر از ملاحظه داراشکوه اجیر را گزاشته عازم درگاه جهان پناه گردید - و
بخشی السلکی محمد امین خان که باده هزار سوار بر حیونت سنگه تعیین شده بود برگشته چند
منزل عقب تر نشست - و داراشکوه از قلعه بیتمیسل تا کوچه مدار دیواری لبست
کشیده مورچال ترتیب داد و توپخانه را بقاعده یکبار چیده و مردم را جای تعیین
کرده منتظر مقابل نشست - و بندگان حضرت کوچ بکوچ متوجه اجیر شده بتایرین لبست
و پنجم مجادی^(۵) انسانی^(۶) کینه ارنه نصرت و نه هجری ماهیچ لوائی جهان کشائی از فنی
قرب اجیر طالع گردید و بعاصله دو کرده از مورچال غنیم مقرب خیام معسکر اقبال
گشت - روز نهم^(۷) پرول خان با صد و پنجاه جوان بر سر کوتل که از مورچال داراشکوه

(۱) در نسخه 'دب' جواب صافی نمود

(۲) در نسخه 'دب' "توقع رفاقت داشتن"

(۳) در نسخه 'دب' "از احمد با دهمراه بودند"

(۴) در نسخه 'الف' طلب طلب جوق جوق "و در نسخه 'د' توپ توپ و جوق جوق"

(۵) در نسخه 'د' "الپس قرب اجیر طلوع شدند"

عرضداشتند اما امیر بدرگاه جهان پناه ارسال داشت و آنحضرت بنا بر
مصلحت وقت قلم عقوبت حریده برانم او کشیده ذیل آمرزش فراخ ساخت. و در آن
که به امید و استظهار اعانت و رفاقت حیونت سنگ تیز و تند قطع ماست نمود
نزدیک تر رسیده بود و توقع آن داشت که حیونت سنگ استقبال نموده ملازمت
نماید بخلاف توقع اثری ازین معنی پیدا نگشت. لایزم بوطه تحیر فرود شد کس
بطلب او فرستاد و تواتر نشانی عنایت امیر صادر فرمود و او بپرتو بی بخت
نیک خواه و دلالت طالع بیدار ازین داعیه پلوتی کرده دامن خود را از احتلاط
و امیرش آنجناب در چید و معالجه را یکسو ساخته خود را اصلاً باین کار آشناساز
دارا شکوه پسر خود سپهر شکوه را نزد او فرستاده بمبالغه و تاکید تمام نوشت که ما
بوجب استدعائی آن مخلص خیر خواه خود را بجنایح استعمال در اینجا رسانیده ایم
از آئین مردی و شیوه اصالت^۱ بعید است که بعد خود وفا نکرده از رفاقت پهلوی
شقی کند. مصرعه

وقائی عهد نکو باشد اربیا موزی

اما حیونت سنگ اصلاً اقبال این معنی نموده خود را دورتر کشید و پرده حجاب از پیش

(۱) در نسخه (الف) عرضداشتند اما امیر

(۲) در نسخه (ب) "قطع منازل"

(۳) در نسخه (الف) که ما حلی استدعائی آن مخلص خیر خواه بجنایح استعمال در اینجا رسانیده ایم

(۴) در نسخه (الف) آئین مردی و شیوه اصالت^۱ و در نسخه (ج) آئین مروت و شیوه اصالت

اله آباد آمده لبعادت ملازمت اقدس مستعد گردید^(۱) و راجه جی سنگه بنابر اشار
 اقدس راه پیغام و مراسلات راجه حیونت سنگه مفتوح گردانید و او را از قوا^{میت}
 موافقت و متابعت داراشکوه تنبه ساخت و پیغام داد که تقصیری که از تو بپور^ع
 آمده نتیجه آن جز تخریب تنباهی دولت و اقبال و استیصال تو و خرابی و ویرانی
 ولایت و وطن تو نیست - و ظاهراًست که دولت و اقبال از داراشکوه بر و ت^{است}
 و نیکبخت و ادب را آغنجاب را دریافته - باین همه تقصیر عظیم بانی دولتان پیو^{ستن}
 باستیصال خود کوشیدن است - اگر از عقل و خرد نصیبه داری و دولت ناموس
 خود را می خواهی^(۲) پس وسیله شفاعت تقصیرات ماضیه به ازین نخواهد بود و که از
 رفاقت داراشکوه آغنجاب نمائی و از ارتکاب این امر نیکبخت آور باز آئی و
 خود را بر در اعتذار و استغفار زده به توبه و انابت بدرگاه شهنشاه خرمش
 و عذر پذیر رجوع نمائی - بیت -

ز بی دولت گریزان باش چنان تیر^(۳) وطن در کوئی صاحب تان گیر
 حیونت سنگه چون در باب مهم خود تامل نمود و بگرد و معامله خود برآمد ذریعہ نجات
 خود غیر ازین نیافت که قبول این معنی نموده اند رفاقت و همراهی داراشکوه
 محترم و مجتنب^(۴) گردد - لاجرم از آغنجاب متنفر گشته بوسیله راجه جی سنگه
 (۱) در نسخه (ب) از اله آباد آمده بشرف زمین بوس تسعد گشت -

(۲) در نسخه (د) و ناموس خود را دوست میداری -

(۳) در نسخه (ب) ازین بی دولتان بگیر چون تیر گو (در نسخه (ج) که از بی دولتان بگیر چون تیر -

(۴) در نسخه (ج) متحذر و مجتنب -

آنحضرت از درگاه عالم پناه روتافته بدینجا رسیده ام و نقش بندگی و رقم عبودیت
 بندگان اعلیٰ حضرت بر صفحه دل نگاشته سرو جان را در راه حضرت فدا ساخته ام^(۱)
 اسیدوارم که حقوق تربیت و توارش آنحضرت بدین وسیله از ذمه خود ساقط گردانم.
 درین صورت مصلحت دولت آنست که بهرچه زودتر بدین طرف خدمت فرمایند تا در
 ملازمت عالی مراتب جانفشانی و مراسم سرپا زنی^(۲) بنظر رسام و بالمشکر آراسته و
 راجپوتان کینه و منتظر وصول موکب و الانشسته چشم در راه آنحضرت دارم.
 داراشکوه که آرزو مند چنین منصوبه بایود فلک را بکام و زمانه را بام دانسته فی لفظ
 طبل کوچ نواخت و شاه نواز خان را نیز ملازم رکاب و مشیر خود گردانیده بجناب
 استیصال منازل پیاگردید. و پرتو آگاهی حضرت چنانچه پناهی برین حادثه تافته بعد
 از فتح محاربه کجوه و هنرمیت شاه شجاع اعلام نصرت انجام بجانب اکبر آباد مفتح
 ساخت. و پس از طی منازل و قطع مراحل از گذر سمو گریه و فرموده از راه بار
 شکارکنان متوجه اجمیر گشت. شیخ میر و دلیر خان و صف شکن خان که داراشکوه
 را گریز انداخته از کشته و آندگنده مراجعت نموده بودند در منزل باری رسیده بشرف
 زمین بوس مشرف شده سر افتاد تا طاهر دم دوار برافراشتند. و بیاد خان نیز از

(۱) در نسخه (د) "جان شیرین در راه آن حضرت فدا ساخته ام"

(۲) در نسخه (ج) "از ذمه همت خود"

(۳) در نسخه (ب) و (د) "بهر چه زودتر"

(۴) در نسخه (ج) "سر شاه می"

نزول فرمود. بعد از آن از نشین خاص بادشاهی بر عایت ادب پدربائین نشست^(۱)
 و شاه نواز خان درین باب مبالغه از حد برده آنجناب را در چهره که بادشاهی نشاند
 مرکوز خاطر و مکنون باطن آنجناب بود که از راه سلطان پور خود را بولایت دکن^(۲) بفرستد
 در آن ولایت لوای اقتدار برافرازد^(۳) درین اثنا خبر رسیدن شاه شجاع بفرزادان
 اسباب نبرد و توجه شاه فیروز جنگ بغیریت محاربه بدان صوب سمت شیدریع^(۴) افتد
 بعضی اخبار نا ملائم نیز شهرت گشت. بنا بر آن فرصت را غنیمت دانسته پیش نهاد
 همت گردانید که خود را با کبریا در رسانیده در باب بیرون آوردن حضرت صاحبزاده
 ثانی از قلعه اکبر با سعی و اجتهام بطور^(۵) رسانند. لاجرم باستصواب شاه نواز خان
 بفرایم آوردن جمعیت و اجتماع سپاه توجه برگماشت و قریب بیست هزار سوار^(۶)
 در ظل رایتش مجتمع گردیدند. مقارن این حال جنون سنگه که از قبله آمال و کینه
 اقبال^(۷) رو تافته بوطن خود رفته بود تا هر خان نام را چو تی را که از نوکران عمده و
 معتدا و پوزند و ارشکوه فرستاده پیغام داد که محض بواسطه هواخواهی خیر اندیشی^(۸)

(۱) در نسخه دالف، "در نشین خاص بادشاهی بر عایت پدربائین نشست"

(۲) در نسخه دالف، "خود را به دکن رسانیده در آن ولایت به لوای اقتدار سر برافرازد"

(۳) در نسخه اب، "درین اثنا آمدن شاه شجاع بفرزادان اسباب" و در نسخه رج، "درین اثنا"

رسیدن شاه شجاع بفرزادان اسباب"

(۴) در نسخه اب، "سعی با تمام رسانند"

(۵) در نسخه اب، "و قریب بیست هزار سوار"

(۶) در نسخه اب، "از قبله آمال و امانی"

باراده رفیق گردیدن معه سپاه خود و کوچ فرمودن داراشکوه معه شاه نواز
طرف او آگاهی یافتن حضرت جهان پناهی برین معامله و متوجه شدن
طرف اکبر آباد و بازداشتن حبسوت سنگه را از رفاقت داراشکوه معرفت
به سنگه و محاربه از داراشکوه و فتح یاب شدن آنحضرت و گریختن از اشکوه
معه خواتین حرم سرای خود طرف گجرات و متعین شدن راجه به سنگه و بهادر
خان بالست هزار سوار به نگامش داراشکوه -

چون داراشکوه از حدود ملتان گذشته خود را به ٹھٹھ رسانید و از انجبا
بجانب گجرات شتافت و افواج بادشاہی که بدنبال آنجناب افتاده بودند ^{گشتند}
خلیل اللہ خان که بحکومت پنجاب اختصاص داشت پدار السلطنت لاہور ^{رفت}
و شیخ میر و دلیر خان و غیره عازم درگاہ جهان پناہ گردیدند و آنجناب در چوستان
بیدان و آب مابین ٹھٹھ و جوانا گدہ بکام جمد و سعی یفراوان الم و محن و عسرت
و رنج مراتب طی کرده بجوالی گجرات سرکشید و شاه نواز خان و لد مرزا رستم ^{نفت}
ناظم صوبہ گجرات عرض اخلاص آمیز در خدمتش ارسال داشته اظهار اطاعت
نمود و لاجرم آنجناب دلیر تر توجہ فرموده ^۲ نیز دیکلی بلده احمد آباد نزول نمود -
و شاه نواز خان نخت پسران خود را فرستاده بعد از آن خود نیز باستقبال شتافت
و آنجناب در ساعت ممتاز ^۳ داخل شهر شده در عمارت دولت خانہ بادشاہی

(۱) در نخت (د) بجوالی احمد آباد برگشتند

(۲) در نخت (ب) لاجرم آنجناب دلیر تر بوده و در نخت (د) العزم آنجناب دلیر تر توجہ فرموده

(۳) در نخت (ج) و لد (د) در ساعت ممتاز

در فن سیر معرفتی باشد و بر احوال سلاطین سابقه و خاقین سابقه ازین سلسله علیه
یا فرمانروایان جهان آگاهی یافته تصدیق این معنی نماید و می داند که سخن این
خاکسار نفس الامر است و از کسوت مداهنه و تسلیح^(۱) و آلائش مبالغه و اغراق میرود
و لعل جمع الرحمن فیک مصافحاً مصرعه

آنچه شاهان همه دارند و تنها داری

در شان آنحضرت صادق می آید. با جمله آنحضرت نواب و بستان^(۲) اقبال سلطان محمد
را با جمیع از امرای رفیع القدر و تیکامشی شاه شجاع و اخراج آنجناب از بنگاله و
انترع آن ولایت از دست منسوبانش تعیین فرموده خود بدولت و اقبال ترات
مراجعت مرتفع گردانیده و فرمان ظفر عنوان بنام شاکسته خان و دیگر منصب آن
مستقر اختلافته اکبر آباد منتضی کیفیت فتح و فیروزی او لیای دولت ابد بنیان و
انهدام مخالفان نهضت روزی بهم شرف اهدا پذیرفته آن سرگردان وادی
یاس^(۳) و اضطراب را که از استماع اخبار نالایم و اراجیف در عالم لایوت فیها و
لایحی منزل داشتند بیکر کوئی آرام رسانید.

ذکر رسیدن داراشکوه از حد و دلتان و تحطه طرف گجرات و رفیق گردیدن
شاه نواز خان صوبه دگر گجرات با آنجناب یا بسیت هزاره سواره و فرستادن
جسونت سنگه نامهرقان را چون از عمده نوکران خود را نزد داراشکوه

(۱) در نسخه رج، "و از لوث مداهنه و تسلیح" و در نسخه دالف، "و از شوا بیهی"

(۲) در نسخه اب، "سر دستان اقبال"

(۳) در نسخه رج، "وادی هراس و اضطراب"

در کاسه زمر و گون فلک پیچید - بندگان حضرت ظل الکی در ایراد این فتح نمایان
وظائف شکر و سپاس بدرگاه نصرت بخش حقیقی مودی ساخته در همان مقام خیره و
خرگاه تامه و ماه برافراشت و غنائم بی اندازه با تمامی توپخانه و آلات تجل و آتش
مکنت شاه شجاع بسیر کار جهان مطلع عالم گردید - بی غائله تکلف و شائبه ریب
تحل و توکل و صبر و سکون که درین معرکه از شهنشاه خرد و رفاقان فریدون فر
حسن وقوع پذیرفته از اندازه حوصله رستم و زال بیرون بود - یرار باب هوش و
اصحاب فر بهنگ بودی است که گر خنجر حیونت سنگ در نصف شب بدان نط که
نگارش پذیرفت و برهم خوردن تمام لشکر در عین گرمی و بهنگامه که وفرو راه فرار
پیودن اکثر سپاه و سرداران اگر همه کوه بیستون و الیرزمی بود از جای رفت -
بی غائله ریب از آیات قدرت و آشکار حکمت شهنشاه علی الاطلاق و آفریدگار
آفاق است که این همه سرایه پردلی و تنوره و باده توکل و قوت دل و جگر و حوصله
فراخ و پایه ثبات و قرار و تحمل و تغافل و انعطاف عین و خرد و ساد و عقل و الادب یک
ذات از بنی نوع بشرف اجتماع پذیرد و در دو دمان تیموری و سلسله بایری
این قسم بادشاهی بشمشیر و رائی و تدبیر و کار دانی و دقیقه سنجی و مصالحت اندیشی و
حق شناسی دیگر برنخاسته - و خالق خیر و کل اینهمه صفات پسندیده و شیمات برگزیده
درین سلسله طبله و دودمان نبلیله بدیگر عطا نفرموده غریزی را که با علم تاریخ و

(۱) در نسخ (ب) و (ج) "در اوای آن فتح" و در نسخه (د) "در لغای آن فتح"

(۲) در نسخ (ب) و (ج) "در همان میدان"

(۳) در نسخه (د) "بسرکار جهان مدار"

معمار کروفر با بهادران موکب ظفر پیکر در آویخت و عیان تافته سلامت باز گشت -
 و شاهزاده سلطان محمد و ذوالفقار خان ترددات نمایان کرده جلوه ریز بر سر غنیم
 رفتند و همین همت عالم کشا اساس استقلال و بنائی ثبات و قرار مخالفان را متزلزل
 گردانیدند - و از مشاهد ضعیف و زبونی حال جانبازان خویش و غلبه و چیرگی نیز
 بیشه بسالت تذبذب گونه بجال شاه شجاع راه یافته بنای استقلالش متزلزل
 گردید - و در احتمال این حال ثبات و سکون بادشاه رستم دل متج فتح و ظفر گرد
 و روح نصرت و فیروزی از مهب عنایت ایزدی برشته علم از دایمیکر شهنشاه
 ظفر و زری وزیدن آغاز کرد - و پرویزین سپهر سزگون خاکستر نکبت و نکال بر
 تارک حال مخالفان بنجیه شاه شجاع بخلاف نام خویش مانند اصحاب جبن از مکر که در
 عیان تافته نهیمت را غنیمت شمرد - و درین هنگام مراد کام که بخطاب مکرمت خان
 امتیاز دار و بعضی دیگر فرصت یافته از شاه شجاع جدا شدند و بر سبزه فی طالع و
 ولالت بخت خود را بموکب هایلون رسانیده لبساعات خاکبوس مستغرق شدند و کس
 نصرت و کوبه فتح خاقان نصرت کیش ظفر نوا بلند آوازه گشته غلغله مبارکباد
 (۱) در نسخه (ب) «بهادران فیروزمند موکب ظفر» و در نسخه (ج) «بهادران موکب ظفر»
 (۲) در نسخه (ب) «و شاهزاده سلطان محمد و ذوالفقار خان بهادر خان ترددات نمایان و نیز
 و آویز نمایان بطور آورده ریز کنان بر سر غنیم رفتند» و در نسخه (ج) «و شاهزاده بهل
 سلطان محمد و ذوالفقار خان بهادر خان ترددات نمایان بطور آورده ریز کنان
 بر سر غنیم رفتند»

(۳) در نسخه (د) «پای استقلالش تذبذب گردید»

(۴) در نسخه (ج) «مانند اصحاب جبن بی جگران» و در نسخه (د) «مانند اصحاب بی جگران»

بیداست و آن قدر صبر و سکون را کار باید فرمود که ظلمت شب با خرد رسد و افوا
روز ضیاء بخش عالم شود و مردی که سختش را اعتبار شاید باشد که از آن طرف برسد -
از اینجا که خبر مقتضی صدق و کذب است می تواند که این خبر از حلیه صدق معرا باشد
و قضیه بر خلاف اراجیف حسن ظهور پذیرد - و حال آنکه بادشاه فرد و رگوه تحمل و
شیر تور با وجود ظهور چنین صحبت که غیر قوج هرول و معدودی از مینه و میسر در
میدان کسی نه ماند و از جمله شصت و هفتاد هزار سوار جمع قلیل در گرد و پیش آن
شهر سوار میدان جلادت ثبات قدم و رزیده نایره حرب و قتال ملتهب داشتند
سرمواز جاد رنیا به همان ثبات و قراری که داشت قیام فرمود و عرصه نبرد
شعله فانی توپ و ضرب تفنگ چون کوره جدا گرم گشته رخت وجود مبارک را
حوضن گرفت - و از جانب افواج غنیم حسن خوشگی غایت جلادت بکار برده
مردانه بر فوج سلطان محمد تاخت - و در پیش فیل آن شاهزاده متهور کارنامه
بسالت بظهور آورده از ضرب حام خون آشام بهادران نصرت کیش جان
سپرد - و شیخ ظریف پسر شیخ ابو و شیخ بهیکن نیز رستمانه خود را رسانیده و نظر خاقا
منظر فوج هر شجاعت خویش بسان تیغ هند ظاهر ساختند و در میدان افتاده بست
بهادران فیروز مندا سیر گشتند - و سید عالم اسپ جلادت برانگیخته کخطه دران

(۱) و نسخه (الف) «شعله فانی توپ ضرب زن» - و نسخه (ج) «شعله فانی توپ و ضرب زن»
(۲) و نسخه (ب) «ظریف افغان پسر شیخ ابو و سید بهیکن نیز رستمانه رسیده» - و نسخه (ج) «ظریف
افغان پسر شیخ ابو و سید بهیکن رستمانه خود را رسانیده» - و نسخه (د) «شیخ ظریف
افغان پسر شیخ ابو و سید بهیکن رستمانه خود را رسانیده»

دیواری حسن و حرکت می شدند - و راجپوت چندین اقطار شتر بار را از دست
 ساریان مهار گرفته پیش می انداخت و می راند - و هیچکس را یارائی آن نبود که بزاج
 آن کافر مغلوک تواند شد - احدی از پیران کهن سال و مردم عمر از سالهای در
 این قسم صحبت غیر مکر رهوش گزایا ندارند^(۱) با جمله آن خبر موش در اکبر آباد و همچنان
 آبادست شیوع پذیرفته تا لاهور بلک در اطراف و کناف ممالک اشتہار یافت -
 و تازه تر آنکه هر که از آن طرف گریخته می آمد این خبر تا ملایم و موش را بصدا ب
 تاب تبیین می داد - و چنان ظاهری کرد که آن صحبت ناگوار چشم خود دیده تا بعد
 که شاه شجاع آنحضرت را همراه خود گرفته به اکبر آباد می آورد - چون آن کافری
 یا اکبر آباد نزدیک تر رسید شائسته خان که در اکبر آباد پرستد حکومت تکیه می زد
 این اراجیف را بر حقیقت حمل کرده بغایت مضطرب گردید و دست و پا کم کرده
 بفکر آن در افتاد که بجانب دکن بدرود^(۲) ما از آتش سخط و غضب اعلی حضرت
 نجات یابد - و درین باب در نصف شب بغافل خان پیغام فرستاد و حقوق
 آصف جاہی را در میان آورده با او ملتی شد که در خدمت بندگان اعلی حضرت
 در باره عفو تقصیر آتش شفاعت نماید - آن مرد خردمند کاروان تسلی و تسکینش
 کوشیده گفت این همه اضطراب بخاطر خود راه دادن^(۳) از راه شیوہ الوالایاب بقا

(۱) در نسخہ الف (ب) ان نقش دیبا و صورت دیوار^(۱) در نسخہ د (ب) لسان دیبا بیکر^(۲)

(۲) در نسخہ الف (ب) این قسم صحبت غیر مکر رهوش گزاندید^(۳)

(۳) در نسخہ د (ب) که با بجانب دکن بازند^(۴) و در نسخہ د (ج) که بجانب دکن خود را بر رزند^(۵)

(۴) در نسخہ الف (ب) این همه اضطراب^(۶) از راه شیوہ الوالایاب^(۷)

باد و هزار سوار در طرح راست قرار گرفت - و سید قلی باد و هزار سوار در طرح چپ
 انتقامت و مرزید - و شاه شجاع با اله و ردی خان و گرم خان و سید کاسو با ده
 هزار سوار فوج قلب را استوار ساخت - درین هنگام که کوس و کرنا که از هر دو
 طرف غریبه لرزه در زمین و زمان انداخت - و بهادران معرکه آرا سرخوش نشاء
 تهوری و جانفشانی گشته مستعد مقابله گردیدند - و از صدائی توپ و تفنگ
 اسپان در زیر آن جوانان خواهان نام و تنگ بی تابی آغاز کردند - بیک ناگاه
 خبر تالیم در افواج قاهره بادشاهی شائع شده اکثر سپاه و سپهداران رو گردان
 راه اکبر آباد سر کردند - جوانانی که از سالهای دراز در بندگی خاقان سرفراز
 بسر برده در دکن و جاباهائی دیگر شمشیرهای نمایان زده بودند و جانفشانی ها کرد
 بیشتری بدر رفتند - و بنده های قدیمی بادشاهی نیز سالک این سلوک ناپسندید
 شدند - و قریب به ده هزار سوار و زیاده از آن فوجها آراسته و فیلان و علمها
 در پیش توپک ساخته گریزان می رفتند - و راجپوتان نمک حرام که بر فاقه
 حیونت سنگه گریخته بودند دست بغارت کشاده مردم را تاراج می کردند و
 بجاروب نهیب پاک می رفتند - و از نیزنگی و روزگار فتنه را صحبت غریب رو
 داده همین که یک راجپوت مغلوب^(۳) یا پور سوار نیزه در دست گرفته جلوه گرمی شد
 اینها با وجود جمعیت گران لرزان و ترسان گشته بسان نقش دیبا که

(۱) در نسخه الف "باد و هزار سوار"

(۲) در نسخه اب و ج (مستعد مقابله گردیدند)

(۳) در نسخه الف "یک راجپوت مغلوب یا پور سوار"

چون شاه شجاع مستعد پیکار بود آنحضرت نیز بفتح و نصرت^(۱) بمیدان کار نذاشت
خرامیده به ترتیب افواج نصرت امتراج^(۲) توجه جهان آرا گماشت - و ذوالفقار
یاده هزار سوار بر جوار فوج هراول را آرایش داد - و فوج میمنه به پردلی آگین روضه
سلطنت سلطان محمداستحکام پذیرفت و اسلام خان و حنان دوران داخل
فوج سلطان محمد بودند - و موکب میسره بشهامت بهادر خان زینت گرفت
و در هر فوجی از میمنه و میسره ده هزار سوار دلاوران چنانچه مستعد مقابله بودند -
و طرح فوج راست را سیف خان بامروم جلو که سه هزار سوار بودند مستحکم کردند -
و طرح فوج چپ را مرتضی خان با سه هزار سوار زینت بخشید - و بندگان حضرت
بفرض نفیس خود بدولت و ظفر موکب ثبت^(۳) را بمن ذات همایون بیان سد
سکندر و طارم آنگون رونق افزاگشتند - و معظم خان یکروز پیش از آرایش
صفوف و ترتیب افواج از دکن رسیده داخل اردوی گهیان پوی شده
دران روز و در فوج قول قیام و رزید - و طرف دیگر شاه شجاع بمیدان کار نذاشت
خرامیده افواج را بآیین کار نزار مرتب گردانید - سید عالم با پنجهزار سوار فوج
هراول را استحکام داد و شیخ ولی با چهار هزار سوار کا طلب موکب میمنه را ببار
و حسن خوشگی^(۴) فوج میسره را با چهار هزار سوار قائم ساخت - و اسفندیار بیگ

(۱) در لغت دبا "بفتح و نصرتی"

(۲) در لغت دج "نصرت امواج"

(۳) در لغت دبا "بیان سد سکندر استحکام طارم آنگون بخشید"

(۴) در لغت دبا "حسن بیگ خوشگی"

داشت و در راه هواخواهی بندگان حضرت شاهنشاهی صاحبقرانی تنگای می نمود
 بار او بر تنم زدن هنگامه دولت خدا داد از راه جبل و تادانی و سیدانشی در آخر پای
 شب با تمام راجپوتیه اندوئی معلی برآمده بصوب کبریا و گرجیت و نداشت که چراغ
 که این دو سیاه نه تعالی برافروزد اگر عالم را سرسرفوقان بادگیر و اطفائی آن از خیزامکان
 بیرون باشد باجمه آن کافر خردشمن بعد برآمدن اندوئی معلی آوازه در انداخت
 که شاه شجاع از روی غلبه و استیلا بر آن حضرت دست یافت راجپوتان بی هنر و بدبخت
 دست غارت بمال مردم و اسباب بنده هائی بادشاهی در اند کرده هر که دو چار می شد
 تاراج می کردند و غارت گمان می رفتند بر تنه که اکثر اسباب خیر سلطان محمد نیز بآ
 غارت رفت - و چون صبح اقبال دمید و کیفیت آن بپناه بخت بعرض آن خداوند
 تاج و تخت رسید از غایت استقلال و پردلی و عقل کامل و فضل شامل اصلاحاتی
 نگرفته عدم و وجود آن ناپاک بدطینت را مساوی پنداشت -

ذکر اشتعال تیار و جنگ جلال و حرب و قتال از شاه شجاع و آن حضرت
 و گر نحیه فتن اکثری از سپاه و سپه داران عسکر فیروزی اثر بسبب استماع
 خیر نالایم و غارت نمودن راجپوتان بهر بی حیصه نت سنگه افواج گر بخت را
 و مضطرب گردیدن شاکتیه خان که در اکبر آباد بجهت حفاظت حضرت صاحبقرانی
 ثانی بود از استماع این خبر و اراده رفتن بطرف و کن و قائم ماندن و پیرسان
 نگردیدن آنحضرت با وجود چنین شورش و فحیاب گردیدن آنحضرت بشاه شجاع
 و تعیین نمودن سلطان محمد را با جمعی از امرایان رفیع القدر تنگامشی و اخراج
 شاه شجاع از بنگاله و بمبیط و ضبط در آوردن آن ملک را می طرازد -

(در نسخه دیب) اگر عالم سرسرفوقان باد گردید

بغزیت محاربه شاه شجاع بصوب مالک شرقیه برافراشت - و چون سیدکاسو
از ملازمان داراشکوه قلعه آباد را استحکام داده مستحسن گشته بود حسب الحکم انوشیروان
خان دوران بمحاصره آن قلعه پرداخته مراتب سعی و اهتمام بطبوری رسانید -
شاه شجاع به استدعائی سیدکاسو از بلده پلینه به آباد رسید و خان دوران
باستماع قرب و وصول آنجناب ترک محاصره داده یکوه شتافت و سیدکاسو بموضع
اشاره داراشکوه قلعه آباد را بملازمان شاه شجاع تفویض نموده خود بیرون
آمد - و شاه شجاع اسباب و اموال سلیمان شکوه را که در آن قلعه گزاشته بود
بار کرده به بنگاله فرستاد و خود قلعه نهشت - و بندگان حضرت جهان پناهی
گلبن ریاض دولت سلطان محمد را با ذوالفقار خان و اسلام خان و دیگران از
بنده های بادشاهی که قریب ده دوازده هزار سوار بودند براه راست روان کرد
خود بدولت و اقبال بواسطه بزرگی آردوئی ظفر اثر و کثرت لشکر نصرت پیکر
کنار کنار دریائی گنگ طی مسافت فرموده از راه مکن پور بقنوج رسید و از
آنجا یکوره گهاطم پور شتافت چون آن سرزمین معسکر خاقان نصرت قریب نهشت
سلطان محمد با فوج خود و نسلان دوران و دیگر بنده های دولت ابدشان
از هر جا که بودند آمده یار دوئی گیهان پور می ملحق گردیدند - و شاه شجاع بموضع
کهجوه که از معسکر اقبال سه کرده فاصله داشت رسیده خيام و خرگاه برافراشت
و به تهیه اسباب پیکار و مواد نبرد مهت برگذاشت و شبی که فردائی آن التهاب
نیران قتال مقرر بود راجه جیونت سنگه که پیش ازین بشاه شجاع عهد پیمان

موجب سپاه که همراه این سرداران تعیین شده بودند برآشترهای تیز زقار بروی
 بار کرده بهمه و اهتمام خان موی الیه مقرر داشتند و خود نیز همعان نصرت
 و فیروزی از ونبال نصرت فرموده هر روز مقداری کوه طی کرده سایه تیز زنگ
 برلبه لمان انداخته^(۱) چون داراشکوه جلد تر از ملتان گزشته بچستان^(۲) ششم
 درآمده بود و خبر توبه شاه شجاع بغیر میت ملک ستانی در سیدن آنجناب تا پلنه و غیا
 شورش و فساد و ران و یار برانگیزتن متواتر گردید بنا بر آن افواج قاهره بدنبال
 داراشکوه سرداده فدائی خان را بمنصب چهار هزاره امتیاز بخشیده و به صوبه
 اوده و تیول داری گورکپور نواخته بنا بر صلحت بدفع شورش شاه شجاع بدان
 صوبه مقرر فرموده^(۳) مامور گردانید که بجناح استعجال خود را بدان سرزمین رساند
 و خود نیز بغزم اطفائی نایره شورش و دفع شر شاه شجاع مراجعت فرموده پس
 از طی مسافت ظلال لوائی اقبال بر ساحت دلکشائی و از السلطنت لاپور گستره
 باغ فیض بخش را بمن نزول هایون رشک فرمائی سپهر یو قلمون ساخت
 و سه روز در آن منزل دل افروز عشرت اندوزی فرموده رایست نصرت آیت
 را بجانب دارالخلافه شاهیجهان آباد از قلع واد چهارم ربیع الاول^(۴) ۱۰۶۹
 یکم از و شصت و نه هجری نزول جایه و جلال فرموده چهارده روز در عمارت
 دولت خانه طرح اقامت انداخته بتاریخ هفتم شهر مذکور لوائی عالم کشائی

(۱) در نسخ اب، ورج، "برلبه لمان مبوط گردانید"

(۲) در نسخ اب، ورج، "بدان صوبه گسیل فرموده مامور گردانید"

(۳) در نسخ الف، "شهر ربیع الاول" و در نسخ ب، ورج، "نهم ربیع الاول"

شاه فیروز مند و خسر و اقبال پیوند تاسه روز باغ سرهندي را از فرزند
والا روکش فردوس برین داشته روز چهارم کوچ فرموده باغ اعز آباد از زمین ول
خسر و خجسته نهاد پایه سبع شد او یافت و بتاریخ روز جمعه غره ذیقعه شش کپزار
و شصت هشت هجری که از باب پنجم و اصحاب جدا دل و تقویم مصرعه
بساعتی که تو لا کند بد و تقویم

اختیار کرده بودند پایه دولت بر اوزنگ سلطنت و فرمانروائی نهاد و بر سر بر
خلافت و دارائی جلوس فرموده و ضعیف و شریف آقایی و اوایی را بر تشریفات و انعام
بنواخت - و روزی چند درین جا توقف فرموده توجهات جهان آرا به مات دولتی
و اتهامات سلطنت و نسق و نظام امور مملکت مبذول داشت - و آنگاه پای
در رکاب اقبال نهاده بصوب پنجاب^(۱) نهضت فرمود - و دارا شکوه از استماع
طنطنه نهضت آنحضرت از لاهور بجانب ملتان شتافت - چون خبر حرکت پنجاب
بصوب ملتان بعرض عاکفان محفل والا رسید دلیر خان و فدائی خان و دیگر
بند های عمده را بپانزده هزار سوار نگامشی اوروان ساختند - و فدائی خان را وقت
خصت بانعام قیل و خلعت مغر و میاهی گردانیده ده لک روپیه را اشرفی^(۵) که بجهت

(۱) در نسخه (ب) "روکش فردوس برین در شک فرمانی سپهر یقون گردانید"

(۲) باغ اعز آباد که هم به باغ شالار شهرت دارد خود دلی بر شاهرا که کمال واقع است
ولی اکنون ویران گشته - اغلب که باغ مذکور به اعز النساء یکم معروف بکبر آبادی محل منسوب است

(۳) در نسخ (ب) و (ج) "درین منزل"

(۴) در نسخه (د) "بصوب لاهور"

(۵) در نسخه (ب) "دو لک روپیه را اشرفی نقد بجهت مواجیب سپاه"

و وقایدها و رفاقتش و زبیدند او بنا بر ضرورت و صلاحت وقت بکوهستان سری نگر
 درآمده از صدقات افواج قاهره خود را بپا منی انداخت - و پرتخی سنگه راجه سری نگر
 خود سپا این کوه آمده آنجناب را بولایت خویش برد - فدائی خان کیفیت حال بدنگا
 خلایق پناه عرض داشت کرده حسب احکام عازم آستان بوس اشرف گردید - و شتافت
 خان نیز مراجعت نموده نزد سلطان محمد به اکبر آباد شتافت - و از پیشگاه او بزرگ
 جهان بنانی غصه خور خان بغوجاداری میانه دو آب و قاسم خان بکومت سنجعل فقرخان
 برافراشتند - و سید شجاعت نیز مینداری هر دو در میاب هی گشته بدان صوب
 شتافت - و حکم سپاه یون به نفاذ رسید که خانان مذکور در آن طرف اقامت داشته و اکنه
 مناسب که بصلحت کار قرین باشد طرح اقامت اندازند و آئین پویشیاری و
 بیدار مغزی بظهور رسانند تا سلیمان شکوه از آن کوه نتواند سر بیرون کشید و اراؤ
 فاسد اندیشید -

ذکر جلوس فرمودن آن حضرت بر سر ری خلافت و فرمانروائی بتاریخ رو و جمعه
 غره ذیقعد ۱۰۶۸ هجری که هزار و شصت و هشت هجری در مقام اعزاز باد و نوازش
 و انعامات بوضع و شریف و نهضت طرف ملتان و خبر رسیدن توجبه شاه
 شجاع بغزیمیت ملک ستانی و تعیین نمودن افواج قاهره بدنیال دارا شکوه
 و رخصت فدائی خان بصوبه داری او و ده برای دفع شورش شاه شجاع و گر نخیه
 رفتن جیونت سنگه از لشکر فیروزی اثر و دست غارت کشادن بر اسباب و
 و مال بندهای یادشاه

بوری شتافت - و این همه مسافت دراز در عرصه سه روز طی کرده پیش از وصول
 شاهزاده و شائسته خان بجائی که عمر عبور سلیمان شکوه بود رسیده بر سر گر طرح
 اقامت انداخت - و در همان ساعت نوشته باز بهادر راجه کمایون بجای
 مذکور رسید که راجه سری نگر با سلیمان شکوه طریقه اعانت و همراهی مرعی
 داشته یکی از معتمدان خود را بر فاقش تعیین نموده تا از برگذر هر دو را گزینند
 از راه دون بلاهور برساند - فدائیان نوشته باز بهادر را در عرض داشت خود
 پیچیده بدرگاه والا ارسال داشته خود بسبیل ایلعار شتافت - و در یک
 شبان روز هشتاد و کرده مسافت طی کرده با پنجاه سوار در وقت عصر نبرد و از
 سلیمان شکوه پیش از وصول فدائی خان با هفت هزار سوار رسیده آن روی
 آب^(۱) در موضع چاندی^(۲) خیمام افراشته بود هیچ آن داشت که وقت شام از آب
 گزشته و ظلمت شب از دامن کوه بدرزند - و شائسته خان نیز از اکبر باو بخت
 در آمده آوانه آئی آئی اودوران نواحی شائع گردید - و سلیمان شکوه از رسیدن
 فدائی خان و آوانه شائسته خان ندب گشته مجال عبور نیافت - و ملازمان
 که اکثری از سادات باره بودند بواسطه فرزندان و عیال مغلوب جنودیم همراه
 گشته از آنجناب جدائی گزیدند - و قریب دو هزار کس قدم در راه حقیقت

(۱) در نسخه (ب) "بجناب بو شتافت" و در نسخه (ج) "بجناب نوبشه شتافت"

(۲) در نسخه (ب) "با پنجاه سوار در وقت شام"

(۳) در نسخه (ج) "رسیده بر روی آب"

(د) در نسخه (د) "در موضع چاندالی"

بسوط گردانید- و بتاریخ سیزدهم شوال ۶۹۸ هجری قمری که هزار و شصت و هشت هجری قمری
 خضر آباد از فرزول والار شک فرامی^(۱) لاجنت الماوی گردید- و دوروز در آن
 منزل دل افروز توقف فرموده روز سوم از انجاریات دولت آیات سمت
 شهر ارتفاع پذیرفت- و از میان شهر گذشته در باغ سرسندی نزول جاه و
 جلال اتفاق افتاد- و مخلص خان پسر و تمامی محدرات حرم خانه مراد بخش را
 آورده بر زمین بوس والا مشرف گشت- چون بمسامع حقائق جامع رسید که
 سلیمان شکوه از لکهنو بجناح استعجال منازل سنج گردیده آهنگ آن دارد که
 خود را به پدید رساند بنابر آن شائسته خان امیر الامرا از پیشگاه خلافت^(۲) حضرت
 اختصاص یافته مامور گشت که در رکاب نخل^(۳) حدیقه کرامت و اجلال سلطان محمد
 که در اکبر آباد تشریف داشت بولایت میانه دو آب شتافته راه عبور بر سلیمان
 شکوه مسدود سازد و فدائی خان از میانه دو آب آمده بسعادت زمین بوس
 فائز گشت و بمنصب چهار نهاری ذات و دونهارد و پانصد سوار^(۴) سر مختار افراشته
 بر رکاب ظفر انتساب سلطان محمد تعین گردید- و از پیشگاه نوازش شاهی بخت
 تقاره و انتقام اسپ مفخر و میاهمی شده حسب احکم هایون لیغوان یلیغاری بجانب

(۱) در نسخه (ج) "ر شک افزای جنت الماوی"

(۲) در نسخه (الف) "از پیشگاه خلافت و جهاندار می"

(۳) در نسخه (الف) "که در رکاب گل حدیقه کرامت و اجلال"

(۴) در نسخه (ب) "و بمنصب چهار نهاری ذات و دونهارد سوار"

که در آن روز ملازم رکابش بودند مثل خواجه شهباز که بمنصب پنجزاری سر افتاد
امتیازی افزاشت و دوسه کس دیگر در همان وقت بیرون گرفتار شده بودند
خرامیدند و لشکرش که قریب بمیت هزار سوار تیغ زن و نیزه نگار بودند در آن
روز اصلا برین حادثه آگاه نگشتند مگر وقتی که کار از دست رفت و این قضیه
افسانه اهل روزگار شد آنگاه از بیچارگی بدرگاه والا رجوع آورده و بسک
بندهای درگاه والا شاهی انتظام یافتند و مخلص خان بضیض اموالش مامور
از نقد و جنس و دواب و غیره هر چه بود از قلیل و کثیر و نقیر و قطیر همه را بقید قلم
درآورده بسرکار فیض آثار رسانید و فرزندان و تمامی اهل حرم سرای انتخاب
را از انجا برداشته روانه شاهجهان آباد گردانید و این سامنه عبرت بخش و نذر
افزاینده تاریخ چهارم شهر شوال سنه یک هزار و شصت و هشت هجری سمت ظهور
و صورت وقوع پذیرفت -

چون خاطر خیر شاه عالمگیر بنین رای و تدبیر عدو بند ملک کشائی از
ترد و تفرقه که از ممر کج پلاسی و بد معاشی سلطان مراد بخش پدید آمده بود فارغ
و جمع گردید همخان نصرت و اقبال کوچه بکوچه منازل پیاگشت و از وطنه
نهضت اعلام فیروزی انجام کاخ استتقال داراشکوه برخاک اضطراب فرو
نشت - انتخاب بیامی اضطرابدار السلطنت لاهور شتافت و حضرت جهان
پناهی پس از قطع مراحل سایه لوامی ظفر آتامی^(۱) بر حوالی دار الخلافه شاهجهان^(۲)

(۱) در نسخه (ب) "که از ممر بد معاشی سلطان مراد بخش"

(۲) در نسخه (ج) "لوامی فرحت آتامی"

شما بودند با غرور در سر شما پیچیده که از باب بصیرت و هوش از مشاهده آن حال
تخلل بنیان جمعیت عباد الله و سرمایه و هنر و قوت و امور مملکت را متیقن گشته اند.
لاجرم بواسطه اصلاح مزاج آن برادر و مصلحت ملک و ملت روزی چند
آن برادر را پادشاه امن آرام و سکون بپیدان و گویشتہ جمعیت حضور بسیار
اقامت انگندن و از کش مکش روزگار و از کن مکن زمانه و ارستن و فارغ
بودن لازم گردید^(۱) - والا خدا نکند که در حق آن نور دیده سلطنت و جہان بینی
امری که موجب خطر جان عزیزش بوده باشد در خاطر خطیر ظهور کند. الله الحمد
که در بنامی محمد و پیامان اصلاحی و قوری راه نیافته و جان آن برادر در آن
آبی مصنون و مامون است و طریقه خرد خرده و آن است که بقصائے
عسی آن تکرهوا شیئا و هو خیر تکره درین ضمن محض خیر دانسته خرن ملال
بخطار عاطر راه ندهند - مصرعه

”در طریقت هر چیز پیش سالک گدازد و نیاید“

آنگاه دلیر خان و شیخ میر میر مجیب فرمان فرمانروای دوران هایون زمان آنم آنجا
را بر قیل سوار کرده روانه دارالخلافه شاه جهان آباد ساختند و در غایت سحر
و کمال استعجال ره نور و مسافت پیمای گشتند - و بعضی از ملازمان آنجا

(۱) در نسخہ (ب) ”و از در سر کن مکن روزگار فارغ بودن و از سر کن ناکس زمانه

دارستن لازم گردید“ و در نسخہ (ج) ”و از در سر کن مکن روزگار فارغ

بودن و از کش مکش زمانه دارستن لازم گردید“

(۲) در نسخہ (الف) ”بموجب فرمان فرامی دوران آنجناب رای“

بخدمتش قیام نمود و غرض از تکلف استراحت آن بود که براق بختاید از
خود دور کند. آن شاهزاده ساده لوح در غایت بی حجابی و بی تکلفی بی آنکه
چهره صلاح در آئینه تامل و تفکر مشاهده نماید سلاح از خود جدا کرده بکنار گذاشت
و چون بخت خود بخواب بکبت رفت رینگان حضرت جهان پناهی چون دیدند
که باده کا محضر شده به بانه استراحت اندرون حرم سرائتشریف بردند و همین
که آن مبتلائی دام بلاغوده باشاره عالی خواص و خدمتگاران بیرونی دور
شدند پرستاری از اندرون برآمده شمشیر و سایر براق آنجناب را از پهلوش
برداشتند و اندرون برد. و شیخ میر و بعضی دیگر که منتظر آن وقت بودند چون
حالت منتظره تمانفی الحال اندرون خوابگاه درآمدند و آنجناب از آواز
پائی و صدائی سپر شیخ میر و رفیقانش چشم باز کرده طرفه صحبتی مشاهده کرده حیرت
زده برخواست و از سلاح و براق خود نشانی نیافت و دانست که صحبت
چیست (۱) - از روی یاس و ناامیدی نفسی سرد بر آورد و گفت آخر با منچی
درست اخلاص و صاف باطن چنین کردند و حق عهد و پیمان و عزت قرآن
که عناصر یکدگر بود چنین بجای آوردند. حضرت جهان پناهی از پس پرده نرگ
که چون از آن برادر عزیز درین ایام ادا هائی خارج که مظنه فتنه و فساد و
موجب ضرر و مخطوری خلایق و خرابی بلاد و بوی و بظهور می رسید و بواسطه
اغوائی و اختلال ناوانی و سپت فطرتی مودی طبعی چند که حواشی بساط دولت

(۱) دلسته (الف) "دانست که حال چیست"

(۲) دلسته (الف) "و موجب ضرر و خرابی خلایق و بلاد بود"

و تیز رانده با معدودی از خدمت گاران و خواص خود را پیاپی دار یعنی بد ر
دولت شاه گردون اقتدار رسانید- بجز در سیدن کار آگاهان هوشمند که
منتظر این حال بودند با استقبال شتافته باندرون سرادقات^(۱) دولت خانه
همایون رهنمون شدند- و بنا بر تنگی مواضع ملازمانش را بیرون دروازه گزاشته^(۲)
تنها باندرون در آوردند و آنحضرت نیز بدولت و اقبال از بهر تعظیم و احترام
پیش آمده که مها و تفقعات را از اندازه شمار افزون^(۳) بجقدیم رسانیدند و اهل
بشاشت و خوشدلی فرموده بجلوت که خاص بردند و صحبت بی اغیار مصفا^(۴)
از خلوتگاه آئینه^(۵) طرح انداختند و نخست ماحضری پادشاهانه پیش نهاده پس از
تناول طعام بساط استراحت مهمل گردانیدند و قرا ریافت که بعد از استراحت
قبوله با مورد نیوی و لنگاش ملکی پروازند- و آنجناب حسب الاشارت بندگان
حضرت جهان پناهی بر فرش پادراز کشیده^(۶) خدمتگاران و الاشاهی جان نپایی

(۱) در نسخه الف یعنی به در دولت خانه شاه گردون اقتدار-

(۲) در نسخه ب "بسی سرادقات"

(۳) در نسخه الف و بنا بر مصلحت ملازمانش را بیرون دروازه گزاشته

(۴) در نسخه ب "از اندازه شمار بیرون"

(۵) در نسخه ب "مصفا ترا از خلوت کده آئینه"

(۶) در نسخه الف و نخست ماحضری ترتیب داده

(۷) در نسخه الف و ملازمان آنجناب حسب الاشارت بندگان جهان پناهی بر

فرش تاز دماز کشیده

و صواید بدان برادر کامکار نامدار تقیست امور کلی و جزوی در محل تعویق افتاد
صورت سرانجام و سمت اقتراح نمی پذیرد و انتظار تشریف گرامی از حد گذشته
اگر بشاید به جمال تقائی فرحت افزای گرامی خویش مبتنع و مسرور سازند هم با^{عت}
مزید انشراح خاطر و هم موجب تیرفت کار خواهد بود - آنجایا رسیده ام تصدیق این اقوال
نموده و مقالات زبانی^۲ آنحضرت را محل بر تحقیقت کرده تن برضا بلک بقضا
در داده روز سوم بعنوان سیر و شکار که آخرین تردد او با اختیار بود و بصوب
صحرا خراسیده چاشت گاهان ازان طرف مراجعت نموده - درین وقت که
کارپرد ازان قضا و قدر یاده همش مخمر ساخته بودند نورالدین تام خواص^۳ و
که در خدمت ملازمان درگاه جهان پناه متاع اخلاص و هواخواهی عرض داد
گرم و تند رویش رسیده معروض داشت که حضرت جهان پناهی را بیک نگاه
بچشم سخت و وجع صعب در جوف مبارک^۴ پدید آمد بر بستر بی آرامی و فرش
بیقراری تکیه فرموده اند و از روی شوق درونی و شغف باطنی حضرت را ساع^۵
یساعت یاد می فرمایند درین هنگام بی حجابانه زودتر خراسیده بر سر حال^۶ خجسته
مال آنحضرت رسیدن گنجایش دارد و آنجناب که از میکدات و خزویرات
ابنائی زمان و اصحاب دوران بیگانه و نا آشنا افتاده بود و تصدیق سخن او کرده
از همان راه عثمان یکران بجانب دولت خانه^۷ و لائی شاهی منعطف فرموده و

(۱) در نسخ (ب) و (ج) "ساده و وحی"

(۲) در نسخ (ج) "مقالات مصلحت کمین زبانی" و در نسخ (ب) "مقالات فریب آمیز زبانی"

(۳) در نسخ (الف) و (د) "بچشم سخت در جوف مبارک"

تبار متناع هوا خوا بان وخیر اندیشان خویش بقدری تمسک جست ازین امر
 پہلوئی ساختی واجابت نفرموده و آنحضرت بجهت تشییت این امر ضروری
 درین منزل توقف فرموده از راه لایه ولوس اطهار شوق دآرزوی ملاقات
 وصحبت کرده درین باب مبالغه^(۱) و اهتمام را بنهایت رسانیدند و هم تدبیر و
 مشاورت مهمات ملک و دولت را بهانه در میان آورده طلب فرمودند
 چون آنجناب بتایر ساده دلی و صاف درونی اقبال این معنی نموده مستعد
 سواری شدند هوا خوا بان وخیر اندیشان که استشام را^۲ عذر نموده بودند
 سدره گشته معروض داشتند که این فدویان را از جانب بندگان^(۳) حضرت
 جهان پناهی و غرضه تمام است نشاید که عذری اندیشیده باشند و کار از دست
 برود و پشیمانی سود ندهد آنجناب بنا بر عشو^۴ شاد قضا اصلاحی خیر اندیشان را
 بمعقول و رضا جان داده بر زبان آورده که اینها محض وایمه است که طبیعت
 شما غالب گشته با وجود عهد و پیمان موکده با غلاظ ایمان از آنحضرت اینهمه
 وایمه و ترو و منظمه بخاطر راه دادن از طریق مسلمانان نباشد بالجملة آنروز بگفت
 و گو بسر آمد و حضرت جهان پناهی این مقدمه را ملتوی گذاشته بیشتر متوجه
 شدن بیچ و جبلی ندیده و ملایم قانون عقل ندانسته در قصبه متهره تبهید بساط
 توقف پرداختند و هر روز مکرر پیغام می فرستادند که چون هنوز مطلب عمره و پیش
 است بسر سری قدم توجبه پیش نهادن مصلحت کار تقاضای فرماید و بی صلاح

(۱) در سوره (د) "مبالغه تمام"

(۲) در نسخ (دب) و (رج) "از جانب حضرت جهان پناهی"

بفاصله یک کرده عقب تر منزل می‌گزید. و چون ظاهر قصبه منتهرا^(۱) منصرف بخایم
گردون احتشام گشت آنجناب ملحق نگردیده دور تر نزول نمود. اولیائی دولت
ابدطر از اوضاع و اطوار و حرکات و سکناش را میان طریق ایتقه یکدلی و
ویججحتی دیده بینگام خلوت در خدمت بندگان حضرت جهان پناهی صورت حال
مکتوف و معروض گردانیدند که در چنین وقت که هنوز کارهای عمره و مطالب
سترگ در پیش است و معامله ملک حسب و نحوه اولیائی دولت صورت
نیافته همچنان ملتوی و نامشخص افتاده و از مخالفان دولت خاطر خطیر شاه
کشور گیر جمعیت نگرا^(۲) ازاوهای خارج آنجناب بیشتر تردد و تهاجم بخاطر
اولیائی دولت ابدقرین گشت^(۳) لاجرم مصلحت دولت اقتضای آن فرمود که
آنجناب را معید ساخته تفرقه خاطر خواران را بجمعیت مبدل گردانند چون
رأی بایرین راجع شد و این باده صورت حمر گردید نخست بر سنوتی عقل کاروان
بعضی از مقربان و عمده های دولت را بفسون و فسانه و وعده و طمع بطرح
مطاوعت خود در آورده اند. آنگاه به بهانه و فریب ترتیب انجمن کنگاش و
مشاورت تدبیر کار ملک آنجناب را استدعائی حضور نمودند و او در آن روز

(۱) در نسخه (ج) "چون ظاهر قضای قصبه منتهرا"

(۲) در نسخه (الف) "خاطر خطیر شاه کشور گیر جمع نشده" و در نسخه (د) "خاطر خاطر شاه کشور گیر نشده"

(۳) در نسخه (ب) و (ج) "اداهای خارج آنجناب بیشتر موجب تردد و تهاجم بخاطر
اولیائی دولت ابدقرین گشت"

(۴) در نسخه (د) "بعضی از مقربان و ملازمان عمده دولت را"

و چشم رعایت^(۱) از اردوی معلی جدا شده با خنجاب می پیوندند و جمعیت و سپاهش
یومافیه^(۲) ماسمت اند و یاد می پذیرد. آنحضرت وقوع این معنی را مباین مصلحت
دولت و موجب تخیل بنائی کاری که پیش نهاد مهمت والا بود دانسته و تفکر همیش
در افتاده کس نزد آنجناب فرستاد و سبب مخالفت^(۳) و انحراف از طریق رفاقت
و صراط مستقیم موافقت استفسار فرمود. و آنجناب اظهار ناداری خود و پریشانی
حال سپاه نمود. لاجرم آنحضرت بیست یک رویه نقد بواسطه او ارسال داشته
پیغام کرد که بالفعل این مبلغ را بضروریات خاصه خود و سپاه صرف نمایند. و بموجب
که بآن برادر و والاتبار مقرر کرده شده که ثلثی از غنایم بسیر کار ایشان عاید گردد
تتمه نیز خواهد رسید. و انشاء الله تعالی بعد از تمام پذیرفتن مهم دارا شکوه^(۴) لا
پنجاب و کشمیر و کابل بآن مسند آرای سلطنت و جهان داری ارزانی خواهد شد. و
لائق آنکه ازین رهگذر خاطر عاظم راجع داشته زود تشریف ارزانی فرمایند که
باتفاق و استظهار یکدیگر این مهم خطیر و مطلب بزرگ را که پیش نهاد مهمت والا^(۵)
حسب دلخواه اولیائی دولت صورت داده اید سلطان مراد بخش فی الجمله
تسلیم تسکین یافته از اکبر آباد طبل کوچ فرو گرفت و یک گروه عقب تراز
اردوی معلی و معسکروالامنزل گزید. و بندگان حضرت جهان پناهی از گذر
سامی کوچ فرموده منازل پیاگردیدند و سلطان مراد بخش نیز بحرکت درآمد

(۱) در نسخه (ب) «و چشم رعایت»

(۲) در نسخه (ج) «و سبب تخلف» و در نسخه (ب) «سبب مخالفت»

قلعه تعین نمود و اسلام خان بصوبه داری اکبر آباد امتیاز یافته بدین رعایت کبری
 سرفرازی برافراشت. و بادشا نهاده جهان سلطان محمد نیز بنا برصلحت ملک داری
 بموجب فرمان واجب الاذعان در اکبر آباد رحل اقامت انگذند و حویلی داراشکوه
 بجهت نزول آنجناب تعین یافت. و روز شنبه بیست و دوم رمضان سنه ۱۰۶۸
 یک هزار و شصت و هشت هجری^(۱) بدولت و اقبال بغزم استیصال
 داراشکوه در رعایت شان و شکوه از مستقر انخلافت کوچ فرموده بجناب
 دارانخلافت شاه جهان آباد رایات نصرت آیات مرتفع ساخت. و روز نهم
 گوز سامی معسکر اقبال گشته خود بدولت و کرامت در عمارت بادشاهی نزول فرمود.
 و درین اثنا^(۲) بعرض باریافتگان محفل والا رسید که سلطان مراد بخش از اکبر آباد کوچ
 نموده از طریق رفاقت پهلوتی ساخت. و جمعی از ملازمان بادشاهی مثل ابراهیم
 خان و ولد علی مردان خان امیر الامر و غیره ملازمت آنجناب اختیار کرده در سلک
 ملازمانش انتظام یافتند و چون مواجب و مناصب راده بیست و ده یانزد
 مقرر کرده بجمعی که بدانجناب رجوع می آرند رعایت کلی می فرمایند قریب بیست
 سوار داخل تشش فراهم آمده و روز بروز مردم صورت بین ظاهر پرست که
 از سر منزل معنی و حقیقت چندین مرحله و ورافتاده اند بواسطه طبع منصب
 (۱) در نسخ (ب) و (ج) "روز دوشنبه تایم پنج بیست و دوم سنه الیه" و در نسخ (د)

"در روز شنبه بیست و یکم رمضان سنه الیه"

(۲) در نسخ (ب) و (ج) "درین منزل"

(۳) در نسخ (الف) "کوچ کرده"

تبعذرات قدیر^(۱) بی اختیار متعلق شده از درجه اعتبار و اقتدار ساقط و مابط گردید
و از آن پس از حرم سرای^(۲) والا و مشکوی معلى مجال حرکت و خروج نیافت - و محرراً
دیوان قضا این قضیه عبرت افزائی جهان را بتاریخ بست و یکم شهر رمضان^{۱۲۹۸}
یکهزار و شصت و هشت هجری در سیاه بیل و روز نهمین ماه ثبت گردانیده^(۳) سرشته
این شمار در جریده روزگار مضبوط ساختند و خبر دقیقه شیخ معنی زای بجهت تاریخ
این سانحه عبرت و حیرت^(۴) آتما^(۳) تا بدینجا و اعتد و یا اولی^(۳) الا بصادر بر تخته بصیرت
رقم زد^(۴)

چون هم بندگان اعلی حضرت پیوجی که خامه حقان نگار به تبیین آن پرداخت
فیصل یافته قلعه اکبر آباد با خزان و دفائن مسخر گشت - و کل بیوتات و کارخانجات
باوشاهی بضبط و الیائی دولت روز افزون حضرت شاهنشاهی درآمده بمساع
جاء و جلال رسید که داراشکوه در شاه جهان آباد طرح اقامت انداخته بفرام
آوردن سپاه پراکنده و لشکر متفرق شده خود همت می گمارد و فو فیصل دادن مهم
آمنجاب و بانجام رسانیدن کار نیم تماش بمقتضائی مصلحت دولت از واجبات
شمرده هگی سه روز در حلی داراشکوه توقف فرموده فی السجده تبیین نظام مهام
اکبر آباد توجه والا بمذول داشته ذوالفقار خان را بمحافظت اعلی حضرت حرا

(۱) در نسخه (ب) "بنا بر تقدیر لم یزلی" و در نسخه (ج) "بنا بر تقدیر رب قدیر"

(۲) در نسخ (ب) و (د) "در سیاه بیل و نهار و روز نهمین ماه ثبت گردانیده"

(۳) در نسخه (ب) "این سانحه غریب و عبرت آتما" و در نسخه (د) "سانحه عبرت و حیرت افزائی"

(۴) در نسخه (د) "بر تخته بصیرت ترقیم نمود"

آنکه آنحضرت صبح مبارک بستان دولت سگالان داشته منرد بودند که ناهر دل
 چیل^(۱) رسیده فرمائی که اعلی حضرت بخط مبارک بداراشکوه نوشته از روی اعتماد بجل
 اهتمام و احتیاط بدو خاله فرموده بودند که اصلاً احدی را برین راز و قوف نداده
 خود را بعنوان سبک رو^(۲) بدارالحلافت شاهجهان آباد نزد داراشکوه رسانیده
 جواب بیارد و بنظر آنحضرت جهان پناهی در آورد. و مضمون آن منشور ناطق بدین
 بود که داراشکوه لشکر خود را جمع کرده^(۳) در شاهجهان آباد ثبات قدم و رزیده اند
 آنجا پیشتر گذرد که مادر اینجایم را فیصل می فرمایم. این فرمان مصدق و مصدق
 اقوال خیر خواهان آمده^(۴) رایتی زرین سگالان دولت ابد قرین نزد شاه جم تمکین
 درجه استخوان و جائزه تحسین یافت. و کمال توجه ظاهر و باطن نیک اعلی حضرت
 بحال داراشکوه موجب مزید بخش خاطر خیر شاه کشور گیر شده فسخ آن عزیمت فرمود.
 و از پیش قلعه گزشته در حویلی داراشکوه نزول جاه و جلال نمود. و سلطان محمد
 حسب الاشارات عالی تمامی کار خائنات بادشاهی را از خزائن و دوفائن و
 مرصع آلات و جواهر و غیره بقید ضبط در آورده مختوم گردانید. و بندگان اعلی حضرت

(۱) در نسخ^(الف) که ناهر دل رسیده و در نسخ^(ج) که ناگاه ناهر دل خان چیل رسیده

(۲) در نسخ^(ب) که بندگان حضرت را

(۳) در نسخ^(ب) بعنوان سبک تر و در نسخ^(ج) بعنوان شبگیر ابواز

(۴) در نسخ^(ب) و در نسخ^(ج) خاطر خود جمع داشته

(۵) در نسخ^(الف) این فرمان مصدق و مصدق همان قول آمده و در نسخ^(ب) این معنی

مصدق قول خیر خواهان آمده

بخلاف تقاضای قلوب خلایق عروس عزت افزای مراد پرده خفا مخفی داشتند^(۱)
 و این رای صواب آگین همت انقلاب این غریت سعادت قرین صورت فتح
 پذیرفت - بمجد توجه والا که از دولت خانه معلی سوار شده عنان همدان قبال سبک
 فرموده شاکسته خان امیرالامرا و شیخ میران پس رسیده معروض داشتند که تصمیم این
 غریت و تتمیم این ارادت از پیرایه تصدیق خرد مصلحت شناس و زیور تجویر عقل صواب
 گزین معراست و خیر اندیشان تمام اخلاص و فدویان عقیدت کیش از تصور این امر
 دور اند کار بمغاک تحیر و نشیب تفکر فرو شده اند - خدا را بر جان فدویان پیرایه خود^(۲)
 ترجم فرموده از امضای این غریت مصلحت دشمن اجتناب و احتراز فرمایند - و دی
 خود بدولت پیرامون این مقدمه در آیند که هرگاه کام بخش حقیقی زمام اختیار دست
 و عنان باری سلطنت را بقبضه اقتدار و کف اختیار اولیای دولت بی زوال
 تفویض فرموده باشند و ملازمان سرکار فیض آثار قلع را بضبط خود در آورده اند
 و بندگان اعلی حضرت را در کل امور سر رشته اختیار از دست دور شده بقبضه
 دولت خوابان عالی در آمده و اثری از مخالفان درون قلعه پیدا نیست چه برین
 داشته که عبت و بی باعث ضرور در جای که منظمه خطر و ملاحظه فتنه و شر باشد
 تشریف فرمایند - ازین اقوال زمره مقربان خیر سگال که بحسب ظاهر مبنی بر صلاح
 و صواب بود تردد تمام بخاطر همایون پدید آمد و عنان یار گیر دولت کشید - و این

(۱) در نسخ (ب) بخلاف تقاضای خاقان جهان مقدمه بس عبرت افزا در پرده خفا مخفی داشتند^(۱)
 و در نسخ (ج) بخلاف تقاضای قلوب خلایق شانی بس عبرت افزای در پرده خفا مخفی داشتند^(۲)

(۲) در نسخ (د) بمجر تفکر

(۳) در نسخ (ب) و (ج) بر حال فدویان خود

نفرموده بی وغذنه و ترود و عازم احراز سعادت تقییل انامل قیاض^(۱) الشهنشاه^(۲) بنیض
 نواز گرد و کبی شائبه شبهه و غائله ریب موجب رضا و خوشنودی خدائی عزوجل
 و رسول اجل صلوٰۃ الله و سلامه علیه در ضمن این معنی متحقق است. و بندگان حضرت
 را که شوق و آرزوی لقائی راحت افزائی مبارک زیاده از آنست که در حوصله
 تقریر و قالب بیان در آید^(۳) هر چه زودتر بیدایض آثار خود متبج و مسرور سازند
 بندگان حضرت جهان پناهی اناقبال این معنی پہلوئی کرده از خصوصیت و عنای
 داراشکوه شکایت فرمود و گفت تا مقدمه او فیصل نیابد حصول سعادت حضور
 اشرف تغذیر تمام دارد و درین باب جزآت نمی توان کرد. حضرت عصمت قباب
 قرین خزن و اندوه گشته مراجعت فرموده صورت ماجرا در خدمت اشرف اعلی
 مکشوف گردانید و ازین عمر کلمات مالا کلام و شامت تمام بخاطر هالیون آن خسرو
 عالی مقام راه یافت. و روز سوم بعد از آنکه گفت و شنود بسیار خاطر مبارک حضرت
 جهان پناهی بر احراز سعادت ملازمت اقدس و تحضیل دولت زمین بوس حضور
 پر نور و تکمیل مراسم استر ضائی و خوشنودی خاطر مقدس قرار گرفته بدین غم صفا
 از منزل دلگشائی باغ دهره بدولت و اقبال سوار شدند. اما از آنجا که شیت
 ازل و ارادت خدائی عزوجل^(۴) بامری دیگر متعلق شده بود کارکنان کارخانه قضا^(۵)

(۱) در نسخ (الف) و (د) انامل دریا فواصل

(۲) در نسخ (ب) و (ج) و بندگان حضرت که شوق و آرزوی لقائی راحت افزائی مبارک

زیاده از آنچه بر حوصله تقریر و قالب تبیین گنجد دارند

(۳) در نسخ (الف) و ازین سرکالت

(۴) در نسخ (ب) که شیت ازل و ارادت لم نزل

اقبال به نفاذ رسید - و آن مهر سپهر عصمت و ذکا نزول فرموده باندرون مشکونی
 معلی دولت تشریف برده و شاه و الایاه در حرم سرائی هاپیون بآن کریمه ^(۱) و دودمان
 سلطنت و جهان بینی بآئین شائسته ملاقات کرده بر مسند عزت و کرامت اجلاس
 داد - پس آن عقیقه تقدس نژاد زیان با دایمی پیغام پذیر بر گوار بر کشا در
 نخست از تفقدات و توجهات حضرت ظل الهی نسبت به برادر کامگار و مرآت
 اشتیاق و خواہش خاطر اقدس ببقاء فرحت افزائی آنجناب ظاهر ساخت
 آنگاه سرکلاوه مقصود واکرده فرمود که مرضی خاطر و اقتضائی باطن اشرف
 اقدس حضرت ظل سبحانی بدین معنی متعلق گشته که ولایت پنجاب و مملکتی که بدان
 ضلع واقع شده بداراشکوه عنایت فرماید - و گجرات بدستور سابق بمراود بخش
 اختصاص یابد و ولایت بنگالہ بشاہ شجاع مسلم باشد و مملکت وکن سبطان
 محمد تعلق گیرد و منصب والائی ولایت عہد ہاپیون و خطاب مستطاب بلند
 اقبال وکل مالک محروسہ ماورائی ولایت مقسومہ مذکورہ بشاہ و الا قدر
 مبارک و ارزانی گردد - مناسب آنست کہ امتثال حکم و استرعائی خاطر شہر
 اقدس را موجب حصول سعادت کونین و وصول مآرب نشاتین دانستہ بدین
 کہ دولت دارین دضمن آن محضراست رضا دہند و قدر این عنایت سرگ و
 نوازش بزرگ شناختہ در شکر این مواہب عظمی و عطیہ کبری سراپا تسلیم و رضا
 باشند و مقالات فاسدہ و سخنان بیہودہ ارباب غرض را بسمع اجابت ^(۳) اصفا

(۱) در نسخہ (ب) بآن گویہ دو دمان

(۲) در نسخہ (ج) "مقالات بی فائدہ و سخنان بیہودہ"

(۳) در نسخہ (ب) "سمع اصفا نفرمودہ"

پانزدہم شہر رمضان المبارک ۱۰۶۵ھ یکزار و شصت و ہشت ہجری آمدہ داخل
قلعہ شدند و دروب و بروج را بضبط خود درآورده جمعی از مستندان را با بجا
بجہت محافظت و حراست یا زدہ شدہ۔ آنگاہ سلطان محمد با اسلام خان
بمحضر اشرف اقدس آمدہ بادراک سعادت ملازمت ہمایون استعادت^(۱)۔
و یکویش زمین بوس و تسلیمات عبودیت سمات^(۲) سر قحار برافراشت۔ و ہنگام
اعلیٰ حضرت خاقانی بآن نورس نہال آبسال جہانبانی جمدہر مرصع عنایت
فرمودند۔ روز دیگر نواب قدسی القاب^(۳) ملک احتجاب یادشاہ زادہ جہان و
جہانیان یکم صاحبہ را نزد آن مند آرائی انجمن جاہ و جلال و متکی اراک^(۴) دولت
واقبال یعنی شاہ جم جاہ فرستادہ پیغامی بزبان آن خورشید فلک عظمت مکرمت
و گوہر بحر عصمت و جلالت حوالہ فرمودند۔ و چون حضرت معلی^(۵) بدانجا تشریف
بردند و خبر قرب وصول علیہ العالیہ^(۶) السبع والا می شاہ فلک قدر رسید بجلالت
قاعدہ معہود و قانونی مستمرہ مراہم استقبال و تشریط اعزاز و احترام و دای
آداب اصلا رعایت تیافتہ اشارہ عالی در بارہ رخصت باریا ندرون سلاوقا

(۱) در نسخہ (د) "ملازمت ہمایون اعلیٰ حضرت خاقانی استعادت یافت"

(۲) در نسخہ (ب) "و تسلیمات عقیدت سمات"

(۳) در نسخہ (ب) "گوہر برج عصمت و جلالت نواب قدسی القاب"

(۴) در نسخہ (د) "متکی اورنگ دولت واقبال"

(۵) در نسخہ (ب) "حضرت پاک سینہ معلی" و در نسخہ (ج) "حضرت ستر معلی"

(۶) در نسخہ (ب) "وصول عقبہ متعالیہ"

آزادتر نماید. و زبان از شکر عنایات سرشار و مراحم و اشتقاق بی شمار اقدس و
 اگر آئین مرید نوازی مرعی فرموده حکم و الا بشرف نفاذ رسانند که بعضی از مردم این
 مرید نخست بقلعہ باریافتہ بجای جمعی از ملازمان سرکار عالم مدار که بمحافظت محل
 مامور اند فرار گیرند و از پیشگاه عنایت خسروی بجز است ابواب قلعه امتیاز و
 اختصاص یابند که این فدوی جان نثار بحجیت خاطر و سکون باطن و طینان
 دل بحضور اقدس رسیده سعادت زمین بوس اشرف حاصل نماید و زبان عقیدت
 بیان بعد از تقصیرات بکشد غایت مرید نوازی خواهد بود.

بندگان اعلیٰ حضرت خاقانی بنا بر اقتضای وقت و فرمان قضایین
 معنی رساناده حکم فرمودند که بندگان بادشاهی کیسر از قلعه بیرون رفته ابوآ
 بروئی اولیائی دولت روزافزون شاه مفتوح گردانند^(۱) هر چند این
 معنی از مصاحت دولت دور بود فرمان بران امتثال مثال ایتمار لازم
 الاتباع هابیون متحم شاخه از حصار بیرون نشافتند و ابواب دولت بر روی
 بندگان شاه جهان پناه بازداشتند. و مهر سپهر کرامت و سروری سلطان
 محمد یازد و الفقار خان و شیخ میر و بهادر خان بموجب امر و الا بتاریخ روز جمعه
 (۱) «در نسخه الف» بمحافظت رفت و داخل ماموراند و در نسخه اب که فطمت و داخل قلعه ماموراند
 (۲) «در نسخه اب» این فدوی خاکسار بحج خاطر و تسکین باطن و در نسخه دج «این فدوی جان نثار
 بحج خاطر و شگفته باطن»

(۳) «در نسخه اب» ابواب دولت بروئی بنده های شاهی جهان پناهی مفتوح گردانند

(۴) «در نسخه الف و رد» و انقیاد امر لازم الاتباع

بیل و نهار ثابت و پائدار بماند.

آن مسند آرای خلافت و جهان بانی پس از اطلاع بر مضمون منشور عنایت
و مهربانی آداب ادب و مراسم اخلاص مرعی داشته زبان گوهر بیان بیاسج بگشاید.

جواب

لله الحمد والمنة^(۱) الحمد این نیازمند درگاه شهنشاه بی مثل و مانند از بدو
است از رزق و اسرار عقل و تمیز الی آلان باندازه امکان بشری و طاقت انسانی
در تمیید قواعد ارادت و اعتقاد و تشیید مبانی صدق و سداد و خود را مقصداً^{بخت}
و در ضبط سر رشته استرشاء خاطرهای یون کوشیده از ضراط المستقیم عبودیت
و جانفشانی انحراف جایز نداشته نمی دارد و در راه بندگی و عقیدت ثابت و
راسخ است. لیکن از مظهر این مقدمات که بنابر ارادت ازلی و مشیت
لم یزنی در میان آمده بمقتضای طبیعت^(۲) بشری مغلوب وایمه و هراس گشته
جرات آن نمائند که باطمینان قلب و جمعیت باطن عازم احراز سعادت جنت
پر نور تواند شد. والا آن روزی خاطر فاطر این مستند سر پا ارادت اخلاص
بنیل دولت استیلام سده سپهر التیام^(۳) زیاده از آنست که حوصله تقریر و تبیین^(۴)

(۱) در نسخه (د) "منشور عنایت و مهربانی ایوب ابی اسم اخلاص"

(۲) در نسخه (ب) و (ج) الحمد لله والمنة

(۳) در نسخه (ج) "بمقتضای طینت بشری"

(۴) در نسخه (الف) "سپهر اساس" و در نسخه (د) "سپهر احشام"

(۵) در نسخه (الف) "حوصله تحریر و تبیین"

بنده که یاشاه بود کینه جوئی خلق چه گویند تو هم خود بگوئی
 ورز تو در قلب من آمد غیله^(۱) هم تو شوی در رخ من شرمسار^(۲)
 باش بکامم که بکام تو ام زنده و نازنده بنام تو ام^(۳)
 بهر خدا صورت خویشم نما روی مگردان و تبرس از خدا
 لائق آنست که آن قره باصره دولت و دارائی بر صف شکنی خود مغرور نبوده
 تکیه و اعتماد بر سازگاری زمانه و رفاقت روزگار نکند که این چرخ پرنیزنگ
 و جهان دورنگ اصلا اعتماد را نشاید و ازین جهان پیمان شکن بد عهد قطعاً
 و فانیاید درین صورت شائسته خرد آنست که کاری که موجب و همن و فقور
 این دو دمان عالی شان گردد از ارتکاب آن اجتناب واجب شمرده بحفظ
 ناموس سلطنت چندین ساله که طنطنه عظمت و شکوه و مکنت و اقتدار این دولت
 در ساحت زمین و زمان پیچیده و سائر فرمان روایان روی زمین از آن
 شماری برمی گردند کوشیده آنچه از فرزندان قابل توقع باشد بطور آرد که
 نام و ننگ و رسم قابلیت آن نو باوه گلشن^(۴) جاه و جلال پر صفت روزگار و صفیه^(۵)

(۱) در نسخه الف) "ورز تو در قلب من آید غیار"

(۲) در نسخه اب) "هم تو شوی در رخ حق شرمسار"

(۳) در نسخه اب) "زنده و نازنده بام تو ام" و در نسخه الف) "زنده و نازنده بنام تو ام"

تو ام"

(۴) در نسخه اد) "بر صف شکنی و کشور کشائی خود"

(۵) در نسخه اب) درج "آن نو باوه گلشن جاه و جلال"

سر خود پیش گرفتند و حق نمک و تربیت و نوازش سالهای دراز بادشاهی را
معدوم انگاشته داد ناسپاسی دادند. چون آن قلعه از آسیب نقب یورش
مستون بود مبارزان موبک شاهی روز دیگر خود را بیای جلا دتید و روزه
خضری رسانیده راهی که از آن طرف آب بان درون قلعه می بردند مسدود ساختند.
لاحرم کار محصوران بجز و اضطراب انجامید و بندگان اعلی حضرت خاقانی برین
حادثه وقوف یافته خان اخلاص کیش ارادت پرست فاضل خان را بار دیگر
بلازمت شاه بلند اقبال بیدار اختر فرستاده فرمانی بخط خاص تقلم آوردند.
فرمان سوم حضرت صاحبقران ثانی بنام حضرت جهان نیایی
مالک الملک تعالی شأنه که ملکش از تغییر و زوال مستون است کوه کعبه

اقبال فرزند برومند قوی طالع را چون کوه فروغ بخش شبستان دولت و
ضیا افزای ساحت جهان دار داد. از کجیازی سپهر نیرنگ ساز و ناسازی
روزگار شعبده بازاری که اصلا بحیطه تصور و خیر تعقل در نمی آید بعین البقین
مشاهده افتاد و آن فرزند اقبال مند طالع بلند بیکبارگی مهر فرزندی بریده
بر آتش شوق که از کانون درون اقدس سمت التهاب پذیرفته نظر نمی کنند.
و چشم از حقوق ابویت و تربیت عمری پوشیده مارا دشمن کام پسندیده ایذا و
آزار مارا که موجب بدنامی دنیا و مورث ناکامی عقبی است سهل و آسان
انگاشته از باز پرس روز شمار غافل و بی خبر افتاد. اما دیوم الحساب
ازین جرأت و ارتکاب چه جواب خواهد داد. **نظم**

پیش که گویم ز خودت شرم یاد / کز پی خون خودم اندر فساد
(الف) پیش که گویم ز خودم شرم یاد

قلعه و استعداد در بالیست تخصیص و استحکام برج و باره و رعایت مراتب
 تیقظ و احتیاط^(۱) اشاره فرمودند- و بعضی از بنده یامی بادشاهی که بظاهر در
 طریق جانفشانی و هواخواهی تگاپومی نمودند بجا فطنت ابواب مامور گشته تشریط
 حراست و هویشاری بتقدیم رسانیدند- و چون پرتو آگاهی بندگان حفر
 همان پناهی برین قضیه تافت ذوالفقار خان و بهادر خان بمحاصره مامور
 شده با فوجی از مبارزان کار طلب بهنگام شب بیامی قلعه رسیده کرفتار غا
 کردند- اما بواسطه مناسبت آن حصار رزمین و حصانت آن حصن حصین^(۲) باین
 زودی صورت افتتاح در مرات خیال بهادران جلوه گزیده شد سرداران با
 بعضی از لشکریان در منزل دارا شکوه نزول نمودند و اکثر از لشکریان بجای
 قلعه در پناه جدار و اشجار قرار گرفته از طرفین صحبت توپ و تفنگ در میان^(۳)
 و اشتغال آلات حرب و جنگ بوقوع انجامید- سرداران و تفنگچیان پیاده
 اندرون حصار قدم اخلاص بر زمین جان سپاری فشرده کما ینبغي بمناعت
 و مدافعت پرداختند و جانفشانی و جانتانی^(۴) بهت گماشتند- اما اکثری از
 امرای کلان منصبان از غایت غرولی تاب محاصره نیاورده هم در روز نخست^(۵)
 به بهانه اتمام ستقایان که از راه دریچه آب دریا اندرون می آوردند از قلعه بدر^(۶)

(۱) در نسخ (ب) و (د) "و رعایت مراتب حفظ و احتیاط"

(۲) در نسخ (ب) و (د) "در مرات خیال مبارزان جلوه نکرد"

(۳) در نسخ (الف) "بجانفشانی و جان سپاری بهت گماشتند"

(۴) در نسخ (الف) "در روز نخست" و در نسخ (ب) "همه آن روز نخست"

باطلاع پیام و ایصال فرمان مامور گشت و فاضل خان بنا بر مزید احوال و
خیر سگالی فرمان فرمائی جهان از سعادت حضور پر نور محروم و همچو پلوده قرین
حرمان بیرون ماند و خلیل الله خان مخالف دایه حق شناسان و مباین آئین
نمک خواران قدم بر جاده بیوقائی و منہج بی حقیقی سپرده بیشتر هیچ غبارفتند و
شرگشت^(۱) و شاه جوان بخت جم جابه را پیران داشت که اصلا سخن حضرت
خل آلهی را بسع اجابت اصغافر موده قسح عزیمت ملازمت نمود و در جواب
آنحضرت معروض داشت که من از بی توحی حضرت امین نیستیم می ترسم که در
هنگام ادراک شرف ملازمت اقدس بندگان عالی قصد من فرمایند^(۲) - آنگاه
خلیل الله خان را بموجب رهنمونی و صلاح خودش در نظر طاهر میان چشم بند
نگاه داشته فاضل خان با انصراف آن طرف اختصاص یافت - و بملازمت
اقدس اعلی شتافت کیفیت حال معروض داشت - فرمان فرمائی جهان از
ناسازی^(۳) روزگار و بی مددی جریخ ستمگاران و مهر فرزند و لبند مایوس دل تنگ
گردیدند - و از ملاحظه ناہنجاری حق ناشناسی چند که حق تربیت و نمک سالهای
دراز را نابود ساخته در صد و ایندو آزار آن خسرو و جم اقتدار بودند باند او با

(۱) در نسخه (الف) و خلیل الله خان بذات حق شناسی خود بود و ران از آئین نمک حرام

خواران قدم بر مسلک بیوقائی سپرده هیچ غبارفتند و شرگشت

(۲) در نسخه (الف) به بندگان درگاه حکم قصد من فرمایند و در نسخه (د) به بندگان

درگاه عالی حکم قید من فرمایند

(۳) در نسخه (اب) از نارسائی روزگار

روزگار تجویز کرده از وفات عاقبت نه اندیشد - و برای دوروزه زندگی این سر
 حادثه زائی شرمساری و خجالت ایدر پیش خدا و رسول برخود هموار آسان گیرد -
 زینهار بکاری جرأت منما که آخر منج ندامت و پشیمانی گردد و ندامت سودند ^{نظم} بهم

ای خلف از راه مخالفت تاب	تیغ بیگن که منم آفتاب
گر ز خود این نفش ^(۱) گرفتی بدست	سوئی خدا بین و مشو خود پست
در زبدا موزستان این ره پدید	گفت بد آموز نه نباید شنید
گر چه کنی دعوی دانش و لیک	نیک بدانم که ندانی تو نیک
چون تو شب روز دبا فرو کنی	بی ادبی با چو منی چون کنی
گر چه جوانی همه فرزانی است	این نه جوانی همه دیوانگی است ^(۲)
ای پسر ار چه بسری در خوری	لیک مکن باید راین روی
بر سر خوان آئی که هم نوشه	یاد نمک کن که جگر گوشه
خون منی و دل من هر چه هست	چو شش بسیار مکن زیر پوست
گوش کن این گفت مکن گفت کس	بشنو و مشنو سخن این مستطاب

چون آن دو خان عالیشان بدرد دولت خانه شاه فلک مکان فائز گردید
 خلیل الله خان از آنجا که پنهان سر خوش نشاء هوا خواهی بود و رخصت باریافته

(۱) در نسخه (د) "ای پسر"

(۲) در نسخه (الف) "گر ز خود این راه"

(۳) در نسخه (اب) و (ج) "این نه جوانیست که دیوانگی است"

و عنایات بی پایان و اختصاص بخشیدن بمناسب بلند و فائز گردانیدن بمراتب
 ارجمند و باین همه حق ابوبیت و اولی الامر^(۲) که بفرمان شهنشاه علی الاطلاق^(۱) عطا
 و امتثال حکم واجب و لازم است و کلام ربانی و کتاب آسانی بدان ناطق - از آن
 فرزندان سعادت مندر که آراسته فرست و حسن اعتقاد^(۳) و مجموعه دانش و بخش خدا
 است و پیوسته عمر گرامی را بر رضا جوئی و نیک نامی و حق شناسی^(۴) و خدادانی صرف
 کرده بسیار بعید می نماید که قدر مهربانی و رتبه شوق و خواهرش خاطر اقدس را
 بدریافت دیدار فرحت آثار خویش ندانسته بنا بر اغوائی و اضلال صاحب
 اغراض فاسده چند بلیت

دو دشو ندارد بدماغی رسند بادشو ندارد بچراغی رسند

اندا حراز سعادت حضور باز آلیستند - و بواسطه دوست کامی مشت بی تمیز^(۵)
 و بدطینت ما را دشمن کام پسندد - و خفت ما را در فرمان فرمایان جهان اهل
 (۱) در نسخ (ب، د) "و نوازشات بی کران و عنایات بی پایان و اختصاص بخشیدن
 بمناسب بلند و بمراتب ارجمند فائز گردانیدن"

(۲) در نسخ (ج) "باین همه حق ابوبیت و اجتناب اندا ولی الامر منکم" و در نسخ (ب)
 "و باین زمان همه حق الورث و الامر"

(۳) در نسخ (ب، د) "آراسته مرا یا می حسن و اعتقاد"

(۴) در نسخ (الف، د) "برضا جوئی و نیک نامی و خدادانی"

(۵) در نسخ (د) "باز داشته"

(۶) در نسخ (ب، د) "بی هنر و بدطینت"

متحذر گردانیدند۔ روز دیگر چون خلیفہ خدائی اکبر از روی عنایت بی غایت پاره
از جواهر و دیگر نفائس ہفت کشور بدست بہان خان خرد و راتخاف فرمودند و
مغزالیہ پس از ادراک دولت زمین بوس شاہ والا گھر صحبت را دید رنگ دیگر
برآورده و صورت حال طرز دیگر پیدا کرده از گل این چمن رنگ و بوئی دوستی
نابید است و ساحت این باغ از گل و ریاحین و قافراست۔ چندانکہ آن
خان خردمند از سطل نظیر سخنان دلپذیر و حکایات دلنشین بابر این ماضی
و حج ساطعہ و توجیحات معقولہ و تمثیلات موجہ گذرانیدہ خواست کہ عشیقہ^(۱)
مراد را بہ کسوت قبول بیاراید و غنچہ مقصود در چمنستان تمنا از نسیم حصول مرام کشاید^(۲)
اصلاً را کجہ امید بہ تمام توقع ترسیدہ۔ و از ان ہمہ تمہیدات و تذبیرات فائدہ بر صل
غرض متفرع نگشت۔ لاجرم محزون و ملول مراجعت نمودہ صورت حال در خدمت
اشرف اعلیٰ معروض داشت۔ و حضرت صاحبقران ثانی باز خلیل اللہ خان
و قائل خان از دکان باوہ ریاض سلطنت جہان داری فرستادہ فرمان فرزین بجنبہ خاص
مبارک مصحوب آن دو خان سمو المکان صادر فرمود۔ حاصل کلام بلاغت نظام
خاقان گردون اعلام آنکہ۔

مضمون فرمان عطوفت عنوان حضرت صاحبقران ثانی بنام حضرت جہان پناہ
با وجود حقوق پرورش بنا ز نعم و تربیت و تلقین و تعلیم و نوازشات بکرن

(۱) در نسخہ (دب) و ساحت این گلستان از ریاحین و قافراست

(۲) در نسخہ (الف) عقیقہ مراد

(۳) در نسخہ (دب) و (ج) در چمنستان امید از نسیم حصول مرام کشاید

فراوان ارادت و اخلاص و اطاعت و انقیاد و نکاثر شوق و آرزو و مندی
 باد را که سعادت زمین بوس اشرف اقدس مرقوم قلم عقیدت رقم گردانیده
 آن خان خردمند نکته دان را خوشدل و مسرور باز گردانید. و حضرت ظل الهی
 پس از اطلاع بر مضمون عریضه ارادت مشون و کیفیت حال سعادت مقرون
 آن گوهر مکیا و مکنون بحر عظمت و بختیاری بغایت خورسندگشته ازین راه منبسطی
 تمام و مسرتی مالا کلام^(۱) بطبع اقدس هایون راه یافت. اما بعد از مراجعت آن
 خان خردمند منبع الشان بعضی از امرائی بی حقیقت و وفا دشمن که از سیاه طینی
 و بدگوهری بهبود خود و ترقی جاه و دولت دوروزه این عاریت سر بر مصلحت
 دولت ولی نعمت مقدم دانسته از بی بصیرتی و بدسیرتی^(۲) چشم ظاهر بین از سعادت
 نشاء جاوید و جهان مغلد پوشیده داشتند بنا بر اغراض فاسده خویش باعث
 تبهج عبار فتنه و فساد گردیده بهنجان ناشائسته و مقدمات مستهزیه خاطر عاظر شاه
 والا گهر نسبت بخدیو دین پرور و شهنشاه ستوده اختر متغیر ساختند^(۳) و از راه ارادت
 و اخلاص باز داشته در تحصیل سعادت حضور پر نور اقدس بغایت متردد و ملک

(۱) در نسخه دالف: "و فرحتی مالا کلام"

(۲) در نسخه اب: "از بی خبری و بد تدبیری"

(۳) در نسخه دج: "بنا بر اغراض فاسده خویش تبهج عبار فتنه و فساد گردیده بهنجان ناشائسته
 و مقدمات مستهزیه خاطر عاظر شاه والا گهر نسبت بخدیو دین پرور و شهنشاه ستوده اختر متغیر
 ساختند" و در نسخه اب: "بنا بر اغراض فاسده خویش تبهج عبار فتنه و فساد گردیده بهنجان ناشائسته
 و مقدمات مستهزیه خاطر شاه والا گهر نسبت بخداوند دین پرور و شهنشاه مسعود اختر متغیر ساختند"

شدیده که رشته امید توقف^(۲) درین نشاء امل سوز حوادث اندوز قطعاً مفقود و ^{منقطع}
 بود از شفا خانه عنایت حکیم علی الاطلاق بمقتضائی و لومرضت فهو لیشفین^{تر}
 گلوای صحت کرامت وصول پذیرفته فی الحقیقت حیات تازه و زندگی دوباره
 عطا گردید التهاب نیزان شوق و لواعج اشتیاق با علی نهایت رسیده یقین که
 خواهش قلبی و آرزوی باطن آن فرزند نیک اختر والاگر درین باب از باب
 غلیان نشاء محبت و کیفیت طلب غریز مصر بلقائی بزرگ کنعان خواهد بود -
 چون زیاده برین حوصله طاقت بار انتظار را بر نمی تابید پس ندیده عالم آستان^{نست}
 که آن آداب دان خرد و رسم شناس عقل برودی هر چه تمام تر مرهم راحت^{حت} بر جراحت
 ترصد نماده خاطر اقدس را بمشاهده جمال و لقاء محبت افزائی خود فرحت گین
 و مسرت آموذ سازد - مصرعه

زود آئی و دل تنگ مرا مونس جان بش

فاضل خان فرمان عطف و عزوان فرمانفرمائی جهان را در خدمت شاه
 جوان بخت گیتی ستان برده بقانون خرد خورده دان ادائی پیام ننود - و بخنا^ن
 دل پسند و کلمات ارجمند که ملائم وقت و مناسب حال بود بعرض والا رسانید -
 آن شاه فرخنده طالع خجسته منظر طیب نفس و رغبت دل مستعد و مستقبل^{حر} جزا
 این سعادت بی بدل گشته در جواب منشور والا عرضداشتی متضمن شکر عنایات
 بی اندازه و سپاس مراحم و اشتیاق تازه خدیو زمان و خداوند دوران و اطهار

(۱) در نسخ (ب) و (ج) "امراض متضاده شدید"

(۲) در نسخه (د) "که رشته امید و توقع درین نشاء امل سوز"

خلاصه فرمان همایون و پیام عنایت مشحون آنکه :-

چون بمقتضای مشیت بی چون و در میان آن قره باصره سلطنت جهانبانی
و غره نامی عظمت و کامرانی و شاه بلند اقبال صحبت بکدورت و ملال اسجاسید
انچه در پرده تقدیر و حجاب غیب مسطور بود بر روی روز افتاد - از انجا که در
فرمان قضا و قدر و ارادت خالق خیر و شر چون و چرا می بشری را مدخل نیست
اغراض عین ازان از تمکانات نشاء خرد شناسی و خدا دانی دست با تمارامری
که اکنون انشراح خاطر و انبساط طبع اقدس بدان متعلق و منوط آمده بذل توجه
والا ناگزیر شرف وقوع پذیرفت - غرض از تبیین این مقوله آنکه تقاضای
باطن و تمنای خاطر بتباشنی جمال لقای فرحت انتمای آن فرزند پویشمند
بیدار خرد که چراغ ضیاء بخش و فروغ افزای دودمان دولت و اقبال است
بنایابی است که حوصله تقریر و بیان آنرا بر نمی تابد - خاصا که آن درة التاج
خلافت و دارائی و گوهر شمین زینت افزای اکلیل فرمان روائی را بنا بر
سعی سابقه ازلی و ارادت لم یزلی سپس روزگار دراز و زمان طویل با اینهمه
قرب مکان و محل قریب نزول اتفاق افتاده و ما را پس ازان چنان امرض

(۱) در نسخه (الف) "مشیت ازلی"

(۲) در نسخه (الف) "که حوصله تحریر و تقریر"

(۳) در نسخه (ب) "و گوهر شمین افزون اکلیل فرمان روائی را" - در نسخه (ج) "و گوهر شمین فریده"

زینت افزون اکلیل فرمان روائی را" - در نسخه (د) "و گوهر شمین افزای اکلیل فرمان روائی"

آه بستان صبح دولت و اقبال^(۱) بود غلغلۀ کسرت و نشاط و طنطنه مبارکباد و انبساط
 در اردوئی معلی بلندگشته در عطافات^(۲) دامن روزگار پیچیده - و روز دیگر بندگان
 حضرت جهان پناهی ازان سرزمین ظفر آگین کوچه فرموده عمارت شکارگاه
 عمارت پور را بفرزول و الارشک فرامی طارم مینا ساخت - و درین منزل جعفر
 و فاضل خان خانسانان و نامداخان و ولد جعفر خان و فیض الله خان و حسین
 بیگ خان و راجه رگه ناتھ و قاسم خان و ملتفت خان و لدا صالت خان و جم
 و ناظر خان و خواجه و اسلام قلی مخاطب بخدمت گار خان که در قلعه اکبر آباد بود
 و دیگر جمیع بند بائی بادشاهی چه امرائی بزرگ منصب چه منصبداران ریزه کلم
 آجبعین طوعاً و کرهاً بدرگاه جهان پناه شافته بشرف زمین بوس اقدس مقعر و مبا
 گشتند - و سر بندگی بجز اطاعت و انقیاد در آورده - و از پیشگاه نوازش والا
 باضافه کیسوانی و بعضی ده پانزده سرفراز شدند - و روز سوم کوچه فرموده باغ
 دهره از فرزول هابیون روکش سپهر بوقلمون گردید - بندگان حضرت ظل
 سبحانی صاحب قرآن ثانی فرمان عنایت مشون بخط مبارک مرقوم گردانید
 بدست فاضل خان فرستاد و نیز بانی آن فاضل کامل نیز سیاهمائی حرم
 انگیز حواله نمودند -

(۱) در نسخ (ب) و (ج) "صبح دولت و مراد بود"

(۲) در نسخ (ب) "نویسرست و نشاط"

(۳) در نسخ (د) "در طبقات دامن روزگار"

(۴) در نسخ (د) "آن فاضل کامل نیز پیام حواله فرمود"

انسداد قلعه و اشتغال نایره محاربه اقتضای آن بسوی الجواب مصلحت آمیز
و قابلض شدن آنحضرت بر جمیع کارخانه جات دربار معلی و نظر بند گردیدن
حضرت صاحبقران ثانی بتاریخ بستان و یکم رمضان المبارک ششم هجری
و کوچ نمودن آنحضرت طرف شاهجهان آباد باستیصال داراشکوه و
گرفتار شدن سلطان مراد بخش از رفاقت آنحضرت و متعبد گردیدن به تدبیرات
صائبه آنحضرت -

چون همین عنایات ربانی و تائیدات آسمانی این چنین فتح نامدار که در
حاصله توقع اولیائی دولت ملای جهان پناهی و بعقل و تصور رباب هوش و
آگاهی تکی گنجید نصیب خیر اندیشان دولت ابد بنیان گردید آنحضرت شکرانه
مواهب "سرشار الکی بتقدیم رسانیده در آن روز فیروزی بخش در سرزمینی که
منزل داراشکوه بود زول جاه و جلال فرمود - و خیام و خرگاه و اسباب املا
و اسب و شتر بسیار غنیت مبارزان طغر شعاع گردید - و همدران روز نخست
فاخر خان که از مصاحبان خاص و فدویان با اخلاص داراشکوه بود
و محمد امین خان خلف الصدق معظم خان و اعتقاد خان بن آصف خان^(۱)
موسوم به بهمن یار از اکبر آباد رفته بادرک سعادت ملازمت اکبر خاصیت
والا سر قمار بر فراشتند و تسلیات مبارکیا و سجا آوردند - و در آن شب که

(۱) در نسخه "دب" شکر عنایات سرشار الکی "در نسخه" (ج) "شکرانه عنایت سرشار الکی"

(۲) در نسخه "دب" که از مصاحبان و مساز و فدویان هزار داراشکوه بود "

(۳) در نسخ الف و رد "اعتقاد خان بن آصف جاری"

بگوش ارباب بصیرت و هوش پیچیده - و دارا شکوه شکوه دارائی بآن شائسته
 بادشاهی سریر فرمانروائی ارزانی داشته بنابر فرزند بنده منصوبه یازی روزگار
 اذیل بر سپ فرود آمده رخ از بساط دولت بگیرد ایند - و دو گهتری روز بانی ماند
 کوکب بخت و ستاره طالعش پس کوه نکبت و نکال آفت و غارت نشسته گشته
 عمان و شکسته رکاب داخل اکبر آباد شد و با وجود اینچنان شکر عظیم با مقتضای
 مشیت خداوند کریم شکست غریب یافته کیارگی از فرزند کریمت اقبال چار بلس غر
 و اقبال برخاک مذلت و نکال افتاد - و این قضیه غریب و حادثه عجیب تاریخ
 روز یکشنبه هفتم رمضان المبارک ۱۰۳۰ هزار و شصت و هشت هجری در صر
 روزگار نیز بنگ ذائی سمت وقوع پذیرفته عبرت افزائی اولوالالباب حیر
 انتهای خردوران دقیقه سنج نکته یاب گشت -

ذکر حاضر شدن جمیع بندگان بادشاهی که در اکبر آباد بودند مثل فاخر خان
 و محمد امین خان و غیره و از آنجا کوچ نموده در باغ دهره نزول فرمودن
 و شرف اصدار یافتن فرمان حضرت صاحبقران ثانی مصحوب قاضی خان
 در باب طلب اقبال نکردن آنحضرت بسبب ممانعت بعضی از امرایان
 خیر خواه و بایوس شدن حضرت صاحبقران ثانی از آن حضرت و حکم

(۱) در نسخه الف "و دارا شکوه شکوه دارائی بآن شائسته سریر فرمانروائی ارزانی داشته

بنابر فرزند بنده و منصوبه یازی روزگار از اذیل مات بر آمده رخ از بساط دولت بگیرد ایند

(۲) در نسخه ب "بسر کوه نکبت و نکال اقل گشته و در نسخه ج "پس کوه نکبت و نکال

اقل و غایت گشته" و در نسخه د "از پس کوه نکبت و نکال اقل و غارت گشته"

و استقلال اجناد و رانی از صدمه صلابت غیبی متزلزل گردید. با آنکه در چشم
 تماشاچی اصحاب بصیرت بیانی ارتفاع اعلام غلبه و اقتدار داری قریب
 الوقوع جلوه گر بود و خوشید قدرت الهی پر تو عجزت بر ساحت اعتبار دید و زان
 انداخته قضیه انعکس گشت و افواجش سیکبارگی بهم برآمده از ناموس گاه مردی
 میدان را و تا نقد - و در غایت اضطراب و اضطراب راه فرار سر کرده عرصه ناورد
 تا چشم بر هم زنی برد لا و ران موکب اقبال فراخ ساختند نظم

پراگندگی در سپاه افغان	هر میت در آرم شاه افغان
سپه چون پراگنده شد سنج	فراخی در آمد به میدان تنگ
کس از خاصگان پیش دار نهاد ^(۱)	کز و ذل کس مدار امتا اند ^(۲)
ستیزنده از تیغ سیاه ریز	چو سیاه کرده گر زیا گریز

آخر روز باد فتح و فیروزی از مهب تأیید فلک فیروزه خام بر شقه علم زرنگار^(۳)
 دولت و بهروزی شاه قوی بخت ظفر روزی و زیدین آغاز نهاد - و کوس و
 کرنامی نصرت صدائی شاه مظفر لوا بلند آوازه گشته غلغل و ما النص الامم علیه^(۴)

(۱) در نسخه (ب) "ناموس گاه مردی و میدان مرد" و در نسخه (ج) "ارناموس گاه مردی و میدان

مردانگی" و در نسخه (د) "ناموس گاه مردی و میدان مردان"

(۲) در نسخه (ب) و (ج) "بنود"

(۳) در نسخه (ب) تأیید فلک فیروزه بر راه علم زرنگار دولت و بهروزی شاه قوی بخت

و در نسخه (ج) "تأیید فلک فیروزه بر شقه علم زرنگار دولت و بهروزی شاه قوی بخت"

(۴) در نسخه (د) نصر من الله

با ذکبت و نکال مبتلا ساخت - و از حدت تموز آفتاب حرارت باقصی غایت
 جوهر هوا مستولی گشته بسیاری از سرداران و لشکر یانش بی سعی سهم و سان تشنه
 لب و تشنه زبانه العطش گویان جان بقایض ارواح و بادام لذات تسلیم
 نمودند - نظم

سخت جهانی از زمین تا سپهر	باوز جوا شد و آتش ز مهر
گرم شده مهر فلک بر زمین	اختر بد مهر فلک گرم کین
تابش او کرد جهان را خراب	تا فته از گرمی خود آفتاب
خوی شد از پوست برن آمد	خون زرگ مرد ز یون آمد

در عرصه مصاف آثار یوم یفوا المراء من اخیر پدیدار شده عبرت افزای
 اولی الا بصار گردیده - در آشنائی چنین حال که هنگامه قتل قتال از دم تیغ
 بار برق مثال گرم تر از یازار روز شمار بود و جنود نصرت ربانی و جیوش قدرت
 سبحانی که در صدد اعانت و امداد مبارزان موکب اقبال شاهی بود و هست

(۱) در نسخه (ب) "تشنه لب و تشنه زبانه و عطش العطش گویان بهر طرف دران میدان نقد
 روان بقایض ارواح و بادام لذات تسلیم نمودند" و در نسخه (ج) "تشنه لب و تشنه زبانه
 العطش گویان بهر طرف روان نقد روان بقایض ارواح و بادام لذات تسلیم نمودند"
 و در نسخه (د) "تشنه لب و تشنه زبانه العطش گویان بهر طرف دران میدان نقد روان
 بقایض ارواح و بادام لذات تسلیم نمودند"

(۲) در نسخه (د) "جنود نصرت ربانی و جیوش قدرت منافی و امداد مبارزان
 موکب اقبال شد و بنای هست و استقلال" و در نسخه (ج) "نصرت ربانی و جیوش منافی در صدد اعانت
 و امداد مبارزان موکب اقبال آمد و بنای هست و استقلال" و در نسخه (د) "نصرت ربانی و جیوش
 قدرت سبحانی که در صدد اعانت و امداد مبارزان موکب اقبال آمد و بنای هست و استقلال"

دار بجائے خود ثبات ورزیده اصلاً سر مو حرکت ننموده بنا بر هوا خواهی نصر
 جهان پناهی قطعاً مباشر حرباً گنشته بهادران نبر و طلب ناموس و دست را
 که باد بود معطل گذاشت - و چون داراشکوه بخلاف قاعده دانایان کار^(۲)
 ترتیب افواج را برهم زده و از توپخانه خود گذشته پیش آمده بود درین وقت که
 افواج جرنغار و برنغار هر دو لشکر برهم خورده سرداران موکب هر اول دارای
 راه عدم شناخته و عرصه مصارف هیأت غریب برآورده ذوالفقار خان ناظم
 موکب هر اول اقبال مساعدت وقت را^(۳) دریافته اسپ جلادت برانگیخت
 و با کمال دلاوری و پر جگهی بر قول داراشکوه تاخت و سیف جانسان
 بهین پردلی بهادران موکب جهانستان جوهر خود را بروئی روزانده
 دران معرکه محشر خون منبج خون لبان سیحون و جیحون سمت سیلان پذیرفت^(۴)
 درین هنگام چرخ مینائی بادیران حبش دارائی بکین و ستیز برخاسته بهر گرد

(۱) در نسخه الف) "مباشر حیات" و در نسخه د) "مباشر حرکت"

(۲) در نسخه الف) "دانایان پیکار"

(۳) در نسخه ب) "وقت مساعدت یافته" و در نسخه ج) "وقت را مساعدت یافته"

و در نسخه د) "مساعدت وقت یافته"

(۴) در نسخه ب) "و سیف سان بهین پردلی دران معرکه چنان جوهر خود بروئی انداخته"

که جوئی خون سمت سیلان پذیرفت" و در نسخه ج) "و سیف و سان بهین پردلی"

او بهان موکب جهانستان جوهر خود بروئی روزانداخت و دران معرکه محشر خون

چشمه خون لبان جیحون سمت سیلان پذیرفت"

جانیانان موکب دارائی علم جلالت و اقتدار برافراشته را و ستر سال و دوازده
 و راجه روپ سنگه را مٹھور بر سلطان مراد بخش که مینه شاهی را مستحکم داشت جلالت
 بیای پی آورده بضر بحدنگ خارا شکاف و سهام جگر دوز برداشته فوج را
 برسم زدند آن گاه بقدم جبارت و حرّات بر موکب قلب تاخته را و ستر سال
 و راجه روپ سنگه تا فیل سواری خامه جهان پناهی خود را رسانید پیران
 و ارباب آتش سوزان و غازه در پیش فیل آن شهسوار عرصه جهان بینی
 از آتش تیغ شعله بار جانیانان قول اقبال متحرّق گردیدند و رستم خان
 بسان رستم دستان بر فوج میسر و تاخته سلطان محمد را محله اول متزلزل ساخت
 و در آشنای کرد و فرقتنگ غورده زخمی گردید چون دریافت که سهم قصا
 کارش با تمام رسانید فی الفور از فیل فرود آمده یکران^۱ یا دپا را ز پیران
 کشید و سلطان سپهر شکوه را نزد پیر و لاشکوه فرستاده دل بر سفرناگزید
 نهاد و باد و ازده مرد جانیان از سرگزشته بر فوج اسلام خان تاخته و بھر
 همچا غوطه خورد و جان شیرین نثار کرده حق جان سپاری بجا آورد
 اسلام خان سرش جدا کرده برسم سمند شاه فیروز مند انداخت^۲ و خلیل الله
 که بهدایت عقل و دلالت بخت در خدمت شاه قوی طالع فیروز جنگ
 پنهان عهد و پیمان بندگی و اخلاص داشت با پانزده هزار سوار جبار گریستن

(۱) در لغت (ب) و (ج) "کرنگ بادپا"

(۲) از لغت الف "زیر سم سمند شاه فیروز بخت انداخت" و در لغت (ج) "برسم

شاه فیروزی دستگاه انداخت"

آتش حرب و شین همت گماشته کار نامه رستی و کارستان روئین تنی بر
 روئی زمین تازه ساختند - و از جنبش پیلان عربده گروغرش تو پناهن چون
 تذر مردان پر جگر و گردان سراپا تهور بگردار مجنون سراسیمه سرازیر جان
 بر خاسته بخود دانه با فتنای یکدیگر پرداختند - تیغ در گرد چون برق در میخ
 شعله فشانی کرده رخت هستی بسیاری را متحرک گردانید - و خدنگ از خانه
 کمان چون مار فشان کمان برآمده به نیش جان گذار جهان را در خاک
 و خون غلطانید - و پیکان تیر مانند خرگان خونین نگهان در دل گردان
 ناخن زده از چشم زره فواره خون کشاد - و سنان بگردار شیطان بمجادی
 دلاوران راه برده جگر دوزی و جان ستانی بنیاد نهاد - بدین رنگ بدم
 تیغ شعله بار و ستان آبدار کار پیکار بالا گرفته هنگامه دیدن و بریدن
 و کوفتن و دوختن گرم تر از کوره حداد گشت - و از هر دو طرف حام دو
 چون برق اندر سحاب در گردنبرد درخشیده پیایی بر فرق مردان می نشست

چو شکر به شکر در آیمختند قیامت ز گیتی برانگیختند

ز غریدن کوس خالی دماغ زمین لرزه افتاد در کوه و راه

ز بس با ننگ کرنائی زنده تر گشت بدید زهره به پیچید ناف

شراری که شمشیر دار افگند تپش در دل سنگ خار افگند

درین هنگام که خسرو ساحت نیل فام^(۱) از سمت الراس گزشته بزوال میل نمود

(۱) در نسخه (د) "و خدنگ خونریز خارانشگاف از خانه کمان"

(۲) در نسخه (الف) "درین هنگام که روز در ساحت نیل فام" و در نسخه (ب) "در هنگامیکه"

روز در ساحت نیل فام" و در نسخه (د) "درین آنای که شام روز در ساحت نیل فام"

با قباد خان و طاهر خان و دیگر منصب داران مغول و کنور رام سنگه و برادرش
 کیرت سنگه که جدا پزده هزار سوار تیغ زن و نیزه گز از پو و ند سوکب میسره را به تما
 بخشید. و طرح فوج میسره بسرداری فاخر خان که پنج هزار جوان همراه داشت
 مستحکم گردید. و طرح فوج میسره را طفر خان با پنج هزار دلاور جانا ناکا
 گردانید. و را و ستر سال با رام سنگه و راجه روپ سنگه و دا و د خان بهشت
 هزار بهادر جان فشان فوج بهراول را چون کوه ثابت و استوار ساخت آن
 جناب بنفس نفیس خود با دوازده هزار سوار یکدل و یک جان از ملازمان
 خاصه خود قول را استحکام سد سکندری بخشید. و توپخانه صائقه بار بقاعده
 کارزار در پیش قول ترتیب یافت. پس از تویه صفوف^(۱) و تعبیه فوج کوس
 و کرنامی از هر دو طرف بفریاد و فغان آمده غلظه فزع انگیز و هول نفع نمود
 و هنگام محشر^(۲) پدیدار ساخت. و باد پایان کوه تن در زیر مبارزان شیشیز^(۳)
 و گردان صف شکن از بانگ و خروش ددمه و کرنامی چون بر آتش سیاب
 میتاب و پرا خضر اب گشته حرکت های غریب و ادا های عجیب ظهور آورد
 بهادران ناموس پرست و دلاوران از نشأتهو رست از طریقین بالتهاب
 (۱) در نسخه الف، و کنور رام سنگه و برادرش کیرت سنگه، و در نسخه اب، "کنور رام
 و راجه دیو سنگه و برادرش کیرت سنگه"

(۲) در نسخه اب، "باده هزار سوار"، و در نسخه د، "با چهل هزار سوار"

(۳) در نسخه الف، "پس از ترتیب صفوف"، و در نسخه اب، "پس از آرایش تویه صفوف"

(۴) در نسخه اب، "در هنگام محشر"، و در نسخه ج، "دران هنگام محشر نمود"

و با قانون معرکه تازان و غاوذ و فوئان علم هیچا آرایش و ترتیب صفوف ظفر
 موصوف^(۱) که چهل هزار سوار خوزیز و صف شکن بود فرمان داد - انجم سپهر عظمت
 و کامرانی سلطان مراد بخش با فوج خود در مینه قرار گرفت - و فوج میسر نهشت
 و پردلی خلف الصدق سلطنت و دارای سلطان محمد آرایش یافت^(۲) و شیخ میر
 با پنج هزار مرد مبارز موکب طرف راست را بیا راست - و بهادر خان با
 پنج هزار جوان جانباز طرف چپ را استوار ساخت - و ذوالفقار خان با ده
 هزار سوار دلاور و صفدر فوج هراول را بیان البرز قائم گردانید و آنحضرت^(۳)
 بنفس نفیس باده هزار بهادر عریده پنج جانب پار قول^(۴) را زینت و زینت
 بخشید - و توپخانه که کوه آهن بود شعله فشان و آتش بار در پیش قول مرتب گردید -
 و از آن طرف داراشکوه با فراوان فرو شکوه بر فیل چون کوه البرز قرار گرفته
 با جنود انبوه بمیدان خراسیده به ترتیب افواج بجر امواج اشاره فرمود -
 مهر سپهر دولت^(۵) و سروری سلطان سپهر شکوه با عمده بهادران رستم دل -
 و اسفندیار توان رستم شان و تمامی گرزداران و منصب داران جنود
 بادشاهی که پانزده هزار سوار خونخوار بودند فوج مینه را زینت داد و خلیل الله خان

(۱) در نسخ (دب) و (ج) "آرایش کتیبه نصرت نصیب و ترتیب صفوف ظفر موصوف"

(۲) در نسخ (الف) "آرایش پذیرفته"

(۳) در نسخ (الف) "ذوالفقار خان با ده هزار سوار صفدر"

(۴) (الف) "عریده پنج جانباز فوج ثبت را زینت و زینت بخشید"

(۵) در نسخ (اب) "مهر سپهر سلطنت و سروری"

و بفیروزی و دشمن شکنی در جهان نام بر آید **نظم**

بکوشید کوشیدن مرد وار دل و جان بکوشش کنید استوار
اگر دست بردیم مار است اگر ما شدیم آن زردار است

و آنجناب از صبحگاه تا آخر روز در میدان استوار حریف برده از شدت تموز
آفتاب و تعب سواری سخت تصدیع کشید. و سپاهش که اکثر سلاح بر خود
درست کرده بودند و اسبان از عمر حرارت مهر که در غایت شدت و کمال حد
می یافت بعجز گراشیده بی حرب و ضرب غنیم آنچنان کوفته و مند بوگشتند^(۱)
که کوزه توانائی تن^(۲) و نیروی دل شان شکست. و فردائی آن روز یکشنبه
هفتم شهر رمضان سنه یک هزار و شصت و هشت هجری که خسر و انجم از شادوان
خاور با تیغ و سپر برون تاخته در عرصه پهناء و سپهر اخضر جالشگر گردید شاه جم قد
فریدون فرکیدان ظفر زیر ران کشیده با فراوان کرد و فردر میدان کارزار
جلوه گر دید **نظم**

شاه شد از خانه دولت سوار خانه دولت شد از دنجبیا
رایت منصور سبب لا کشید ماه علم سر به غریا کشید
کو کبیه چون فلک آراسته ماه علم تا به فلک خاسته

(۱) در نسخ (ب) و (ج) "اگر ما شدیم آن دار است ملک" و در نسخه (د) "اگر ما شدیم

آن پدار است ملک"

(۲) در نسخه (الف) "آنچنان کوفته گشتند" و در نسخه (د) "آنچنان کوفته و مجبور گشتند"

(۳) در نسخه (ب) "صورت توانائی تن" و در نسخه (ج) "صورت توانائی جان"

مراجعت فرمود و بغیریت اشتغال نایره حرب و قتال بدین طرف رسیده
از معسکر والا بمفاصله یک کرده^(۱) شاهچانی نزول نمود. روز دیگر به تهیه مواد^(۲)
پیکار توجه گماشته^(۳) متصل طلوع نیر جهان تاب افواج را بقانون مهرن^(۴)
نبرد مرتب ساخت و بقدم جلالت بمیدان جنگ و عرصه نام و تنگ خرمید^(۵)
منتظر مستعد کار قیام نمود. اما شاه مظفر لوائی در آن روز بنا بر رعایت
حال سپاه فیروزی و دستگاه که مسافت دراز طی کرده بود با مصلحت و دیگر^(۶)
محارب را قرار نه داده اصلا سوار نشد^(۷) و مبارزان نصرت کیش و دلیران صف
نشکن خویش را تقویت بخشیده^(۸) فرمود که فردا روز مردمی و مردانگی است و
مستقر دولت ما از این مکان بغایت بعید مانده باید که با یکدیگر یکدل و
یکدو بر خالغان تاخته بضر ب تیغ آبدار سر رشته شمار دولت بدست آرید^(۹)

(۱) در نسخه (د) "از معسکر اقبال بمفاصله یک کرده"

(۲) در نسخه (د ب) "به تهیه اسباب پیکار همت گماشته"

(۳) در نسخه (د ب) "مهار نیرو"

(۴) در نسخه (د ب) "که پانزده کرده راه مسافت شب و روز طی کرده بود" و در نسخه

(د ج) "که پانزده کرده مسافت دراز طی کرده بود" و در نسخه (د) "که پانزده روز"

مسافت دراز طی کرده بودند"

(۵) در نسخه (د ج) "با مصلحت روز دیگر محارب را قرار داده اصلا سوار نشد"

(۶) در نسخه (الف) "ترغیب بخشید"

(۷) در نسخه (د) "سر رشته دولت بی شمار بدست آرید"

که آنجناب حرمان این ارادت^(۱) کیش اخلاص پرست از سعادت خاکبوی هاین
 بعد تر خواسته اشتغال نایره قتال پیش نهاد مهت والا دارند- چون آنجناب
 را با چون من مرید ارادت پرست بمقابل و ممانع پیش آمدن و هنگامه حرب
 و مصاف آراستن صرغ نخواهد کرد پسندیده عالم صواب آنست که بزرگی را
 کار فرموده بساط کرد و فر نورزند- و بالفعل بصوب پنجاب که در جاگیر آنجناب
 مقر است شتافته چندی خدمت هاین را باین خیر خواه سراپا اعتقاد و ا
 گزارند- بعد ازان هر چه در مرآت جهان نمائی ملبوه فرماید شرف ظهور خواهد یافت
 پس از ارسال عرضداشت و رخصت محذوفه و وق پیشتر بوائے
 نهضت برافراشته از سموگڑ بفاصله سه کر و ه خیام گردون احتشام مرتفع
 ساخت-

ذکر مصاف آنحضرت از داراشکوه در میدان سموگڑ و شکست فاحش
 یافتن داراشکوه از آن حضرت و داخل شدن در اکبر آباد گسته
 عنان نیکسته رکاب بتاریخ روز یک شنبه هفتم رمضان المبارک
 ۱۰۶۸ هـ یک هزار و شصت و هشت هجری

داراشکوه که در حوالی دهلی پور معا بر آب و مسالک تردد مسدود
 گردانیده آب میکوفت و باومی پیو درین حال توقف یافته از آن محل^(۲)

(۱) در نسخه (د) "این عقیدت کیش"

(۲) در نسخه (الف) "چندین روز خدمت حضور هاین را"

(۳) در نسخه (الف) "از آن طرف"

سعادت حضور فایض النور و محرم طواف کعبه امانی و آمال بندگان نزدیک دور
است اصلا بمعقولیت آشنانه شده بتکلیف جهالت و غرور بیشتر در مراتب منع
و ردع افزود. لاچار پنبه چیل و پندار پوچ^(۱) اندگوش پشوش دور کردن و آن
ظلم و جهول را از پیش راه برداشتن بکلم ضرور بر ذمه هست واجب گردید. و اگر
غیر تحصیل سعادت زمین بوس^(۲) اشرف امری دیگر مرکز خاطری بود بر ضمیر خورشید
نظیر مهایون^(۳) روشن و هویدا است که اسیر کردن او و رفیقانش که چنین شکست
فاحش یافته و بحال منکر سراسیمه گرد و آدمی انهدام گشته بود تعذری نداشت.
و اکنون که شاهزاده کلان خود با سپاه بیگران تا دهل پور تشریف آورده
معا بر آب چنبل و مسالک راه مسدود ساخته جا بجا مردم گماشته و با اعتقاد
خولیش راه عبور برین خیر اندیش بسته چون این مرید را غیر از ادراک دولت
حضور بر نور با هیچ کس سر مقابل و پیکار نبود و نیست از راه پیدا و از آب
چنبل عبور کرده^(۴) عازم زمین بوس اقدس گشته و جهان شنیده می شود

(۱) در نسخه (ج) "پنبه چیل و بیدار نشی پوچ"

(۲) در نسخه (الف) "قد بوس اشرف"

(۳) در نسخه (الف) "بر ضمیر خورشید تنویر روشن و هویدا است" و در نسخه (ج) "بر ضمیر"

خورشید تنویر مهایون روشن و هویدا است"

(۴) در نسخه (الف) "و پیکار نبود شب از راه پیدا و از آب چنبل عبور کرده" و در نسخه (ج) "

"و پیکار نبود شب و پنج گروهی از راه پیدا و از آب چنبل عبور کرده"

که مسیر آید نزاع نماید و این فدوی را آواره فیاضی مسکینی و غربت و سراسیمه
 صحرائی محن و کربت گرداند. و لیسکه از راه دمدسه و دستان بمزاج اشرف تضرع
 کرده حضرت قول او را تصدیق فرموده سائر فرزندان اخلاص طینت را دشمن
 دولت قرار گرفته در حق این سرگردان سراپگاه حیرت و همیان^(۱) هر چه او تجویز
 نماید بے تامل حکم می فرمایند. و قطعاً تفحص و تنقیش حال این بی گناهان و
 توجه و غور در امور ملکی و مالی نفرموده زمام رتق و فتق همایم جزوی و کلی بکف
 اختیار و قبضه اقتدارش بازگذاشته اند. و او خود بی غایله شک و شباهه
 ریب تشنه خون این بی گناهان است. چون کار بدین حد رسید و صورت
 حال بدین منوال انجامید حفظ جان و پاس ناموس خود از واجبات عالم عقل
 و متحمات نشاء خرد دانسته عازم استیلام سده سدره منزلت سپهر احشام
 گردید تا صورت حال بحقیقت معامله بی واسطه بکج و پراهن معقوله در خدمت
 عاکفان پایه اورنگ جهان داری مکشوف گرداند بلیت

عدل سلطان گر نرسد حال مظلومان محنت گوشه گیران را ز آسایش طبع باید برید
 چون این خیر خواه قطع مسافت نموده بجای او حین فائز گردید حیونت سنگه که
 باشاره شاهزاده کلان بایدا و از ارا این خیر خواه مامور بود بسلسله جنبانی جبل و
 نادانی سنگ راه گشته بقدم مانعت پیش آمد. و چندانکه مردم هوشمند و سخندان
 فرستاده بعنوان معقول آن جبول را برارده خود آگاهی بخشید و تصریح نمود که محرز

(۱) در نسخ (الف و دد) "سراپگاه حیرت و پشیمانی"

(۲) در نسخ (ج) "از متحمات عالم عقل و متهمات نشاء خرد"

و پیکار و آشنائی با طرز و شیوه ستیزه و ران آن دیار از هجوم و آژدهام اعدای
نگرفته و بیجاقت و هور و جلالت فرق مخالفان کوفته با ستظار و اعتقاد اقبال^(۲)
بی زوال شکر را از ان گرداب شورش و فساد در زمان سلامت بیرون آورد.
غریب تر آنکه بدین بی مادی و خسارت و کار شکنی و خصومت اکتفا نکرده محال را
را بی سابقه تقصیر و کوتاهی از جا گیر این خیر خواه رضا طلب که جز ارادت و
اعتقاد و جانفشانی و اخلاص امری دیگر بخاطر راه نداده تغییر کرده بچنان ناخلفی
زیاده سری که پا از حد خود بیرون نهاده مرکب انواع گستاخی و بی ادبی و مصداق
تقصیرات عظیم گشته و ای بی اعتدالی و فساد در عرصه بعی و عناد برافراشته تنخواه^(۳)
نموده و کیفیت حال این داعی و خیر خواه را بواسطه غرض و خواستش نفس خویش بجلال
واقع بعرض اشرف رسانیده بحض بهتان بحسب افترا دامن حال این خیر اندیش
را غبار آلود جزائرم و لو تآمود ذمامم و انمود و بالتماس و الحاح جیونت
سنگه را بالشکر گران بر سر این داعی^(۴) گماشت. و مطمح نظر داشت که درین ضمن
ولایتی مختصر که از پیشگاه عاطفت و اشفاق باین مرید مرحمت شده بهر بهانه

(۱) در نسخه (ب) "از بس ممد است در امر جانفشانی و مهارت در کار نبرد و پیکار" و در نسخه

(د) "از بس ممد است در امر جانبازی و مهارت و فراولت در کار نبرد و پیکار"

(۲) در نسخه (ب) "با ستیهار و پاسبانی اقبال"

(۳) در نسخه (د) "که جزا نقیاد و ارادت جانفشانی"

(۴) در نسخه (الف) "تجویز نموده"

(۵) در نسخه (الف) "داعی بانحیر"

بوالی بجای پور رسانیده اوراد وادی فحاصت^(۱) و عناد نسبت یابین مرید و لیر تر
 ساختند. سرداران بادشاهی را معا میبالت و اتهام تمام از پیر من بلده گلگیر
 که کار نزدیک کشایش رسیده بود برداشته در روان کردن آنها بدان غایت
 مراتب تاکید و اجتهاد و بطور رسانیدند که فرصت رخصت و مجال و داعی نیاید
 و این خیر خواه را نادیده بر جناح استیصال عازم درگاه جهان پناه شدند و
 ازان جهت قافیه وقت یرین نیازمند تنگ گشته^(۲) پورطه^(۳) تحیر و تفکر در افتاد
 و حکم ضرورت کار صورت یافته و بانجام قرین شده^(۳) را یرهم زده محض به یمن
 نیروی اقبال بی زوال خود را ازان سیه چال خطیر برآورد و بهزار جر ثقیل
 و اصا به تدابیر از میان غنیم برآمده سالما یمامتی رسید عیاذا باللہ اگر چشم نجی
 می رسید در اطراف و اکثاف جهان شهرت یافته لکه این یدنامی و خال این
 خفت و ذلت سالهای دراز بر روی دولت پائندی ماند و در چرخ و زنگ
 مثبت می گردید و پیدا است که تدارک و تلافی بواسطه عدم دور بینی و ناعاقبت
 اندیشی شانزده کلان که محض روی کار خویش مطمح نظر داشته اگر همه عالم را
 آب پردغی ندارد و از دائرۀ ارکان حیر قدرت بنده های بادشاهی بیرون
 بود و این مرید از بس تحمل در امر جانبازی و مهارت و مزاولت و کار نیر

(۱) در نسخ (ب) و (ج) "در وادی بهاج و عنباد"

(۲) در نسخه (د) "بنایت تنگ گشته"

(۳) در نسخه (د) "بانجام نزدیک رسیده را"

دولت مستلزم قساد امور بلاد و عباد از و بطوری رسد و ابواب منافع و
مداخل بر روی روزگار این خیر خواه مسدود گردانید و انواع منقصت و
اقسام مفرت رسانیده - در ایامی که حسب الارشاد و اشارت اقدس بر
ولایت بیجا پورشکر کشیده پس خیر بعض از قلاع آن ولایت می پرداخت -
و امرا و سپاه بمحاصره اشتغال ورزیده و او جانفشانی می دادند - و مخالفان از
اطراف و جوانب هجوم آورده در صد و ممانعت و مدافعت بودند - و اخبار
موحش بیماری ذات اقدس شیوع یافته باعث تحیر و تفکر اولیائی دولت
و چیرگی و شوخی اعدا شده بود - و محصوران گلبرگه که جانبازان موبک قبل
بعد از تسخیر قلعه بدر و کلیانی بمحاصره بلده مذکور پرداخته بودند در مضیق محاصره
دل تنگ تراز غنچه شده کار بدان قریب گشته بود که صورت اقتراح روی
نماید - و مسند آرائی حکومت بیجا پور از ترکستان بهادران اقلیم ستان سخت ملته
آمده در فکر آن فرو افتاده بود که پیشکش لائق سرانجام داده ولایت خود را از
صدمة سپاه فیروزی و دستگاه مصئون گردانند - و الا یم آن داشت که دلاوران
کیتبه اقبال او را عنقریب مستاصل ساخته ولایتش را ضمیمه ممالک محروسه گردانند -
در احتلال این حال شاهزاده کلان ملازمان خود را بطلب امرائی بادشاهی
و تسلی و استمال حاکم بیجا پور تعیین نموده (۱) و آنها پنهانی پیغامهای عنایت آمیز

(۱) در نسخه (د) "حاکم بیجا پور رسانیده"

(۲) در نسخه (الف) "و بزبانی آنها پیغامهای عنایت آمیز"

چون مکتوب آن صد آرائی مشکوئی عصمت و اقبال بطلاله والائی آن
 مرکز دائره عظمت اجلال در آمد در جواب آن عرضداشتی مشتمل بر مقدمات
 ذیل در خدمت اعلیٰ حضرت خاقانی ارسال داشته محمد فاروق را بعد عبور از
 آب چنبل برخصت آن طرف اختصاص بخشید. خلاصه مضمون عرضداشت آنکه
 عرضداشت آنحضرت بجناب حضرت صاحبقران ثانی در جواب نامه
 درین ایام زمام مهام سلطنت و دارائی و عنان امور ملکی و مالی از قبضه
 اختیار حضرت بیرون رفته. و اعلام تغلب و اقتدار شاهزاده کلان دقین
 و بسط امور سلطنت و فرمانروائی بنهایت ارتفاع پذیرفته که اندازه آن را
 حوصله تقریر و تحریر نمی نماید. و او بنا بر قدرت و ملکوت خویش مهت باستیصال
 نهال وجود اخوان مقصور گردانیده روز بروز سعی و اجتهادش درین باب
 سمت تزییدی پذیرد. چنانچه سلیمان شکوه را با فوجی بر سر شاه شجاع که پسر
 رشید آنحضرت است تعیین کرده نام و ناموس سی و دو ساله او بیاد فساد داده
 و آنجناب چه مایه مذلت و خفت از نو اسه پرویز کشیده در پیش اهل جهان
 خجل و شرمسار گردید. و همچنین بمقتضای هوای نفس و خواہش طبع خویش
 بنای کار نهاده پیوسته در تنقیص و تضعیف اخوان^(۱) و تفتیق و تخریب جماع
 این نیازمند بدل جدی نماید. و همیشه کارهای مباین دین و دولت

(۱) در نسخه (د) "ناموس چهل و دو سال او"

(۲) در نسخه (ب) "در تنقیص و تفتیق اخوان" و در نسخه (ج) "در تنقیص و

و مشروط است عاقبت است^(۱) اجتناب لازم شمرده در استرضائی خاطر قدسی
 مناظر شهنشاه دین پرورد خاقان معدلت گستر تا ممکن و مقدور باشد سعی
 نمایند - و خوشنودی آنحضرت را از مویجات حصول سعادت دارین فرا گرفته
 از رحمت و ماز متابعان خاتم النبیین در ماه مبارک رمضان محترز^(۲) باشند -
 و احکام مطاع مرشد ولی نعمت و والی سلطنت و ولایت را بجان و دل
 امتثال نمایند - که فی الحقیقت بمقتضائی اولی الامر منکم امتثال امر شاهنشاهی
 است - و قدم در راه خلاف خلیفه الهی بیرون نتخالف فرمان مالک الملک
 نمودن است^(۳) اگر مطلبی و غرضی غیر ازین مرکز خاطر پوده باشد پس بپندید
 عالم خرد آن است که در سرزمینی که مضرب خیام واقع شده باشد توقف احتیاج
 کرده هر مطلبی که مکنون خاطر است مرقوم گردانند - تا بعرض اقدس رسانید
 مطابق ابتغاء خاطر عزیز و تمنائی طبع گرامی سرانجام داده آید و در اسعاف
 و اسباج مقاصد و مآرب آن قره باصره سلطنت و جانیانی سعی و اجتهاد
 وافی بتقدیم رسانیده شود -

(۱) در نسخه (ب) که منج شوارع خامت و مشروط عاقبت است -

(۲) در نسخه (الف) "از ازاله دم متابعان" و در نسخه (ج) "از اراقة
 دم متابعان"

(۳) در نسخه (ج) "متخذر باشند"

(۴) در نسخه (ب) "و قدم از راه انقیاد و خلیفه الهی بیرون نهادن مخالف فرمان مالک
 المملک است" و در نسخه (د) "و قدم از راه خلاف خلیفه الهی بیرون بیرون مخالف فرمان مالک الملک"

قتال آراستن و برسیفک الدمار بی گنا بان همت گماشتن و بر روی آنحضرت
تیر و تفنگ انداختن بچ پای پریشانیست^(۱) و ثمره آن درین نشأ خرد نامی
و غیر بد سرانجامی نیست^(۲) و اگر آرائش هنگام محاصره و مقاتله از بهر شاهزاده
بلند اقبال است نیز در آئین خرد پسندیده نباشد- زیرا که برادر بزرگ شر
و عرفا حکم پدر دارد و این معنی را با مر ضیات خاطر مقدس حضرت ظل الهی و
مبتغیات طبع و الائی شاهی مباینست تام متحقق است. باجماع انبیا و غبا
همچو و ایقاد نو ائرو غا و ترتیب اسباب رزم و خونریزی و تصمیم غریت حرب
فتنه انگیزی ازان برادر هوشمند و الا که هر که بجاد و ضارع و محاسن الطوائف مکام
اخلاق موصوف و معروف همان گشته و پیوسته در استر ضائی خاطر اشرف خاقان
خجسته منظر و شاهنشاه فرشته سیر می کوشد هیچ وجه و بای هیچ کس پسندیده نیست
چه توقف چند روزه درین دایره بی ثبات و قرار و مستلذات ابله فریب این
سرایی مستعار ملا مت نشاء ابد و شامت سرایی مخلص را اگر ایه نمی کند میسر
مکن مکن که نگو گوهران چنین نکنند

مناسب آنکه آن برادر نامدار^(۳) ازین امور ردیه^(۴) با فعال شنیعه که منتهج سورخت

(۱) در نسخ (ب) و (ج) "بچ پای مایه سیاست است"

(۲) در نسخ (د) "خبر بدنامی دوران و غیر بد سرانجامی زمان نیست"

(۳) در نسخ (ب) و (د) "آن برادر را بجهت"

(۴) در نسخ (ب) و (د) "امور ذمیمه"

و توجه عالم آزاد در باب رفاهیت رعایا بر ایا که ودائع بدائع آبی اندوخت
 ملک بدرجه اتم مبذول و بقتضای طبع نصفت آگین اشرف هیچ متغی را
 نمی پسندند که مصدر حرکتی و منظر امری که مستلزم بی جمعیتی خلالتی و تضییع ضرر و
 جبر طوائف انام باشد گردد. خاصه از فرزندان کامکار و ابنائی نامدار سیما
 درین ایام که خاطر مقدس تبارک و تلافی و هن و فتوری که بسبب بیماری آن
 برگزیده النفس و آفاق بحال کافه بر ایا و عامه رعایا راه یافته باقصی غایت
 متوجه متعلق است التهاب نایره فتنه و فساد و اشتعال آتش کین و عناد^(۱)
 که مورث ویرانی بلاد و خرابی عباد است معاذ الله موجب مزید آزار خاطر
 همایون و سبب کثرت حزن و ملال طبع مقدس خواهد بود. تخصیص ظهور این
 نشأت ناپسندیده و وقوع این امر نامرغوب از ان برادر خردمند بیدار منفر که
 آراسته سیر طیفه و اخلاق کریمه و صاحب آداب حمیده و طبع سلیمه است بغایت
 زشت و نازیبیه لا یرم بنا بر خیر طلبی این چند کلمه که هر آینه متضمن فوائد عظیمه و
 تنزیه و تقدیس ساحت یاطن^(۲) و تصفیة طریق معاد از خس و خاشاک امور و
 و شیون ذمیه است حسن نگارش پذیرفتد اگر غرض آن برادر والا که ازین
 توجه تهیج غبار فساد و عناد و التهاب نواثر ضرب و قتال است خدا انصاف
 فرمایند که در برابر مرشد و قبله حقیقی که رضائی او رضا و خوشنودئی خدائی
 عز و جل و رسول است صلی الله علیه و سلم هنگام جنگ و جدال و حرب و

(۱) در نسخ (ب) و (ج) "آتش کین و عناد"

(۲) در نسخ (ب) "تقدس یاطن قدس موطن"

بست و پنج کرده مسافت طی نموده آب چنبل را از گور بیدار پایاب عبور
فرمود. **نظم**

آمده بالشکر دریا شکوه رفت بیایاب کروها کرده
روزدگر چون فلک آگون داد روان خیمه خود را برون^(۱)
کو کبه شاه روان شد ز آب^(۲) کرد سومی منزل دیگر شتاب

درین وقت محمد فاروق بخشی سرکار فیض آثار غورشید اوج عظمت و اقبال
به رونق افزائی سراوقات جاه و جلال بنگین خاتم غر و تمکین فخر نساء رومی
زمین بادشا نهاده جهان و جهانیان نواب بیگم صاحبہ بسط اللہ ظلال عصمتها
از دار الحلافت رسیده نامه آن بقیس زمان و مریم دوران بنظر کیما اثر شاه
جوان بخت^(۳) درآورده - خلاصه مضمون آن نامه کرامت مشحون آن گله -

نامه بیگم صاحبہ یعنی همشیره کلان آن حضرت به نام آن حضرت
احمد الله والمنة که ذات مقدس شهنشاه محلت پرتوه و قبیله سلا علیحضرت
خل سبحانی منظور انظار عنایت ربانی^(۴) صاحبقران ثانی از سایر عوارض
و امراض^(۵) که لازمه نشاء بشریت و طبیعت انسانی است منزه و مبرا است

(۱) در نسخ (ب) و (ج) "کرد روان چیمه خود را برون"

(۲) در نسخه (ج) "کو کبه شاه فرو شد ز آب"

(۳) در نسخه (ج) "شاه بیدار بخت"

(۴) در نسخه (الف) عنایت یزدانی

(۵) در نسخه (الف) "از عوارض جهانی"

اسباب نیرو و آلات پیکار از مستقر اختلاف اکبر آباد لغیرم مدافعه و مقابله نخست
 نهضت فرموده بر ساحل آب چنبل خیمه و خرگاه تا گنبد نیلگون برافراشت^(۱)
 و بر معابر و مسالک مورچال مقرر کرده جایجا افواج و توپخانه تعبیه نموده
 از جوانب و اطراف راه عبور بر موکب منصور مسدود ساخت - اما چون آن خنجا
 از شیوه مبارزت و پیکار و آئین سپهکشی و ملک کشائی و صف شکنی و موکب
 آرائی بنا بر عدم تجربه و قلت ممارست بیگانه و عاری افتاده بود بشیر تدبیر^{نیش}
 از قانون صواب و آئین حساب خارج می افتاد - و امری که سری بکومی مقصود
 کشت و رائی که سر منزل مراد^(۲) برد از پیشگاه عقلش صورت ظهور و سمت پرواز
 کمتر می یافت - بالجملة چون شاه ظفر روزی بغیرخی و فیروززی نزدیک تر رسید
 بر اندیشه و عمل آن خنجا آب آگاه گردید بر سهونی خرد و مصلحت یاب پیرامون کار
 برآمده راهی که سر بمنزل مقصود بردان و لیائی دولت روز افزون طلب
 فرمود - و زمیندار رهند اور بر سهونی طالع بیدار^(۳) و بخت یا ورجوالی گوالیار
 بکار رکنان کارخانه دولت رجوع آورده تعهد این خدمت نمود - و آنحضرت
 بنا بر مصلحت کار پیش خانه را در سرای کوا^(۴) ری گذاشته براه بری آن زمیندار

(۱) در نسخه (ب) "بر ساحل آب چنبل خیمه و خرگاه زده سر گنبد نیلگون برافراشت"

(۲) در نسخه (ب) "و امری که بکومی مقصود سر کشت و راهی که سر بمنزل مدعابرد" و در نسخه

(ج) "و امری که سری بکومی مقصود کشت و رائی که سر بمنزل مراد یرد"

(۳) در نسخ (ب) و (ج) "بدالت طالع بیدار"

(۴) در نسخه (ب) "سرای کوار" و در نسخه (ج) "سرای گوازی"

گرچه زرم نیست جهان بان منم وارث اقلیم سلیمان منم
 حاصل ازین حادثه کاد بصر شاه جهان یافت پیا پی خبر
 کرد اشاره بدیران رزم ساخته دارند همه سامان عزم
 در قلم آمد زیل و پسوان یک کوه آراسته برگستان
 با جمله از استماع کیفیت این کرد و فواخصا ص یافتن شاه والا گز بفتح و ظفر
 و منزم گشتن جویت سنگ با همه لشکر و متوجه شدن آنحضرت پیشتر داراشکوه
 بغایت مضطرب مضطر گردید. و بندگان حضرت بنا بر التماس اواز بلج
 مراجعت فرموده مستقر خلافت اکبر آباد را از فر نزول والا رشک فرمائی
 طارم مینا گردانید. و داراشکوه بگرداب تفکر و ورطه تخیر^(۲) فرو شده
 بتدارک آن احتمال مهت گماشت. و بالنسداد راه چندین فتنه و فساد
 توجیه مبذول داشته به تئیه نبرد و اجتماع سپاه مراتب تاکید
 اهتمام بنظور رسانید و قریب صد هزار سوار کرار^(۳) از امرائی نامدار و دیگر بندگان
 سرکار عالی تبار عالم مدار و ملازمان سرکار خودش در ظل رایت خویش فراهم
 آورده بتاریخ بسبت و پنجم شعبان سنه هزار و شصت و هشت هجری با افراد

(۱) در نسخه (د) «وارث اقلیم سلیمان»

(۲) در نسخ (ج) و (د) «لج تخیر»

(۳) در نسخه (د) «به تئیه نبرد و اجتماع سپاه و مردم نهایت تاکید و اهتمام بنظور رسانید»

و در نسخه (د) «تئیه اسباب نبرد و اجتماع سپاه و مردم نهایت تاکید و اهتمام بنظور رسانید»

(۴) در نسخ (ب) و (د) «سوار تیغ گزار»

ازان معرکه جانستان بدر بردند. و کوس نصرت و شادمانی در کانه گاه دولت
 و کامرانی حضرت اقلیم کشائی و کشورستان بلند آوازه گشته فرود نصر من الله
 و نواله بشیر المؤمنین^(۱) بجمع اولیائی دولت ایدقرین رسانید و غلغلده مبارکبادی
 از زمین و زمان برخاسته جانبازان کوئی اخلاص را مسرور و مبتیج گردانید
 و غنائم بی اندازه و فتوحات تازه نصیب دلیران موکب اقبال شده مشمول
 استمالت و مستمال عنایت شهنشاه علی الاطلاق گردیدند. و تاسه چهار کرده
 بتگامشی آن سرگردانان وادی انهم از شتافته بسیاری را طعمه تنگ تیغ
 خون آشام گردانیدند. و آنحضرت از حصول این فتح نامدار که مقدمه دولت
 و اقبال پاندار بود وظائف شکرو سپاس مودی ساخته بلیده اوجین را از
 بین نزول هایون روکش و رشک افزائی سپهر بوفلون گردانید. و سه روز
 در بلیده مذکور مسرت سنج و نشاط اندوز بوده روز چهارم بوائی توجه عالم کشا
 بصوب دارالخلافه مرفع ساخته کوچه بکوچه منازل پیاگردید. و ساتی بیک
 و رستم بیک یسا و لان که بجهت خبر فتح رفته بودند بعنوان ذاک چوکی آمده
 این خبر تا ملایم وحشت اثر در بلوچ پور بجمع هایون صاحبقران ثانی رسانید
 معروض داشتند که شاه گردون عظمت ظفر و شنگاه^(۲) - نظم
 آمد و اقصائے اوجین در گرفت و آن همه اقلیم سر اسر گرفت
 نیست شب و روز خبرانش سخن کاین منم اسکندر دادر آشکن

(۱) در نسخه (د) نصر من الله فتح قریب و نواله بشیر المؤمنین خیر الله حافظاً

(۲) در نسخه (ب) شاه گردون پناه عظمت و شنگاه

محرکه تازعربده سنج داد و جلادت و جانبازی داده جان شیرین فدائی نام
 ننگ گردانید و بقهر فنا و مفاک عدم فرو شده به رئیس المباد سرکشید- قریب
 چهل سردار اسم و رسم دارد و چند هزار گنمان اجناد و مجایل و جرح و قتل
 بشمار آمدند و قاسم خان نیز زخم داغشته در بنای ثبات و قرار شان محکم
 و در باطن شان تذبذب سمت بر وز یافت درین اثنا یکبار انسایم
 نصرت و رواج فیروزی از مهب عنایت ظفر بخش حقیقی بر پرچم لوائی فتح
 انتهای شاهی ظفر و وزی هبوب آغاز کرد و پرویزین هفت لائی سپهر
 نیز ننگ زائی خاک^(۸) بکجبت و ادبار بر تارک وقت و فرق روزگار حسودان
 و قاسم خان بنجیه آواره دشت نهر میت و سرگردان صحرای فرا ساخت-
 و بقیه السیف پراکنده و پریشان بهر طرف رو نهاده بصد جرنقیل نیم جانی
 (۱) در نسخه دد "یکوی فنا"

(۲) در نسخ (ب) دد "قریب چهل سردار رسم واد"

(۳) در نسخه دد "اجناد و مجایل بی اختیار از قتل و جرح بشمار آمدند"

(۴) در نسخه راج "و قاسم خان نیز زخم تیر برداشته"

(۵) در نسخه (الف) "در انهای پیکار"

(۶) در نسخه دد "نگهت عنایت"

(۷) در نسخه (الف) "بر پرچم لوائی فتح انتهای ظفر و وزی انبعاث آغاز کرد"

(۸) در نسخه دد "غبانه کجبت"

راجپوتان رام رام گو بقیار و بی آرام گشته بر فوج میسره شاهی تند و تیز
 عنان ریز حمله آوردند و از غایت خشم و کین بگرد آتش و دود زد
 و کبود شده داد جانفشانی دادند. در این اثنا که هنگامه کرب و فرگرم بود تیری
 از پشت قصاکشا و یافته بمقتل مرشد قلی خان رسید و مردانه جام شهادت
 کشیده جان را فدای راه ولی نعمت گردانید. درین هنگام تم زلزله گونه
 در افواج قاهره پدید آمد. سلطان مراد بخش بگرد آتش از جایی خود
 جنبیده بمد و فوج میسره رسید و از آن طرف بجانب خان خانان راجپوتان
 را بستان نیزه بهم دوخت و آتش بپیکار و ناله نبرد سخت بالا گرفته رخت خود را
 بر از مبارزان ناموس پرست متحرک گردانید. اگر چه از غلبه هجوم مجاهدان
 نصرت نصیب شاهی افواج بادشاهی بنا بر عدم تجربه سرداران خام کار که صلا
 محل قیام را تسخیر در حیرت اموار و زمین سپست و بلند قرار گرفته بودند
 بسیاری از کار کوتاه ماند و جمعی از جهت تنگنای میدان بالائی هم بند آمد
 مجال تردد و ترک تازی نیاقتند. اما راجه و راجپوتانش داد جلالت و
 جانفشانی داده تا نصف النهار هنگامه ضرب و حرب گرم داشتند و
 پروانه وار خود را بر آتش و غازه جان شیرین شامی کردند. و راجه
 با وجود زخم شیر ثبات قدم و رزیده تا ممکن مقدور بود و راجپوتان با جانفشانی
 و جانستانی ترغیب و تحریص می نمود. راجه مکنده سنگه با جمعی غفیر از راجپوتان

(۱) در نسخه (الف) بجای جانستانی و تحریص می نمود و در نسخه (د) بجای جانستانی ترغیب و تحریص می نمود.

و غیره بفرزیدونی و شکوه و جنبیدی در قول قرار گرفته چون سدا سکندزکوه
 البرز از تحکام بخشید و سلطان مراد بخش با سپاه خود علیه بجانب میسره قیام
 ورزید - چون بدین آئین نصرت قرین صورت ترمین پذیرفت ناگاه با
 کوس و فغان گزنائی دران صحرائی فراخ پیمیده هول روزی تخریدیدیا
 ساخت - جانبازان ناموس پرست و مبارزان جان برکف دستبان
 شیران خشتناک و پیلان سیمست در عرصه مصاف بی لاف و گزاف جلوه پرداز
 کارگشته از طرفین چون درو و صاف با هم درآویختند و معال تیغ از پیکاله
 جگر دم نقد دست لاف خون کرده از فرق تاناف یکی را دو و دو را چار
 طرح سودا انداخت و از باد حمل و لاوران و نعره زهره گداز مبارزان
 آتش قتال شعل کشیده رخت هستی معرکه آرایان طرفین در گرفت و نیزه
 خطی و تیغ یانی رسم جگر کاوی و سرافشانی را تازه ساخت - و خدنگ خون
 خارا شکاف لبان طایر تیز پرواز از آشیانه کمان بیال عقاب به پرواز
 آمده در هوای مصاف طرح دلد زری و جانفستانی انداخت - از شپاش
 تیر و چقا حق تیغ طائر ارواح از آشیانه ابدان و انباح رم کرده هوا گیر و
 اوج گرا گردید - فانه ترکناز پردلان و همی راپان کوه شان غبار دار گیر
 بکوه اشر رسید و گونه گزنائی سپهر چون روی زمین زیر گردید^(۳) بیت
 براغخت زرمی چو بار نه میخ تگرگش ز پیکان باران ز تیغ

(۱) «دلیله» (ج ۲) «نقد دست لال خون کرده»

(۲) «دلیله» (ب) «گونه گزنائی سپهر چون روی زمین سیاه گردانید»

سال هزار و شصت و شصت هجری بود راجه حیونت سنگه دران تنگنائی نامها
افواج را بقانون کارزار ترتیب داده بمیدان مقابل خرامید و قاسم خان
باده هزار سوار فوج هراول را استحکام داده راجه رائی سنگه^(۱) با پنج هزار سوار
دلاور در سینه قرار گرفت و بالوچی با پنج هزار سوار مبارز در میسر قیام ورزید
وراجه حیونت سنگه باده هزار راجپوت عربده ساز جانباز قول را مستحکم گردانید
و از آن طرف آنحضرت در غایت تمکین و وقار بفرمیت کارزار لبان ستم
و اسفندیار بمیدان کارزار رسیده بترتیب افواج بحر مواج اشاره فرمود
میسره را قره باصره سلطنت و جهانذاری سلطان محمد با پنج هزار سوار جبار
آرایش بختیج و نجابت خان خان خانان چون کوه آهنی در پیش سلطان لشکر
شکن قرار گرفت و موکب میمنه به پردلی شیخ میر استوار گردید و ذوالفقار خان
با هفت هزار جوان پهل فوج هراول را قائم گردانید و فوج طرح دست
بجلاوت بهادر خان استحکام یافت و فوج طرح چپ به لبالت اسلام خان
زمینت گرفت و مرشد قلی خان در پیش روی ذوالفقار خان سردار فوج
هراول با آرایش و ترتیب توپ خانه توجه گماشته شعله بار گردانید^(۲) و آنحضرت
بذات مقدس با هفت هزار بهادر رستم عیار از جانبان ازان چونکی خاص
(۱) در نسخه (الف) "راجه لشن سنگه"

(۲) در نسخه (د) "و فوج طرف چپ بجلاوت بهادر خان استحکام یافت و فوج طرح
راست به لبالت دستگاه اسلام خان زمینت گرفت"

(۳) در نسخه (اب) "و ترتیب پنج بهمت گماشت" و نسخه (ج) "و ترتیب پنج بهمت گماشته شعله بار گردانید"

در سالم چاره نیست - اگر آنحضرت شرالط بنده نوازی را رعایت فرموده
 مراجعت فرمایند و بی حکم اشرف بیشتر نهضت نمایند گنجائش دارد و الا بارکباد
 این گستاخی معذورم ^{نظم}

منکه فرستاده شاه خودم	بر خطا خلاص گواه خودم
نامزدم کرد که در هر دیا	دشمن او را ندیم زینهار
آنچه اشاره بمن است از سر	تیغ گز ارم که ندارم گزیر

چون این معنی اصلا سری بمقولیت نداشت و از دایره امکان خارج بود
 در پیش ملازمان رکاب نطفه انتساب واقعی و وزنی نیامورد - و از آنجا نهضت
 هایدون به بیشتر شرف وقوع یافته طلیعه ^(۳) موکب گیتیستان از مطلع قرب طالع
 گردید و راجه حیونت سنگ نیز میا و مستعد اشتعال ^(۴) کایره محاربه و پیکار گشته
 بعلت قلت ممارست درین کار در زمین لبت و نام هوارد و خیری پر نشیب
 و فراز منزل ^(۵) اختیار نمود و کنار تالاب نریده آمده آب سرد داد و مقدار ^{لبت}
 درم حوائی آنرا گل و لائی ساخت - و روز دیگر که جمعه است و دویم رجب

(۱) در نسخه 'ب' نامزدم کرد درین کار زاده دشمن او را بدیم کار نزاره و در نسخه 'ج'

نامزدم کرد که در این دیار به دشمن او را ندیم زینهار

(۲) در نسخه 'ب' "و از اندازه امکان"

(۳) در نسخه 'د' "طنطنه موکب گیتیستان"

(۴) در نسخه 'ب' و 'ج' "و مستعد ایقا و ناره"

(۵) در نسخه 'ب' "و خیری زمین نشیب فراز" و در نسخه 'د' "و جزوی زمین نشیب و فراز"

و از پیش آن شیر بیشه شهامت و کشورستانی یکسو شدن صورت امکان
 نداشت - زیرا که از پیشگاه سلطنت و جهان بینی بدین امر مایوس و محکوم بود -
 لاجرم بهر کیف در میدان قتال پائی جرأت و جبارت فشردن بخود قرار
 داد و چار و ناچار بهت بصف آرائی و پیکار گماشت و مستعد ایقاد و نژاد
 نبرد گردید - لیکن از آنجا که مرضی خاطر اشرف آنحضرت آن بود که عبث
 آتش مقابلت ملتهب نگردد و خون بی گناهی چند بر خاک مذلت و هوان
 نریزد^(۲) رعایت طریقه بزرگی فرموده براجیه پیام فرستاد و مافی الضمیر اقدس را
 حسن ابراز بخشید که چون غرض ازین توجه ادراک سعادت ملازمت اقدس
 اعلیٰ بندگان حضرت شاهنشاهی و تقدیم مراسم عیادت آنحضرت است
 لائق آنکه از کوی جمل و بیدار نشی پیلو متی کرده به نیل سعادت و الا ملازمت
 متعذر و مباهی گردد و از ارتکاب امری که از انداز محال اویرون است
 اجتناب لازم شمرده بندگان الهی را از صدمه موکب جهان کشا امین سازد -
 راجه از آنجا که طینت این طائفه از جمل و نادانی مخمر است قدر فیهن
 سحاب عاطفت و عنایت اشرف^(۳) ندانسته در جواب معروض داشت
 که چون از پیشگاه اورنگ قهرمانی بدین امر مایوسم که بی آنکه قدم انداخته
 مجال خود فراترک نهاده طریقه جانفشانی و آئین جان سپاری را تقدیم

(۱) در نسخه (الف) "و مستعد برافروختن"

(۲) در نسخه (ب) "بر خاک مذلت هوان ریخته نشود" و در نسخه (د) "بر خاک مذلت ریخته نشود"

(۳) در نسخه (د) "قدر فیهن سحاب عنایت و عاطفت اشرف"

اقبال گشت و سلطان مرا بخش از جانب گجرات آمده نزدیک تر رسید خلف
 الصديق سلطنت جهان داری سلطان محمد حسب الارشاد والابا استقبال
 عم نبرگوار شتافته روز چهارشنبه نوزدهم رجب ۳۲ جلوس صاحبقران ثانی
 مطابق سنه هزار و شصت و هشت هجری یکنوار تالاب دیپال پور بهره از
 ملاقات نموده - و روز دیگر حضرت جهان پناهی در ضامن نصرت عنایت
 الکی بدان سرزمین مسرت آگین قریب شده چون ماهیچ لوائی جهان کش
 دران بیدائی از افق پیدائی طالع گردید سلطان مرا بخش پاره راه مرکب
 عالی را استقبال کرده آن دو نیر اوج جاه و جلال سواره رسم مصافحه و محافه
 تقدیم رسانیدند و از اسباب اتفاق رایات آفتاب اشراق برافراشتند
 چون طعنه قریب وصول مرکب جهان پناهی نصرت انتهای ببلده اوجین
 که دران اوقات مقرراج حبوت سنگه وقاسم خان بود پیمیده غنله در
 زمین و زمان انداخت حبوت سنگه سر بحیب تفکر و تحیر فرو برده در چاره
 کار بقرار گردیده چه در برابر آنحضرت که صیت لبالت و جلالتش از عید
 طفولیت و ایام صبی جهان را فرو گرفته بود و آوازه تهور و صفدری بندگا
 باطراف و کناف جهان رسیده معذب با آقا و خداوند در میدان مقابله
 صف آراستن و مصاف کردن حد خود نمی دانست با چنان توره صاحب
 شمشیر در مقابل کارزار پیش بردن در حوصله تعقل و تصور نمی گنجد - ابائی آنکه
 آتش محاربه سمت اشتعال و التهاب پذیرد از میدان بپلوتی کردن

عزاصدار پذیرفت. و بنائی عهد و پیمان یا علاطا ایمان استحکام گرفته اس
 کار بدین رنگ قرار یافت که ثلث غنائیم نصیب سلطان باشد و ثلث^(۱) ان کبر کار
 فیض آماره عاید گردد. و بعد از تسخیر کل قلمر و حضرت صاحبقران فتح ممالک محروسه
 هندوستان و ولایت پنجاب و ملتان و تهته و کشمیر و کابل^(۲) بجناب سلطان تعلیق
 گیرد آنجناب در ولایت مذکوره علم سلطنت برافرازد و کوس فرمانروائی بنوازد^(۳)
 و خلیفه و سکنه بنام خود بسازد^(۴) سلطان مرا بخش بدین فنون و فسانه طریقه
 رفاقت را پذیرد گشته از مستقر خود حرکت نمود و آنحضرت خاطر اقدس را من
 کل الوجوه فراهم آورده و دست امید بعروة الوثقی عینیت شاهنشاه
 علی الاطلاق زده در پناه دقایق توکل خرامیده بمقتضای هنر توکل علی الله
 فحسبه یا عانت و امداد خالق جزو کل مستطیر گردیده بتایخ روز غره حبیب
 شش^(۵) کهنه را در شصت و هشت هجری از دارالسرور برهان پور روائی
 توجه نصرت انتامی بصوب پائی تحت صاحب جاه و دیهیم و فرمانروائی
 هفت اقلیم مرتفع ساخت و بقدم پهلوانی و عزیمت همان ستانی قطع منازل
 وطنی مراحل فرمودن آغاز نهاد. چون هشت فرسخی از اوجین^(۵) مضرب خیام
 (۱) در نسخه دالف، "و اثنان"

(۲) در نسخه ب، "ولایت پنجاب و ملتان با تهته و کشمیر و کابل"

(۳) در نسخه ب، "دبران سه مکان کوس فرمانروائی برند"

(۴) در نسخه ب، "بنام خود بلند سازد"

(۵) در نسخه ب، "چون هفت فرسخ اوجین". و در نسخه ج، "چون هشت فرسخی از اوجین"

بودن در بار جهان مدار از مردمان کار و سر داران و سپه کشان نامدار و فرید
استقلال و اقتدار داران شکوه بعد آب و تاب تبیین داده باعث علاوه تقدیم
آن عزیمت و تصمیم آن اراده گردید. آنحضرت با اجتماع جنود اقبال توجه علم از
گماشته بعضی از ملازمان بادشاهی را که در آن صوبه بودند از راه عنایت نوازش
بمطرح اطاعت و انقیاد خویش در آورده و عهد و پیمان بمیان آورده خاطر
مقدس را ازین رهگذر جمع فرمودند و نجابت خان بن شاه رخ مرزا را بخطاب
والای خانم نان و لیسریش را بخطاب خان عالم امتیاز بخشیده قلوب امر و پیا
راصید نموده و تکیه بر عنایت آبی و فضل نامتناهی عز و جل کرده از مستقر دولت
خود بآسی نهر اسوار جانباز جبار را بایات گیتی کشا برافراشت. و چون سلطان
مراد بخش را که از بس جبل و نادانی در پناگوش کوس سلطنت و جهان بانی
نواخته بودند هوس و سست تناراد در عرصه ملک ستانی جولان میداد یکگزاشتن
مخالف قانون عقل و ناگزیر دیوان خرد و بسته بنا بر مصلحت دولت و
اقتضای وقت او را درین لیاق ضمیمه جنود اقبال ساختن و مرافقت
و موافقت رکاب ظفر انساب اختصاص بخشیدن در خاطر خطیر خدیو کشور گهر
حسن انطباع و شرف ارتسام یافت. لاجرم نامه عطوفت آمیز که امت
آگین و صحیفه محبت انگیز عنایت آیین منضم است دعای حضور پر نور

(۱) در نسخه (د) "عرصه در بار جهان مدار"

(۲) در نسخه (الف) "که از بس جبل و جوانی"

(۳) در نسخه (اب) "کوس سلطنت نواخته توسن بهمنی را"

پرداخته اگر اندیشه تباه و داعیه ناصواب در دلش جا کرده باشد باکل زائل
 گردد و از اظهار امری که مخالف قانون ادب باشد اجتناب لازم شود و در آن
 بنا بر ساده دلی این مقوله را مبنی بر اخلاص و خیر سگالی تصور کرده بعرض اقدس
 رسانید و حضرت ظل الهی بوجوب التماس شانه زاده بلند اقبال عیسی بیگ را
 رخصت فرموده منشور عاطفت عنوان بخط خاص همایون مصوب او صادر
 گردانیدند. و چون درین هنگام عرائض نیاز آن قره باصره دین و دولت
 باڈالی انگور پیهم بدرگاه عالم پناه می رسید توهم بداندیشی و بی اخلاصی نجای
 اصلا پیرامون خاطر خیر خواهان^(۱) حضور پر نور جا نداشت. و نیز از رهگذر
 نادانی و ناهنجاری مراد بخش خاطر اشرف قرین جمعیت شده بود لاجرم بواسطه
 توجه عالم آراء بصوب دارالخلافت شاهجهان آباد شرف ارتفاع یافته از
 اکبر آباد کوچ بکوچ متوجه شد. و حال آنکه عیسی بیگ وکیل دربار بندگان
 حضرت جهان بانی که صاحبقران ثانی کلمات دل پذیر نصائح امین و سخنان
 سودمند اندرز و پند بربانی او حواله فرموده از حضور اقدس ارشاد گذاشته بود
 و چشم آن داشت که رفته بر صحت ذات مقدس همایون آگاهی دهد و بدلیل
 واضح و براین لائح آن قره باصره سلطنت و جهان داری را از راه تباه
 بازدارد و بجنای استیصال قطع منازل نموده سعادت استیلام عنیه حضرت جهان
 پناهی دریافت و برخلاف توقع کیفیت ضعیف و ناتوانی ذات همایون عدم
 قوت سواری و حرکت در رفتن عسا که بر فاقست سلیمان شکوه بمالک شرقیه خلی

حل برقرار آنجناب و عدم استقامت^(۱) و استقلال او کرده صورت حال بدگانه
عالم پناه عرضداشت نمود. و چون این مقدمه بعرض عاکفان پایه اورنگ رسید
خاطر اقدس از ممشورش مراد بخش بجمعیت گرا بید و هم مورث از اله دغدغه و ترو
خاطر خطیر شاه بلند اقبال گردید. و درین هنگام بعضی از امرای عظام که در شان
هوائی هراخواهی و دولت سگالی بندگان حضرت جهان پناهی سمت سکون
داشت^(۲) رفتن عیسی بیگ وکیل بملازمت آنحضرت و اطلاع دادن بر کیفیت
در بار جهان مدار از ضروریات مصلحت وقت و موجبات صلاح دولت دانسته
بجهت حصول این مطلب از کارخانه عقل کاروان تدبیری صائب صواب
قرین استنباط کرده بعض^(۳) و اراشکوه رسانیدند که اکنون مراد بخش را قوام
استقلال از جا در آمده پی سپر سبیل فرا گردیده و خاطر خیر خواہان را از رکود
بی اعتدالی^(۴) و زیاده سری اوج بیت تمام حاصل گشت مصلحت دولت اقتضای
آن دارد که عیسی بیگ وکیل از پیشگاه اورنگ شہریاری رخصت یافته
بجناب استعجال خود را بدکن رساند و بر حقیقت صحت ذات مقدس حضرت
شاهنشاهی صاحب خود را آگاه گرداند تا آن جناب خاطر ازین وسواس

(۱) در نسخہ (ج) "و عدم استطاعت و استقلال او"

(۲) در نسخہ (د) "پایه اورنگ خلافت رسیده"

(۳) در نسخہ (ب) "بندگان حضرت شاهی سمت سکون پذیرفت"

(۴) در نسخہ (الف) "بعض والا داراشکوه رسانیدند"

(۵) در نسخہ (الف) "و خاطر خطیر را از بی اعتدالی"

دالسته پرده از رخ برگرفت^(۱) و مافی الضمیر خود را پیش خیرسگالان هواخواه جلوه
 ظهور بخشید. مهات روایان دولت و کارکنان سرکار فیض آثار را به تهیایا
 یساق^(۲) و سرانجام مواد این هم و سایر ضروریات و در بالیت سفر و ترتیب
 آلات نبرد و امور ساخت. و شاه نواز خان بن مرزا رستم صفوی را که راجه
 مخالفت و عدم اتفاق از اوضاع و اطوارش بمشام عقل می رسید بمقتضای
 مصلحت دولت ابدطر از مقید گردانید و آهنگ حرکت راست فرموده مستعد
 نهضت گردید. و بگلبن ریاض دولت سلطان مراد بخش نوشت که چون خود
 بادشاهی بیانشلیقی^(۳) راجه حیونت سنگه در برابر آن برادر عزیز رسیده بکسیت
 کیفیت از سپاه شافزون است طریق حزم و احتیاط آنکه تا وصول ریایات
 اقبال از اشتغال تائره قتال پهلوتی کرده منتظر وقت باشند. آن تازه نهل
 آیسال^(۴) جهانبا فی مطابقی رای صواب نمایی آنحضرت عنان توجه از محاربه
 راجه بر تافته دوسه روز مسافت بصوب ماند و شتافت^(۵) و دران سرزمین
 مترصد ریایات نصرت قرین بوده طرح سکون و ثبات انداخت^(۶) را بر این معنی

(۱) در نسخه (ب) "پرده از رخ کار برگرفت"

(۲) در نسخه (د) "بر تهیه این یساق"

(۳) در نسخه (الف) "بر داری راجه حیونت سنگه"

(۴) در نسخه (ب) "نهال بستان جهان بافی"

(۵) در نسخه (الف) "دوسه روز مانده بصوب مالوه شتافت"

(۶) در نسخه (الف) "و دران سرزمین که مترصد ریایات نصرت قرین بود طرح سکون ثبات انداخت"

بغیریت محاربه و قتال استقبال نموده سدره گردد - وجه ثالث خود ظاهر
 است که اگر ارجیان را مدخشی بنا بر چهل جوانی و غرور نادانی سر از دایره اطاعت
 بیرون برده (۱) از امتثال حکم واجب الاتباع سر باز زند و قدم جرأت و جبارت
 پیشترک نهاده (۲) اراده این صوب نماید بمناعت پرداز و بیک از ولایت گجرات
 بدر کرده براه دکن اندازد - (۳)

ذکر نهضت رایات جهان کشا حضرت جهان پناهی بصوب اکبر آباد باسی
 هزار سوار جرار و موافق عهد و پیمان از سلطان مراد بخش و رفیق ساختن
 آن جناب را و محاربه از راجه حیونت سنگه و قاسم خان در مصافقات و صین
 و فقیاب شده داخل گردیدن حضرت جهان پناهی در او صین و گر خیمه فتن
 حیونت سنگه و زخمی گردیدن قاسم خان -

چون پرتو آگاهی حضرت جهان پناهی برین قضیه یافت آتش خشم و خفگی
 شعله کشیده زیاده بران شاهد مقصود و عقیقه مراد را در زیر نقاب ثانی و در یک
 محفی و محبوب داشتن مخالف قانون صواب (۴) و میان آئین خرد و صلاح دولت

(۱) در نسخه (ج) "سر از دایره اطاعت چمپیده"

(۲) در نسخه (الف) "قدم جرأت و جبارت پیشتر نهاده"

(۳) در نسخه (ب) "از ولایت گجرات در گریوه تیراه اندازد" و در نسخه (د) از ولایت
 گجرات دور کرده براه دکن اندازد

(۴) در نسخه (الف) "برین قصه"

(۵) در نسخه (الف) "مخالف قانون عقل" و در نسخه (ج) "مخالف قانون آداب"

سر پیچیدہ^(۱) در تسلیم صوبہ گجرات بقاسم خان و حرکت خود بصوبہ ہزار بگذر ہائی
نامسموعہ متمسک گشتہ توقف و تانی جائز دار^(۲) را چہ جہت سنگہ مراسم امداد و
ہمراہی قاسم خان بتقدیم رسانیدہ ہر پنجہ کہ صورت پذیرد سلطان مراد بخش
را از سر جبل و غرور گزرا نیدہ روانہ دکن نماید آنگاہ خود مراجعت نمودہ در او
بنشیند۔ و این مقدمات بموجب التماس و افترائی داراشکوہ سمت قوع پذیر
چہ آنجناب را درین ضمن مصلحت ہا بودہ۔ اندانجلہ کی آنکہ یوں سلالہ خاندان
عزت و امارت خان جهان المشترک نشاۃ خان کہ در خدمت باریا فغان محفل
والا شاہی جہان پناہی بزمیدارادت و انقیاد عقیدت و اخلاص اختصاص داد
دراومین کہ قرب جوار دکن واقع است مباین قانون خرد و مخالف صلاح
دولت خود دانستہ اورا بحضور طلب فرمود۔^(۳) دیگر آنکہ اگر ہندگان حضرت
جہان پناہی از دکن لوائی توجہ بجانب اکبر آباد مرتفع فرمائید راجہ باتفاق
قاسم خان و لشکرے کہ بر فاقہ اوتعین یافتہ بقدم مانعت پیش آید یک
(۱) در نسخہ اب ”سرازمرا پادشاہی پیچیدہ“ و در نسخہ رج ”از ایتما مرا پادشاہی

سر پیچیدہ“

(۲) در نسخہ الف ”و حرکت خود از صوبہ مذکور“

(۳) در نسخہ الف ”متمسک گشتہ جنگل ندون یوقف زمانی جائز دار د“

(۴) در نسخہ اب ”المشور بہ شائستہ خان“

(۵) در نسخہ الف (ب) و دج) اورا از انجبا طلب حضور فرمود“

عاید گشت و نوکرائش در سلک ملازمان خسروی انتظام یافتند. و در چنین هنگام که امر خطیر و مهم عظیم پیش نهاد مهمت جهان گشای و خزاین و اسوال و سپاه^۱ سرمایه سلجق ضروریات و در بالیت این مهم شده خاطر اشرف را فشرین جمعیت و حضور ساخت. و چون هنوز پیده از روی کار نیفتاده بود بدگاه عالم پناه عرضداشت کرد که چون این مریدان و اوضاع و اطوار معظم خان^۲ استشام را نعمه بی اخلاصی و روگردانی نمود لاجرم او را مقید گردانید. و اگر نه چنین میکرد بی غائله شبهه و شائبه^۳ ریب^۴ اگر بخت یاز بسبر داران دکن می پیوست. و مقارن این حال بمسامع جاه و جلال رسید که قاسم خان از پیشگاه عنایت جهانبانی و نوازش صاحبقران ثانی بصوبه داری گجرات امتیاز یافته و حکم جهان مطاع لازم الاتباع بشرف نفاذ رسید که کلین چنستان غطرت و نامداری سلطان مراد بدکن رفته در ملک برابر که در وجه جاگیر آنجناب تنخواه یافته طرح اقامت اندازد و راجه حبیبونت سنگه بایالت مالوه سر اقتدار برداشته از پیشگاه اوزنگ خلافت و فرمانروائی بدان مامور است که اگر سلطان مراد بجیش از انقیاد امر بادشا^۵

(۱) در نسخه 'الف' "خزاین و اموال و سامانش"

(۲) در نسخه 'اب' "پرده از رخ کار" و در نسخه 'د' "پرده از روی کار بر نیفتاده بود"

(۳) در نسخه 'الف' "بی غائله شبهه و شائبه شکفته" و در نسخه 'ج' "بی غائله شبهه و شائبه"

شک" و در نسخه 'د' "بی غائله شبهه و شائبه"

ایام که آن عمده و زبده اولیای یک دل و یکجبهت عازم درگاه سپهر شتبا^(۱) است
 بعضی مقدمات ضروری را در خلوت خاطر نشان آن مخلص خاص و یار تمام
 خلاص کردن و سخنان مصلحت آمیز دولت را بعنوان مطارحه مذکور سخنان
 از جمله مفروضات است درین صورت آمدن آن سرگروه اولیای حقیقت
 کیش^(۲) و آن حضور سرسرسر و برخصت اختصاص یافتن و در ضمان سلامت^(۳)
 و امان عافیت^(۴) قدم در راه مقصد سپردن هر آئینه موجب استرضای خاطر خطیر
 اشرف خواهد بود در سلطان اعظم بنا بر تلقین تعلیم حدیو کامل خرد و سخنان چرب و
 شیرین و کلمات تملق آمیز و دلنشین دلش را اند غدغه و توهم بانه پرداخته بران
 داشت که شگفته روکشاده حسین^(۵) روانه حضور پر نور گشت در اینجا خود یاده کا
 فخر^(۶) و باده خمار شکن میا بود و اهل مواضع متعدد منتظر بجز در آمدن نخله کده
 خاص شهر یاری جناب امارت مآب مقید و محبوس گردید و تمامی خزائن و
 اموال و سامان ثروت و اسباب کمکت که اندوخته عمرش بود بکافر فیض کننا^(۷)

(۱) در نسخه (ب) "درگاه سپهر اقامت"

(۲) در نسخه (الف) "آن سرگروه اولیای عقیدت شتبا" و در نسخه (ج) آن برگزیده اولیا
 حقیقت کیش

(۳) در نسخه (الف) و (ب) "در زمان سلامت و امان عافیت"

(۴) در نسخه (ب) "و کشاده پیشانی روانه"

(۵) در نسخه (ب) "ماده معه کار محمدر"

(۶) در نسخه (ب) "سامان ثروت و اسباب کمکت که در قبضه قدرتش اندوخته عمرش بود"

دقیقه سنج نکته یاب است واجب شمرده. مقارن این حال بعرض آن برگزیده
 انفس و آفاق رسید که معظم خان نیز بدستور مهابت خان و راه ستر سال روان
 درگاه جهان پناه گشته مراحل پیاگر دید. چون بمقتضای همت بلند و نهضت آسمان
 پیوند مقصد اقصی و مطلب علیا مطمح نظر والا داشت^(۱) و امر عظیم و بیاق شترک^(۲)
 پیش نهاد خاطر اقدس بود در چنین هنگام رفتن آنچنان عده صاحب تدبیر
 و دایمی خداوند خزان و سپاه و پیوستن بدار آشکوه مخالف قانون عقل و در اندیش
 و مباین مصلحت دولت ابد قرن خود دانسته مطرح تدبیر و دام صید گیرنده
 بین ساخت. و برهنه فی خرد چاره شناس بدو پیغام فرستاد که چون آن قدر
 امرائی رفیع الشان را هواخواه و خیر اندیش خود می دانم اگر از حضور پر نور
 مخلص گشته عازم مقصد گرد گنجایش دار و معظم خان از این امر پشیمانی کرد
 در جواب معروض داشت که چون از درگاه عالم پناه فرمان طلب نازل گشته
 در عالم بندگی و نشسته چاکری جز امتثال امر و انقیاد فرمان چاره نیست.
 آنحضرت این مرتبه^(۳) خلف الصدق سلطنت و جهان داری سلطان معظم^(۴) را بحجت
 تصدیق و تقیید آن شاه باز هوا می گشت و اقتدار فرستاده پیغام فرمود که دین

(۱) در نسخه (ب) "مطلب علیا در پیش داشت"

(۲) در نسخه (الف) "امر عظیم پیش نهاد خاطر اقدس" و در نسخه (د) "امر عظیم و سان"

شترک پیش نهاد خاطر اقدس

(۳) در نسخه (ج) "مرتبه دیگر"

(د) در نسخه (ب) "سلطان محمد را"

جم قدر داستانهای غریب فزع افزائی سمع هایون شدن گرفت^(۱) و مقدمات
شورش افزائی فتنه انگیز مثل مسدود ساختن دارا شکوه طرق و مسالک بر
قاصدان و مسرعان و مقید گردانیدن و کلاء اخوان و صوبه داران و ممنوعه
گشتن و کلامی امرای سرحد نشین از ترقیم اخبار در بار جهان مدار و غلوی آغنجاب
درین باب بسر حد کمال و پرده برگزفتن شاه شجاع از روی وقت خویش و
ارتفاع دادن رایات توجیه تا به پشته و نهضت سلیمان شکوه با فواج قاهره
بجست اطعمائی ناکره شورش او و سمت التهاب پذیرفتن آتش حرب تبیین
فیما بین آن دولتشکر پر خشم و کین و راه انزام سپردن شاه شجاع، و جلوس^(۲) مراد
بخش بر سریر فرماندهی و لایت گجرات شائع گردید- اما آن حضرت بنا بر تلقین
عقل دور بین بجلال المتین تانی و تحمل^(۳) اعصام فرموده قدم اندازد امره و قارن کنین
بیرون سپرد- و بادراک کیفیت حال روزگار و دریافت اصل کار تحقیق
حال حضرت شاهنشاهی و کمال این مقدمات حیرت انگیز عبرت افزائی
کما یعنی توجیه جهان آرائی برگماشت- و یاس مراتب خرم و احتیاط و حفظ مرسم
تیقظ و شرائط و دربینی که طریقه انبیه^(۴) افاضالباب و بهین داب ارباب عقل

(۱) در نسخه (ب) "داستانهای غریب سمع خلایق رسیدن گرفت" و در نسخه (ج) "دستانهای"

غریب قرین سمع هایون شدن گرفت"

(۲) در نسخه (ب) "جلوس فرمودن"

(۳) در نسخه (الف) "بجلال المتین توکل اعصام فرموده" و در نسخه (د) "بجلال المتین"

تانی و تامل اعصام فرموده"

راه یافته پائی استقلال و بنائی ثبات و قرار جزو نصرت موعود تنزل و تحمل
 گردید. اما آن حضرت اندک آنجا که معدن ثور و جبل جلاوت و استقلال است
 آنها را از حبش اقبال کم گرفته اصلاً از جا نرفت و از رفتن امرائی بادشاهی^(۲)
 بنا بر مصلحت کشورستانی و ملک واری در عالم ظاهراً قطعاً اضطراب و مضطرباً
 بخاطر اقدس راه نداده برهنه بی عقل و الا ورائی جهان کشا صد گونه تدابیر صفا
 انگیخته بتدارک آن ورن کوشیده و چریک منصور را که جمع قلیل بودند میا و
 مستعد کار ساخته بحکم ضرورت از آنجا طبل مراجعت بلند آوازه ساخت و به نیروی
 دل و تائید بهمت از میان آن چنان غنیمت انبوه در غایت تکمیل و وقار برآمده
 پائی استقلال ره نوردی آغاز نهاد و بهیاسن نیت درست و عزم راسخ سالمی^(۳)
 بمستقر دولت رسید. و چون رایات طفره از رونق بخش دارالمستقر اورنگ با
 گردید اخبار موحش و نااطم آشهار یافته از مرض و بیماری حضرت صاحبقران
 (۱) «در نسخه (ب)» «ازین شقه فتن تمام بحال اردوی معلی شاهی راه یافته» و در نسخه (ج)
 «ازین راه دهن و سستی تمام بحال اردوی معلی شاهی راه یافته» و در نسخه (د)
 «ازین راه دهن تمام در اردوی معلی شاهی راه یافته»
 (۲) «در نسخه (الف)» «بند پائی بادشاهی»
 (۳) «در نسخه (الف)» «و حرب منصور را که جمعیت قلیل بودند مستعد کار ساخته» و در نسخه (ب)
 «و حبش منصور را که جمعیت قلیل بودند میا و مستعد کار ساخته»
 (۴) «در نسخه (الف)» «رونق بخش اورنگ آباد گردید» و در نسخه (د) «رونق بخش
 دارالمقر اورنگ آباد گردید»

مقدس صاحبقران ثانی طاری شده بود در اقطار و اکناف جهان شائع گشته
 در اردوی والاشاهی سمت اشتهار پذیرفت^(۱) و این معنی باعث چیرگی و خیرگی
 اعدا گشته در محارب و مقابل و لیر تر گردیدند. درین اثنا دو قطعه فرمان که حسب
 الالتماس داراشکوه بنام حمایت خان و راؤ ستر سال از درگاه عالم پناه سفر
 اصدا ر پذیرفته بود پرتو نرول انداخت دران مناشیر مطاعه چنین اندراج یافته
 بود که حمایت خان با سائر مغولیه و راؤ ستر سال با کل راجپوتیه که بر فاقه و
 همراهی آنها متعین اند اصلا بر خصت شان نهاده والا که محتاج نگشته روانه درگاه
 گیتی پناه گردند و احدی را از بنده های سرکار عالم مدار در آنجا مجال توقف نداد
 همپای خود بیا رند. سرداران مذکور امتثال حکم جهان مطاع از متممات عالم
 بندگی و سلوک بشاهراه اطاعت فرا گرفته^(۲) در چنان هنگام که اعدای بدسرنجام
 از اطراف و جوانب فراهم آمده غلوه و آرد با هم تمام داشتند بی اذن و اجازت
 عالی بکلبگی آنکه در خدمت باریافتگان محفل والا اظهار نمایند کوچ کرده وانه
 درگاه سلاطین پناه شدند^(۳) ازین راه وین تمام بحال اردوی معالی

(۱) در نسخه (الف) "در اردوی والاشاهی اشتهار پذیرفت" و در نسخه (د) "در

اردوی والاشاهی اشتهار یافت"

(۲) در نسخ (ب) و (ج) "مقید نشده"

(۳) در نسخه (الف) "امثال حکم جهان مطاع از متممات عالم بندگی و متممات شاهر

اطاعت و انقیاد فرا گرفته"

(۴) نسخه (الف) "روانه درگاه گیتی پناه" و در نسخه (د) "روانه درگاه والاسلاطین پناه"

اورنگ آباد لوامی نهضت بدانصوب برافراشت و در اندک فرصت قلعه بدر
 و کلیانی که از قلاع مشهوره و حصون حصینه آن دیار است پس از ابراز مرگم
 محاصره و مقابلہ بضر تیغ آیدار و مصمصام صاعقه یا برنجیز تسخیر در کشید - آن گاه
 رایست توجہ بعزم اقتحاح گلبرگر که از بلاد معموره و مشهوره آن ولایت است
 مرتفع گردانیده پس از وصول^(۱) بجند نصرت موعود را بمحاصره آن بلاد که حصا
 استوار داشت مامور ساخت - و جانبازان پر جگر بموجب اشاره عالی آن را
 نگیمن دار بمیان گرفته باشتعال^(۲) آتش حرب و قتال اشتغال نمودند - و غنیم
 نیز با فواج آراسته بمدد کوکب محصوران رسیده در حوالی لشکر فیروزی اثر اقا
 و رزیده داد تور و شجاعت می داد - و روز بروز از اطراف و جوانب فراسید
 جمیعت مخالفان و جنود اعدا بکثرت اسجاسیده تا ممکن و مقدور^(۳) بالتهای ابر
 شورش و عناد و کوشش فساد مراسم اجتهاد بتقدیم می رسانیدند - و پیوسته فیما بین
 آتش حرب و کین سمت اشتعال می پذیرفت و باز از خونریزی و هنگامه کشش و
 کوشش را رونق و رواج پدید آمد - در خلال این حال مقدمه بیماری که بزود^(۴)

(۱) در نسخه (الف) "از ابراز مراتب محاصره"

(۲) در نسخه (اب) "پس از ورود"

(۳) در نسخه (ج) "در به ایقاد آتش"

(۴) در نسخه (الف) "بکثرت اسجاسیده تا ممکن و مقدور بود"

(۵) در نسخه (اب) "نوار شورش و فساد مراسم کوشش و اجتهاد" و در نسخه (ج) "نوار"

شورش و عناد و کوشش فساد مراسم اجتهاد"

(۶) در نسخه (اب و ج) "در خلال این حال"

و بعث تقریبات^(۱) که موصل و مورث مقصد تواند بود و بهمت مقصود و مصروف
گردانیده سر رشته این شمار بآید داشت. تا آنکه پیشکش در خور و سزاوار از
نظر کیمیا اثر خاقان سکندر منسلت^(۳) اقتدار گزرا نیده سر کلاه مقصود و اگر در
و عروس حنی مملکت دکن را در حمله ضمیر خورشید نظیر صاحب تاج و سر بر بجلوه در
آورده تغیر آن ولایت در کمال سهولت و تسیر و امن و بهتقریر دل پذیر خاطر
نشین اقدس گردانیده مستعد این شغل سترگ و مهم خطیر گشت. و از پیشگاه اوردنگ
جهانبانی بجهت سرانجام این کار بهخت اختصاص یافته خلف الصدق خود
محمد امین خان را حسب الاشارات اقدس نیابتاً بر چار بالمش و وزارت و مند
و ستوری تنگن گردانیده و بعضی از امرای جلالت شعار را مثل مهابت خان
و راوستر سال و نجابت خان و غیره بموجب حکم جهان مطاع عالم مطیع یا خود^(۵)
رفیق ساخته عازم مقصد گردید. پس از طی مسافت و قطع منازل در اوزنگ
آباد بتقییل عقبه سپهر مرتبه فائز گردیده مورد عنایت و الاثامی و مشمول
نوازشات جهان پناهی گشت. و آنحضرت بصواب دید آن امیر اعظم و خان
معظم اتراخ^(۶) ممالک متعلقه عادل شاه پیش نهاد بهمت جهان کشا گردانیده از

(۱) در نسخ الف و بعث تقویاتی و در نسخ د ب و و بعث تقریباتی

(۲) "سر رشته این کار"

(۳) در نسخ الف "سکندر مرتبت"

(۴) در نسخ د "اخلاص شعار"

(۵) در نسخ الف و د ج بموجب حکم جهان مطاع

(۶) در نسخ الف "آن امیر اعظم چاه در اسرع ایام فتح ممالک"

از صدمه قهر جهانی امین گردید. آن گاه آنحضرت طبل مراجعت زده بجانب
 مستقر جاه و جلال منازل پیا شدند و میرجلد که از حدت^(۱) تموز آفتاب حوادث
 ایام و بی عنایتی قطب الملک خشک لب و تفسیده زبان سر بگاه یاس و
 نو میدی بود به نعل مقصود رسیده حیات تازه یافت و ملازم رکاب ظفر آفتاب
 گشته باورنگ آباد آمد. و آنحضرت او را پنهان در سلک هوا خواهان دوت
 ابد بنیان در آورده عهد و پیمان موکد با غلاظ ایمان بسته آنگاه در غایت
 اعزاز و احترام روانه درگاه عالم پناه ساخت. و او در دار الخلافه شایمان
 آباد با مداد طالع سازگار و بخت بیدار بدولت زمین بوس اقدس مشرف
 و مستعد گشته^(۲) مورد عنایات خاقانی و مشمول توجبات خسروانی گردید.
 چون همدران ایام دستور آصف اقسام و وزیر ارسطو نظیر عالی مقام
 سعد الله خان قدم در راه سفر ناگزیر سپرده^(۳) مسند دستوری خالی گذاشته
 بود و او از پیشگاه نوازش شاهنشاه جم جاهد بخطاب مغلم خان و منصب خطیر وزارت
 مملکت هندوستان جنت نشان امتیاز و اختصاص یافته مرجع مآب^(۴) جهانیا
 شد. اما از آنجا که خورده و نشو نمایافته آب و هوایی ولایت دکن بود و هم در
 خدمت والائی حضرت جهان پناهی وعده داشت پیوسته در ترتیب مقدمات

(۱) در فتح (الف) "از صلابت تموز آفتاب"

(۲) در فتح (ب) و (ج) "مستغید گشته"

(۳) در فتح (ب) "سفر ناگزیر نهاده"

(۴) در فتح (ج) "مرجع جهان و مآب جهانیا شد"

بدولت و اقبال تشریف آورده و طغنه غطت و جلال آنحضرت در زمین و زمان
 پیچیده و بسیاری از اسباب و آلات غریبه که از تحف روزگار بود از اموال قطب
 الملک بسرکار عالم مدار ضبط شد. اما کثرت اسباب و افزونی ذخائر و اشیای
 و سامان و سایر مواد کمیت و ثروت آن دولت مندی مرتبه بود که با وجود تالاج
 و تفرقه که چندگاه^(۱) کار خا بنجالتش عرضه نمیب و غارت بود بعد از کوچ فرمودن
 همچنان خاها و مخزنها^(۲) لا مال گزاشتند و اصلا محسوس نمی شد که دست کسی
 بدان خزائن و ذخائر رسیده باشد و یا نقصی^(۳) در آن راه یافته و حال آنکه ازین
 جهت در سرکار سلطنت سامان ثروت و سرانجام کمیت پدید آمد و سرمایه معتد به
 بدست اولیائی دولت ابدیوندا افتاد^(۴) و میر جمعه همین توجه عالم آرا از آن گردا
 صحن و بلا نجات یافته از حرارت آفتاب و طوارق حدشان^(۵) بطل عنایت و ساء
 حمایت خدیو زمان جایافت و بشرف بساط یوس و الا فائز گشته پیشکش های
 لائق گزرا نید. و قطب الملک صبیخه خود را که پرورده ممد دولت و ناز بود به سببی
 سر و بوستان کرامت و جلال سلطان محمد نامزد گردانیده بوسیلت این وصلت^(۶)

(۱) در نسخ (الف) و (د) "چند ماه"

(۲) در نسخ (ب) "خاها و مخزنات"

(۳) در نسخ (الف) "یا نقص در آن راه یافته"

(۴) در نسخ (ب) "بدست اولیائی دولت افتاد" و در نسخ (ج) "بدست لیائی دولت ابدیوندا افتاد"

(۵) در نسخ (ب) "از حرارت وحدت تموز حوادث"

(۶) در نسخ (د) "بوسیله این حیل"

منازل فرموده ماهیچه لوامی ظفر آنتالیش^(۱) از افق قرب بلده بجاگ نگر که مستقر عز
 قطب الملک بود طلوع نمود. و بصورت حال و توقف یافت و بمعنی مدعا^(۲)
 پی برده چشم غفلت از خواب نکبت باز کرد و چشم فتنه را که از سالهای دراز برتر
 راحت و ناز غنوده بود باز گردید و در تحیر و اضطراب در افتاد و شجره بی خبری و
 بهوشی او فی الفور باز نکبت و ادبار آورد و هوگی از بهاگ نگر بقله حیدر آباد
 شتافت. و پاره از جواهر و دیگر از نفائس اشیائی هر دیار با اندازه مساعدت وقت
 برداشته اقبال و خیران خود را بامن انداخت. و سکنه حریم حرمش که از این نازکی
 قدم بردیده نرگس و فرق نارون نمی نهادند بواسطه ضیق فرصت و عدم مجال
 متوجه سواری نشده مضطرب و مضطرب برهنه پا و سر از بهاگ نگر بقله رفتند. و
 شاهزاده فیروزمند در کمال عظمت و استقلال به بهاگ نگر در آمده رایت اقتدا
 بر افراشت و اکثر کارخانجات و بیوتات قطب الملک را عرضه منیب غارت
 ساخت. و کتب نفیسه و صنی آلات و دیگر اشیاء و اجناس افزون از اندازه
 شمار و قیاس بسیر کار سلطنت رسید و از عقب بندگان حضرت جهان پناهی

(۱) در نسخه (الف) "ماهیچه لوامی نصرت پیمانش"

(۲) در نسخه (رج) "بمغرمه عالی برده"

(۳) در نسخه (الف) "بستر استراحت و ناز"

(۴) در نسخه (اب) "و حال بحر اضطراب افتاد" و در نسخه (رج) "سیه چال تحیر و اضطراب در افتاد"

(۵) در نسخه (الف) "بی خردی و بی بهوشی"

(۶) در نسخه (الف) "باز نکبت و ادبار داد"

(۷) در نسخه (الف) "بقله حیدر آباد"

حضرت صاحبقران ثانی فرمان جهان مطاع عالم مطیع شرف نفاذ یافت که آن
سرگردان صحرائی سرسبکی و حرمان را بمنزل دولت رسنهون گشته بهر کیف که میر
آید از دست معاندان و سخط قطب الملک و اربانند و شمول و مثال عتبات
بادشاهی ساخته روانه درگاه خلایق پناه سازند و آن حضرت که معدن
عقل و مخزن دانش اندیش از ورود غشور لازم الاتباع و فرمان جهان
مطاع نشان واجب الاذعان بنام قطب الملک صادر فرمود که چون کلین
روضه سلطنت و جهان داری و قره باصره خلافت و شهریاری سلطان محمد
عازم مملکت بنگاله شده می خواهد که از راه اوڈیسه خود را بخدمت عم بزرگوار
برساند مناسب آن است که آن سلاله دودمان غر و علام اسم اعانت
و معرفت کما نیغی بنظهور رسانیده از سرحد ملک داری خود سالک بگزینند
و آن ساده لوح غافل از پیکاری های دهر و تیرنگی های روزگار محل حقیقت
این مقدمه کرده انگشت قبول بردیده نهاده امتثال امر از واجبات شمرده
به تئیه اسباب ضیافت و مهمانداری و سرانجام مواد معاونت و همیاری توجبه
اتم مصروف گردانند و شانزده نامدار از پیشگاه دولت در غایت سامان
حرب و نبرد و مصالح کار و اسباب پیکار مخصص گشته کوچ بکوچ متوجه بشند
و از دنبال آن نورس نهال بوستان دولت و اقبال حضرت جهان
پناهی نیز رایات توجبه و لوازمی نهضت برافراشت و چون شاه زاده قطع

وگویی مقصود از میدان بردن محض محال - درین صورت شائسته عالم مصلحت و
پسندیده جهان عقل آن است که ماهر سه برادر طریقهٔ اینقهٔ اتحاد و اتفاق را
پذیرا گشته بپای من موافقت و برکات معاشرت هم آتش شر او را منطفی سازیم^(۱)
و کورهٔ کفنت و قدرتش بشکنیم - درین باب عهد و پیمان با ایمان را موکد گردانیده
بنائی موافقت و مصادقت^(۲) را بقسم و سوگند استحکام بخشیده آن حضرت لایق توج
بمستقر دولت خود مرتفع ساخت و شاه شجاع روی توج بجانب بنگاله نهاد و
حضرت جهان پناهی پس از قطع مسافت سایهٔ رایت ظفر آیت بر ساحت ولایت
وکن مبسوط گردانیده متوطنان آن دیار را از حرارت آفتاب حوادث روزگار
بطل ظلیل معدلت جا بخشید و همت عالم آرای بگردآوری اسباب مملکت و سر
انجام مهام دولت مصروف گردانید - چون چندی یرین برآمد از انقلاب روزگار^(۳)
و گردش بیل و نهار میر حله که مدبر و مدار علیه دولت قطب الملک بود بتقریبی
از آقائی خود رنجیده بلکه رمیده بجانب جهان پناهی التجا آورده و آنحضرت
کیفیت رنجیدن و رمیدن او از قطب الملک و ملحق شدن بجانب دولت
ابریقرون^(۴) شناری بدرگاه سلاطین^(۵) پناه عرضداشت نمود و از پیشگاه عنایت

(۱) در نسخه (الف) "منطقی گردانیم"

(۲) در نسخه (الف) "بنائی موافقت و مقاربت"

(۳) در نسخ (ب) و (ج) "اتفاقات روزگار"

(۴) در نسخه (الف) "ابدقرین شاهی"

(۵) در نسخه (د) "بدرگاه جهان پناه"

الویه توجه بدان صوب برافراشتند و پس از طی منازل و قطع مراحل چون ظلال
اقبال بر استقرار اخلافت اکبر آباد مسبوط گردانیدند تا شش روز در آن شهر دل افروز
توقف فرموده فیما بین طرح محبت صفا انداختند و سه روز حضرت جهان پناهی
در منزل شاه شجاع و همچنین شاه شجاع سه روز در دولت خاؤ والا بسر برده
به تمهید بساط عیش و نشاط و ترتیب نرم مسرت و انبساط پرداختند. و مرآت^(۱)
تو در و ولا را بمصطفی یک جتی و یک دلی روشنی و صفا بخشیده بحبت مزید استحکام
بنای محبت و اتحاد و تشید مبانی خلعت و وداد با وجود یگانگی معنوی پیوند صوری
را در میان آورده صبیبه شاه شجاع را به سبی سر و چو نبأ سلطنت و جهان داری
سلطان محمد و محمدره سراوقات خسروی را بسلطان زین العابدین خلف الصدیق
شاه شجاع نامزد ساختند آن گاه خلوت نموده صدق و صفا بسان جلوت آئینه
مصفا داشته از کدورت ظاهر و باطن پرداخته را ز درون بیرون^(۲) انداختند
و بعنوان مشاورت سر رشته سخن واکرده بحبت تمشیت هم خویش و مال کار رایی
زده با هم گفتند که برادر بزرگ بسان گرگ تشنه خون اخوان است و با آنکه ظل
ظلیل حضرت صاحبقران ثانی بر فرق جهان بیاں مسبوط است از کید گزندش این
نیستیم. معاذ الله آن روز که روزگار عنان سلطنت و زمام دولت بقبضه^(۳) قتل
و کف اختیارش دهد دیگر امن و آسایش و عافیت و آرام از مار و می می تابان
مقصود و لذت زندگانی نابودی گردد و با او در میلان مقاومت یافتن

(۱) در نسخه (ج) "مرایای تو در و ولا"

(۲) در نسخه (ج) "را ز درون و بیرون بر ملا انداختند"

و متفرس گشته بفکر حفظ نفس و پاس ناموس و ضبط سر رشته مال کار خویش در افتادند
 و از آسیب و گزند آنچنان خشم قومی که بفرید شوکت و کمکت و کثرت اعوان و انصار
 اختصاص داشت این نبوده مهابا^(۱) ممکن بجز است خود می کوشیدند و پنهانی بقیه
 اسباب دفع شرش همت مصروف داشته از ضبط سر رشته این شمار و کار دشوار
 اصلاً ذہولت و غفلت جائز نمی داشتند و حضرت صاحبقران ثانی از راه
 دور بینی و عاقبت اندیشی سلامت رفاه فرزندان کامگار طرح نظر فیض اثر داشته
 برای هر یکی از ان در درج سلطنت و جهان بینی^(۲) ملکیتی معین ساخته شمع شبستان
 خلافت و جهان داری شاه شجاع را بجکومت بنگال امتیاز بخشید و مملکت وسیع
 دکن بگماشتگان سرکار فیض آثار خورشید فلک دولت و دارائی کوکب بخت
 سلطنت و فرمانروائی حضرت جهان پناهی متعلق گردانید و همچنین فرزندان^(۳) انجم
 سپهر شهریاری سلطان مراد بخش را با بایالت گجرات مغر و میاهمی ساخت و بقیه
 ممالک محروسه که دراز منته ماضیه مستقر مکنّت و اقتدار چندین سلاطین نامدار بود
 بولی عهد که منظور نظر عنایت و ملحوظ عین رعایت خاص بود از زانی داشت
 در سه هزار و شصت و دو و هجری که رایات نصرت آیات حضرت صاحبقران ثانی
 زمینت بخش و رونق افزائی بلده و گشائی کابل بود بندگان حضرت پناهی شتاب
 شجاع از پیشگاه اورنگ شاهنشاهی بر خست و لایات متعلقه خود اختصاص

(۱) در نسخه 'دب' 'حق الامکان'

(۲) در نسخه 'د' 'از ان در درج سلطنت و جهان بینی و اختراجه عفت و کامرانی'

(۳) در نسخه 'دب' 'نیر اعظم سپهر شهریاری'

بربال و اسباب و جمعیت پیدا شدن حضرت جهان پناهی را ازین متاع
عنایت آگهی :-

بر رائی زرین و خرد صواب گزین^(۱) ارباب عقل رسا و اصحاب خرد
والا مخفی و مستور نماند که چون آفتاب عنایت اقدس و توجیه ظاهر و باطن بادشا
نکته رس حضرت صاحبقران ثانی بر ساحت حال نیر سپهر عظمت و جلال محمد
دارا شکوه باقصی غایت تافه آنجناب را بمنصب والائی و ولایت عهد^(۲)
اختصاص بخشیدند و از میان توجہات عالم آرائی بادشاهی کلاه گوشه
عزت و اعتبارش باوج مهر و ماه و قبه طارم دو تار سیده آنجناب بنا بر
غرور و استکبار که مذموم ترین افعال بنی نوع انسان است خود را ارثا
و استحقاقا والی و سعت آباد هندوستان و قایم مقام حضرت صاحبقران^(۳)
ثانی متصور بل تصدیق کرده باستیصال نهال وجود و انخوان که وارث و سیم
ملک و دیهم بودند بهمت منظور گردانیده علی الدوام سر رشته این شمار و حساب
این کار با خود می داشت و بظاهر و باطن در تقدیم این کار نامبارک توجیه تم
می گماشت^(۴) و آنحضرت و دیگر شاهزاده های عالی تنبار برین معنی متنفطن^(۵)

(۱) در نسخه "الف" بر رائی روشن زرین و ضمیر صواب گزین و در نسخه "ج" بر رائی
زرین و ضمیر صواب گزین

(۲) در نسخه "الف" "ولی عهدی"

(۳) در نسخه "ب" و "ج" "و قلم و حضرت صاحبقران"

(۴) در نسخه "ج" "سر رشته این شمار و حساب این کار با خود می داشت و در ایقاع و تار و
این کار توجیه اتم می گماشت"

(۵) در نسخه "الف" "برین معنی متفلس و متفرس گشته"

که عقل از آن کرد و فرانگشت حیرت دیدن می گزد محارب بلخ است که با
عبدالعزیز خان^(۱) والی توران در نهم جمادی الاول ۷۸۸ هـ اتفاق افتاده بود.
چنانچه تفصیل این داستان و کیفیت این ماجرای ندرت انما خامه حقائق
نگار در ضمن وقایع ایام دولت بادشاه گردون غطت حضرت صاحبقران
ثانی در سلک تحریر کشیده اند از ده جلادت و تهور و تدبیرات و استقلال و
تمکین و تحمل شدائد حرب و ضرب ماجر که بغیا یله تکلف از اسور طرفه روزگار^(۲) است
مکتوف و مبرهن می گردد.

ذکر در باب بی عهده نمودن حضرت صاحبقران ثانی محمد داراشکوه را و آنجناب
پیش نهاد مہمت ساختن خیال استیصال ہمال وجوداخوان کہ وارث و
سہیم دہیم بودند و ماہر و مطلع شدن شاہزادہ ہائی عالی تبار برارادہ
ناصواب داراشکوه و در حفظ خود کوشیدن و تقسیم کردن حضرت صاحبقران
ثانی مملکت بقدر حوصلہ بشاہزادہ ہائی عالی وقار بنظر بداندیشی داراشکوه^{شکوه}
و شرف ترخیص یافتن حضرت جہان پناہی بطرف ملک دکن تعلقہ خود
مع شاہ شجاع و در اکبر آباد از شاہ شجاع عہد و پیمان مضبوط ساختن
و تدبیرات انگجتن در باب دفع داراشکوه کہ کوس خصامت می نوخت
و گرنجتن قطب الملک از اندیشہ ضولت آمد آمد حضرت جہان پناہی از
بھاگ نگر طرف حیدرآباد و قالمضی شدن بندگان حضرت جہان پناہی

(۱) در نفع (الف) "باعد اللہ خان"

(۲) در نفع (ب) "امور متعجبہ"

خروش خلایق دیگر بار بطارم دوار پیچیده جهانی از معائنۀ آن حال چون صو
دیا و سپیکر تالش از غایت حیرت بی حس و حرکت ماند نظم

ز خرطوم انداخت پیاپی آن کند قفا دست شهزاده در پیست
گرفت اسپ شهزاده بری سوا ز بیم آب شد زهره روزگار
بغشتر و بر اسپ دندان کین برآمد خروش از زمان و زمین

آن شاهباز اوج بسالت در آن چین بسان برق چست و چالاک از خانه زین
جسته بر زمین خرامید و معاشمشیر کوه شکاف علم کرده بر آن حیوان دیو سارسیا
دیو کوه کردار چون شیرفیل افکن و پیل کوه شکن حمله آورد و حفظ آبی درین
وقت نگهبان ذات مقدس گشته وقایت حمایت ایزدی حاصل گردید فیل
دیگر که حریف این بدست عریده گردید و یکبار دوید و چون نظرش بر دشمن قوی
افتاد از آن حضرت رو تافته متوجه غنیم گردید و مستعد دفع حمله او گشت خضر
جهان پناهی بر یوزاقبال^{۱۲} مانند خورشید بر فلک برآمده در همان سلامت
بدولت خانه امن و عافیت مراجعت فرمود و این واقعه حیرت افزا برود
دوشنبه بتاریخ نسبت و سیم^{۱۳} ذی قعدة ۱۲۲۲ هجری که پانزده^{۱۴} در جاز عمر گرامی
طی شده بود و رونمود و از جمله مصارف آن شایسته جم قدر فریدون فر

(۱) در نسخه (الف) "مشاهده آن حال"

(۲) در نسخه (ج) "بر یوزاقبال"

(۳) در نسخه (الف) "۱۲۲۲"

(۴) در نسخه (الف) "سیفنده"

در چشم رکاب فشرده بقوت بازو و نیروی دل آبخنان نیزه را بر پشانی آن
کوه منظر منی ستون پیکر حواله فرمود که سان در فرقی چون برق در ابر سیاه
غرق گشت. و در آن حین از آن حضرت جلالتی بنظور رسید که در جنب
آن کارنامه پردلی رستم و اسفندیار افسانه گردید. نظم

یکی نیزه برق شان تا قیئه	نظر از رگ غیر تش تا قیئه
ز قدرت چنان زد بر پیشانی	که حبت از قعاب برق ز خائیش
ز بس نیزه در کله اش شد نهان	سرش گشت فانوس شمع سان
از آن رخسار نیزه شد در سرش	برون رفت مستی که بد در سرش
در آن کوه پیکر نهان شد سان	دگر باره در رفت آهین بکان

آن عفریت سیه مست جبال شکوه که بلای سیاه کنایت ازان بود ازان ضرب
و زخم ختم آلود و کینه آموذ برگشته از غایت خشم خون از چشم پر زهرش فرو چکید
و غضبناک و پر جوش و بیباک و مد هوش حمله آورده ابرش فلک خرام آن
خویش سپهر احتشام را بخرطوم ثعبان شکل چمپیده زیر کرد و دندان کین بران
اشق و یوزاد بفشرد. و آنحضرت بدان عفریت کوه منظر لبسان خویش چلتاب
بشب ظلمت تار قرین گردیده و ندانشش شخص مبارک لاحق گشت. و بانگ و

(۱) در نسخه (ج) "چنان جلالتی"

(۲) در نسخه (الف) "بنظور پیوست"

(۳) در نسخه (الف) "قوت"

(۴) در نسخه (الف) "بشب ظلمت مرید گردید و در نسخه (ج) بظلمت شب تار قرین گردید"

اتفاقاً آن دو کوه منظر نیز از هم جدا شده زمانی آر میدند اما همچنان کین
 و خشم آگین که از نگاه شان خون می جکید محاذی و مقابل یکدیگر ایستاده
 نظر بر روی هم دوخته بودند قضا را یکی از ان دو حیوان بدست شورش
 آغاز کرده ناگاه بر شسوار عرصه کشور کشائی یعنی حضرت جهان پناهی که در آن
 ایام بقتضائی عرف هنوز حکم صغرسن و طفولیت بر آن حضرت طاری بود
 دوید چند آنکه سیلپانان بضمطش می کوشیدند سر خودی از فرمان شان
 بیرون برده پر خشم و کین که از چشمش زهر آب می ریخت در رسید از جهات
 آن سیه دیو مهیب لقای صف مردم بر هم خورده از پیش کیسو شدند و حائل
 در میان نماند فیل بر رخ آن شاه شیر صولت آمده بدستی آغاز کرد و
 آنحضرت با وجود خرد سالی از تنور ذاتی و شجاعت گوهری یکسر مواج
 نرفته و اصلاً اضطراب و اضطراب را بطبع^(۱) اقدس راه نداده بان عفت
 کوه تن در غایت استقلال و پر دلی بسان رستم و بهمن^(۲) رو برو شد از
 مشاهده این حال غریب غریو از نهاد خلایق بکبره اشیر رسید و در آن عرصه
 هنگامه محشر و صخب نفع صور مرتب گردید: - بلیت
 بچشم جهان دهر تاریک شد بخورشید آن ابر نزدیک شد
 آن خورشید آسمان تنور و تکمین بسان هنر بر پر قمر و شیر خشکین دغانه زین
 قائم گشته باشاره پاشنه تگا و راقبال را حاضر گردانید و پائی مبارک

(۱) در نسخه (ج) "بناظر اقدس"

(۲) در نسخه (ب) "رستم و اسفندیار"

و شفق بر فلک نمودار گشته نظم
 زدند آن چنان کله بر یک دگر که شیر از صدایش سباز و جگر
 دوا بر سیه با هم آوختند چو باران بر سه خون خود ریختند
 و چندانکه از چرخ آتشین شعله و شرار و صوت و صدای تند و از ظاهرتند
 و از دور و می هوا کبود گشته اصلا پر و انکرده همچنان آن هنگامه محشر
 نمونه را بدندانهای سپید چون برق در آب سیاه گرم تر داشتند و از حرکت و
 حمله آن دو کوه سیاه و هجوم مردمان و تگاپویی پللیانان نیزه دار و سپنج
 زمان آتش بار غبار زمین متصاعد شده در هوا تنق لبست و کثرت غبار
 و تیرگی دخان مانع رویت گردید. شاهزاده های عالی تبار که با تقضای
 حدانت سن مشغوف تماشای آن هنگامه ندرت انتمای بودند از پیشگاه
 اورنگ جهاندار می رخصت یافته از بالایی درشن خرامیده و بر باد
 پایان کوه پیکر برآمده بسان شیرینی باک و دلیر نزدیک تر شتافتند.
 و سواره نظارگی به تماشای مصارعت آن دو عفریت بدست گردیدند.
 و چون لیا ط جدال آن دو حبال متحرک طی نمی شد پس از زمانی حضرت
 شاهنشاهی نیز بدولت و اجلال برسند اقبال برآمده بگوشه آن هنگامه
 قیام فرمود و بواسطه ادب اشرف اعلی و اهتمام بلیا و لان هجوم مجرب
 و غوغا و فرودش خلق بر طرف شده سکون و آرام پیدا آمد و میدان فراخ

(۱) در نسخه دالف "نیار و جگر"

(۲) در نسخ (ب) و (ج) "ان دو عفریت سیست گردیدند"

اقدار ملازمان آن جم قدر فریدون فر تسلیم خواهند نمود و استاد ازل معانی
کار فرمائی کارخانه دوران و فرمانروائی جنت آباد بهندوستان بنام هاپون
آن زمینده تاج و تخت راج مسکون خواهد کشود.

ذکر در باب جنگ فیلیان در اکبر آباد بحسب الحکم شاه جهان بادشا

از غرائب قضایای روزگار آنکه روزی شاهنشاہ جم مرتبت خاقان
سکندر منترلت حضرت صاحبقران ثانی در مستقر الخلافت اکبر آباد از غره
درشن جمال جهان آرا و لقائی هاپون را جلوه داده بکنگ فیل اشارت
فرمود: اخیال کوه تمال باهم در آویخته خرطوم بلند ثعبان مانند برهمدگر
پچیدند. و از روی قهر و خشم کله بر کله زده حرکات عجیب و صدات غریب
بنظهور رسانیدند. و از تصادم آن جبال متحرک زمین بمینش درآمد. و
اذا از لزلت الارض زلزلهها پدیدار گشت. و خرطوم لبان دو مار
سیاه^(۱) و سحاب مرکوم باهم پچیده فرق گنبد شکل برهمدگر کو قند صدائی
جگر تاب تراز کوه و صیب تراز رعد بر خاسته بیم آن بود که بنائے کهنه طار
گنبد نیلگون متخلل گردد. پنداشتی که الوند برابر زور خورده. بسکه کجک بلال
شکل بر فرق شان فرو رفته خون بیرون می تراوید معائنه برق برابر سیاه

(۱) در نسخه (الف) "ضربات غریب"

(۲) در نسخه (الف) "ان دو کوه"

(۳) نسخه (د) "لبان طومار سیاه"

نامش او رنگ نایب کرده فلک
تخت زین پایه شد سپهر خباب
چون بدین مرده آفتاب انداخت
افسر خویش بر هوا چو حباب
طبع دریافت سال تارخیش
زور رقم آفتاب عالم تاب

چون آن نیر اوج جاه و جلال و قاتق طفولیت سنجیده^۱ و منازل کودکی همیو
بفرخی و مبارکی قدم دولت بر بساط تمیز و بلوغ نهاده ستاره رشد و بزرگی
از ناصیه نور آگیش تافتن آغاز کرده آیات دولت و آثار اقبال و اب
داراب سکندری و جاه و جلال تیموری و جلالت رستمی و مهت بلند و پایه
ارجند و تمکین و وقار سیرت و سنگ دلائل و فراست و فرهنگ غیرت
و حمیت از محیف^۲ حال سعادت اشتغالش سمت ظهور و حسن بروز یافته
اصاغر و اکابر و اقاصی و ادانی روزگار سلطنت آنحضرت فال اقبال
زدند- اخوان و خوانین عظیم الشان از آنحضرت حسابی گرفته بشمار این
کار در افتادند و هر که از عقل و خرد نصیبی داشت رقوم دولت و نقوش
جهانبانی از لوح جبین مبارکش مطالعه کرده میدانست که روزگار آفر
کار عنان بارگیر فرمان فرمای^۳ و سر رشته سلطنت و دارائی بقبضه^۴

(۱) در نسخه (الف) "گفته فلک"

(۲) از آفتاب عالم تاب^{۲۵} بر آید- لیکن به طریق تخریج حسب اشاره شعر پیشین
یک که "از افسر آفتاب" یعنی "الف" استخراج می شود نفی کرده شده حاصل گردد-

(۳) در نسخه (الف) "د قاتق طفولیت پیچیده"

(۴) در نسخه (د) "صفحه حال"

(۵) در نسخه (الف) "عنان فرمان روائی" و در نسخه (ب) "عنان بارگی فرمان روائی"

ذکر در باب ولادت آنحضرت

آفتاب ذات قدسی صفات لازم البرکات شهنشاه ملکی ملکات تاریخ
 شب یکشنبه پانزدهم شهر ذیقعد^(۱) سنه یک هزار و بست و هفت هجری در مقام
 دهود^(۲) از مصافات گجرات از مطلع ولادت با فراوان خیر و سعادت^(۳)
 طالع گشته پرتو غر و کرامت بر ساحت وجود و عرصه شهود انداخت و از
 انوار جمال جهان آرائی نقائی مبارکش دولت خانه سلطنت ابد مقرون
 چون خلوتگاه خورشید منور شده روکش فردوس برین در شک فرامی سپهر
 بوقلون گردید - قرده مسرت و شادمانی و نوید هجبت و کامرانی در بساط بسط
 زمین و ساحت وسیع زمان پیچیده جهان را مرمون منت و عالم را مومن
 امنیت ساخت شهنسوار عرصه نکتہ طرازی و شهر یار کشور سخن پرداز می
 طالب کلیم در تاریخ ولادت سراسر سعادت آن وارث اکیلل و ادراک
 هفت اقلیم این لالی متعالی را برشته نظم کشید - قطعه

داد اینز و بیاد شاه جهان خلفی همچو مهر عالم تاب

تاج صاحبقران ثانی نیت گوهر بحر زو گرفته حساب

(۱) در سنه (د) "بتاریخ هشتم روز یکشنبه شهر ذیقعد"

(۲) در سنه (د) "در مقام دهود پور"

(۳) در سنه (ج) "با خیر فراوان سعادت" و در سنه (ب) "با قران خیر و سعادت"

آهی و تکمیل مراتب ظلّ آهی و جهان پناهی تحمل زحمت و تصدیقه و یا تعویب
گشته بدستخط مبارک بر هر رقعته مطابق مدعای رافع جواب قلمی فرموده انجراح
مطالب هر یکی را بنا بر مناسبت و اقتضای نسبت بر یکی از ارکان دولت
عظمی و مقرران بساط اقدس و اعلیٰ حواله می فرماید و بعد از صلوة پیشین^(۱)
نیز آن زمره را در حضور اشرف^(۲) طلب داشته تفقدات متوافره و توجهات
شکاکه مبذول می دارد و اوقات مبارک شبانروزی بدین منوط و بدین
عنوان بمرضیات ایزد سبحان صرف می فرماید: بی شائبه تکلف و غائله اغراق
تهذیب اخلاق و محامداوصاف و محاسن اوضاع و اطوار این پادشاه
جهان مطاع از حوصله تقریر و بیان افزون است و معنی ظلّ آهی از
ذات کثیر البرکات و منبع فیوضات آنحضرت حسن ظهور یافته سامان بخش
کار ب و سرانجام فرمائی مقاصد طوائف انام است ^{نظم}
بدانش بزرگ و بهمت بلند بیاز و دیس و بدل هوشمند
بدست گرم آب دریا ببرد بر فعت محلّ شرّ یا سیرد
خدا یا تو این شاه درویش دوست که آسائش خلق در ظلّ اوست
بسی بر سر خلق پائنده دار بتوفیق طاعت دلش زنده دار
غم از گردش روزگارش میاد وز اندیشه بر دل غبارش میاد

(۱) در نسخه (الف) "نماز پیشین"

(۲) در نسخه (الف) "در حضور طلب داشته" و در نسخه (د) "در حضور اشرف اقدس طلب داشته"

و اطراف عالم رسیده و وطنه عدو بندی و اقلیم کشائی و غلغله عظمت دارائی
 آن بانی مبانی خلافت و فرمان روائی از ثریا تا به ثریا پیچیده - از علوم
 مکتسبه و فنون متعارفه تمام النصب و کامل النصاب و از مبدأ فیاض بحسانه
 صورتی و محامد معنوی بهره مند و کامیاب - خامه معنی نگار آنحضرت نسخ و
 تعلیق را بر کرسی تحسین و تزیین نشاند و در پیش حسن و طراوت ثلث^۱ ریخت
 ریاحین چین را در وقت و آب نموده - با وجود شغل خطیر سلطنت و سرانجام مہم
 وسعت آباد هندوستان کتابت کتاب آسمانی و تلاوت کلام ربانی سبیل
 دوام لازم اوقات قدسی سمات دارد و وظائف و عبادت باندازه طاقت
 انسانی و وقت بشری بجای می آرد و بیشتر از ساعات لیالی بطاعات زنده
 می دارد و بعضی از آیام بصوم می گزارد و بتقلیل طعام و تکثیر ارا و ادعیه
 ماثوره توجه وافی می نماید - در امور جهان بینی و شغل خطیر کشورستانی حفظ
 کلام ربانی را مراعت فرموده علی الدوام بعد از نماز یا دعا و فراغ از
 وظائف و اوراد ستم دیدگان و مظلومان را در خلوت کده خاص طلب فرموده
 بی واسطه استفسار می فرماید و مرهم معدلت بر جراحت قلوب شان می بندد
 معجزات رفقات ارباب استغاثه در مشکوئی معلی و حرم سرائی و الالباطالعہ
 اقدس می رسد و آنحضرت بجهت احراز مشروبات اخروی و تحصیل مرضیات

(۱) در نسخ رج، "حرف نسخ و تعلیق" و در نسخ دد، "خط نسخ و تعلیق"

(۲) نسخ و تعلیق و ثلث در میان از اقسام رسم الخط است -

(۳) در نسخ دب، رج، "در آیام جهان بینی"

در چهار جهت پستی سرایگان و طاق و بفضل و بذل^(۱) برگزیده نفس و آفاق
از فیض سحاب معدش کشت امانی و آمال طوائف انام سرسبز و شاداب و
از مواید افضال و مکرمش اقاصی و ادانی جهان بهره مند و کامیاب - بتدبیر
صائب و رائے ثاقب مدبر عالم و کار فرمائے جهان و بجلاوت ذاتی و بلسا
گوهری گیتی کشائے و گیہان ستان - تیغ الماس گون آبدارش چون ذوالفقار
حیدری مفتاح کشور کشائی و نعل سمند اقبالش بگردار ہلال زینت بخش سپہر
مینائی^(۲) - حلقہ متابعتش فلک فیروزہ فام بآرزوئے تمام در گوش انداختہ^(۳)
غاشیہ چاکریش زمانہ بطوع بدوش برداشته - روزگار زمام تو سن ایام بقبضہ
اقدار چاکرانش سپردہ - و دہر پیر خود را در سلک بندگان فرمان پذیرانش
شمرده^(۴) - بی غائلہ تکلف بہ بزم و رزم و غرم و خرم و تمکنت و تحمل مثل اسخفرت
از دودمان تیموری^(۵) برنخواستہ و بعدل و فضل^(۶) و رای و تدبیر و تیغ عالمگیری
فلک در جزو زمان^(۷) نظیرش نیافتہ - صیت صلابت و صفدری و آوازہ
معدلت و رعیت پروری آن مہر سپہر سلطنت و سروری با کناف جهان

(۱) در نسخہ (ب) "در چار جهت پستی سراد مواید ثلثہ و جو اس خستہ یگانہ و طاق"

(۲) در نسخہ (ب) و (ج) "و بقتل و عدل و فضل و بذل"

(۳) در نسخہ (ج) "سم سمند"

(۴) در نسخہ (الف) و (د) "سپہر شاہی"

(۵) در نسخہ (الف) و (د) "آرزو در گوش انداختہ"

(۶) در نسخہ (الف) و (د) "در سلک فرمان پذیرانش شمرده"

(۷) در نسخہ (ب) و (ج) "از دودمان دالائے اکبری"

(۸) در نسخہ (ب) و (ج) "بقتل و عدل -"

(۹) در نسخہ (ج) "در جزو زمان"

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

«المن قطب فلک سلطنت و جهان داری مرکز دایره عظمت و بختیاری
 مقتدای خواقین جم شکوه قبله گاه سلاطین معدلت پشروه طرازنده بزم
 کرامت و کامرانی فرازنده علم جلالت و جهان بینی چراغ دودمان حباه و
 جلال گلبن ریاض دولت و اقبال خاقان صبح جبین خورشید کلاه شهریار
 سپهر عتبه انجم سپاه بادشاهی است در ویش نهاد و جهان داری است متخلق
 با خلاق رب العباد ذات مقدس از نقائص انسانی میرا و باطن بهایش
 از بهر احسن نفسانی معرا - گوهر گرامیش بفضائل و کمالات بشری موصوف
 و همت والایش بانظام امور دین و سرانجام اسباب معاد مصروف -
 امور عادی مبارکش همه ملکات قدسیه از باب زهد و اصحاب و رع - سیر و
 سکون طبع اقدسش جمله بر منج عدل و موقف شرع بحکم و حیا و تمکین و وقار

(۱) نسخ (ب) و دج «ابو المظفر محی الدین محمد از نگین بیداد عالمگیر بادشاه غازی آن
 قطب فلک سلطنت الخ»

(۲) در نسخه (ب) «بر آراونده بزم کرامت کامرانی» و در نسخه (ج) «بر آراونده رسوم کرامت کامرانی»

(۳) در نسخه (د) «علم جلالت»

و آگاهی یافتن حضرت جهان پناهی بریں معامله و متوجه شدن طرف
اکبر آباد و بازداشتن جسونت سنگه را از رفاقت و ارا شکوه معرفت
جے سنگه و محاربه از داورا شکوه و فقیاب شدن آنحضرت و گریختن داورا شکوه
معصومین حرم سرائی خود طرف گجرات و متعین شدن راجہ جے سنگه
و بہادر خان بابت ہزار سوار بہ نگامش داورا شکوه

۱۰۹

ذکر در باب گریختن رفتن سلطان محمد نرود شاہ شجاع از نخواست ایام و
پیشانی روزگار خود و باز آمدن از آنجا بہر اسیدگی تمام در لشکر خود نرود
معظم خان و قید گردیدن حسب الحکم جهان مطلع حضرت جهان پناہی در
قلعہ گوالیار و فتح جنگ شاہ شجاع -

۱۲۳

ذکر در باب رحلت نمودن معظم خان ازین جهان فانی طرف عالم جاودانی
بمرض شدید بتاریخ چہار شنبہ دوم رمضان سنہ یک ہزار و ہفتاد
ہجری و نیز بر نحو گردیدن حضرت جهان پناہی بتاریخ سویم شوال سنہ
یک ہزار و ہفتاد و دو ہجری و باز صحت یافتن آنحضرت بر روز غرہ شہر صفر
سنہ یک ہزار و ہفتاد و دو ہجری و متوجہ گردیدن حضرت صاحبقران
ثانی شاہ جهان بادشاہ غازی ازین دار فنا بصوب عالم بقا بعلت
حبس بول بشت و دو شنبہ بست و ششم رجب سنہ یک ہزار و ہفتاد
و شش ہجری در اکبر آباد

۱۳۱

ذکر جلوس فرمودن آن حضرت بر سر خلافت و فرمانروائی بتاریخ روز جمعه غره
ذیقعد ۶۸۵ سنه یک هزار و شصت و هشت بصری در مقام اعز آباد و نواز شاهی
والاعمال بوضع و شریف و نهضت طرف ملتان و خبر رسیدن توجیه شاه شجاع
بغریبت ملک ستانی و تعیین نمودن افواج قاهره بدینال داراشکوه و نهضت
فدائی خان بصوبه داری آوده برای دفع شورش شاه شجاع و گریختن رفتن
جسونت سنگه از لشکر فیروزی اثر و دست غارت کشادن بر اسباب و مال
بند مائی بادشاهی

ذکر اشتغال نایره جنگ و جدال و حرب و قتال از شاه شجاع و آنحضرت گریختن
رفتن اکثری از سپاه و سپه داران عسکر فیروزی اثر بسبب استماع خبر نایلم
و غارت نمودن راجپوتان همراهی جسونت سنگه افواج گریختن را و مضطرب گردیدن
شایسته خان که در اکبر آباد بجهت حفاظت حضرت صاحبقران ثانی بود از
استماع این خبر و اراده رفتن بطرف دکن و قایلیم ماندن و هراسان نگردیدن آنحضرت
با وجود چنین شورش و فحیاب گردیدن آنحضرت بر شاه شجاع و تعیین نمودن
سلطان محمد راجپوتی از امرایان رفیع القدر و جنگا مشی و اخراج شاه شجاع از جنگا
و بحیطه ضبط در آوردن آن ملک را می طراز د

ذکر رسیدن داراشکوه از حدود ملتان و هشتم طرف گجرات و رفیق گردیدن
شاه نواز خان صوبه دار گجرات با بجناب بابیت هزار سوار و فرستادن
جسونت سنگه ناهر خان راجپوت از عمده نوکران خود را نزد داراشکوه باراد
رفیق گردیدن معه سپاه خود و کوچ فرمودن داراشکوه معه شاه نواز خان طرف

- ۳۰ جصوت سنگه دزخی گردیدن قاسم خان
- ۴۶ ۵ نامه بیگم صاحبہ یعنی ہمشیرہ کلان آن حضرت بنام آن حضرت
- ۵۰ ۶ عرضداشت آنحضرت بجناب حضرت صاحبقران ثانی در جواب نامہ
- ۷ ذکر مصاف آنحضرت از داراشکوہ در میدان سموگر و شکست فاحش یافتن داراشکوہ از آن حضرت و داخل شدن در اکبر آباد گسسته عنان و شکستہ رکاب بتاریخ روز یک شنبہ ہفتم رمضان المبارک ۶۸۰ ۶۸۰ سالہ یک ہزار و شصت و ہشت ہجری۔
- ۵۶ ۸ ذکر حاضر شدن جمیع بندگان بادشاہی کہ در اکبر آباد بودند مثل فخر خان محمد امین خان وغیرہ و از انجا کوچ نمودہ در بلخ دھرہ نزول فرمودن و شرف اصدار یافتن فرما حضرت صاحبقران ثانی مصحوب فاضل خان در باب طلب و اقبال نکردن آنحضرت بسبب مانعت بعضی از امرایان خیر خواہ دیابوس شدن حضرت صاحبقران ثانی از آن حضرت و حکم اسناد قلعه داشتغال نایرہ محاربه وافتتاح آن بسورہ الجواب مصلحت آمیز و قابض شدن آنحضرت بر جمیع کارخانہ جات در بار معلی و نظر بند گردیدن حضرت صاحبقران ثانی بتاریخ ۱۰ بست یکم رمضان المبارک ۶۸۰ ۶۸۰ ہجری و کوچ نمودن آنحضرت طرف شاہجہان آباد باستیصال داراشکوہ و برگشتن سلطان مراد بخش از رفاقت آنحضرت و مقید گردیدن بتدبیرات صائبہ آن حضرت
- ۶۶ ۹ خلاصہ فرمان ہمایوں و پیام عنایت مشخون
- ۶۹ ۱۰ مضمون فرمان عطوفت عنوان حضرت صاحبقران ثانی بنام حضرت جہان پناہی
- ۷۲ ۱۱ فرمان سوم حضرت صاحبقران ثانی بنام حضرت جہان پناہی
- ۷۷

واقعات عالمگیری

فہرست مضامین

عنوان

- ۱ ذکر در باب ولادت آنحضرت
- ۲ ذکر در باب جنگ فیلمان در اکبر آباد و محب اکرم شاہ جهان بادشاہ
- ۳ ذکر در باب ولی عہد نمودن حضرت صاحبقران ثانی محمد دارا شکوہ را و انجناب پیش بہادرت ساختن خیال استیصال نہال وجود انخوان کہ وارث و ہمسیم دیہیم بودند و ماہر مطلع شدن شاہزادہ ہائی عالی تجار بر ارادۂ ناصواب دارا شکوہ و در حفظ خود کو کشیدن و تقسیم کردن صاحبقران ثانی مملکت بقدر حوصلہ پناہی ہائی عالی و قادر بنظر بداندیشی دارا شکوہ و شرف ترخیص یافتن حضرت جہاں پناہی بطرف ملک دکن تعلقہ خود مع شاہ شجاع و در اکبر آباد از شاہ شجاع عہد و پیمان مضبوط ساختن و تدبیرات انجمن در باب دفع دارا شکوہ کہ کوس خاصمت می نواخت و گریختن قطب الملک از اندیشہ صولت آمد آمد حضرت جہاں پناہی از بہاگ نگر طرف حیدر آباد و قالمض شدن بندگان حضرت جہاں پناہی برال و اسباب او و جمعیت پیدا شدن حضرت جہاں پناہی را ازین مشاع عنایت الہی۔ ۱۲
- ۴ ذکر نہضت رایات جہان کش حضرت جہاں پناہی بصوب اکبر آباد باسی ہزار سوار جہاد و مواثیق عہد و پیمان از سلطان مراد بخش و رفیق ساختن آن جناب را و محاربه از راجہ جسونت سنگہ و قاسم خان در مصافات او حین و فتحیاب شدہ داخل گردیدن حضرت جہاں پناہی در او حین و گریختن و رفتن